

Володимир Бех

Юлія Бех

НА ПОРОЗІ СИНГУЛЯРНОСТІ
ПЛАНЕТАРНА СПІЛЬНОТА У ВИРІ ВСЕСВІТУ

Монографія

Київ – 2014

УДК 125:140.8
ББК 87.523.3
Б 55

*Рекомендовано до друку Вченою радою НПУ імені М.П.Драгоманова
(протокол №2 від 25 вересня 2014 року)*

Рецензенти: **Михальченко М. І.**, член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор;
Базалук О. О., доктор філософських наук, професор;
Туленков М. В., доктор соціологічних наук, професор

Бех В. П., Бех Ю.В.

Б 55 На порозі сингулярності: планетарна спільнота у вирі Всесвіту: монографія / В. П. Бех, Ю. В. Бех; Мін-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова. – К. : «МП Леся», 2014. – 220 с.
ISBN 966-8126-51-3

У монографії обґрунтовано прогностичну концепцію еволюції планетарного соціального світу від моменту зародження і до порога сингулярності, тобто переходу його в стан, невіддільний опанування нашою свідомістю; визначено континуум Семантичного Всесвіту, по якому рухається планетарний світ у ході еволюції завдяки спонтанній дії механізму смислогенезу; простежено зміни станів організму людини від тяжіння до біоту живого до переходу в стан променевого людства; доведено, що головною організаційною формою життєустрою планетарної спільноти є цивілізація, і на цій основі обґрунтовано їх зміну; встановлено прямий генетичний зв'язок і функціональну залежність між визріванням атрибутивних властивостей людини і стрибком до якісно нового світоустрою; спрогнозовано завершення становлення планетарного соціального організму як суперечності між Світовим суспільством знань і Планетарною особистістю протягом ХХІ століття; досліджено співвідношення ентропії і негентропії на різних етапах сходження планетарного соціального світу від працивілізації до космічної форми буття; розглянуто співвідношення регуляції, управління, саморегуляції і самоорганізації на різних етапах еволюції планетарної спільноти; зрештою, подано когнітивне віддзеркалення еволюційного процесу в теоретичній сфері як переходу від концепції ноосоціогенезу до ноокозогенезу.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів, що займаються дослідженнями проблем ноосоціогенезу, самоорганізації і саморегуляції соціальних систем, теорії соціального управління, а також для практиків – усіх, хто цікавиться системним і синергетичним аналізом проблем еволюції планетарного світу.

ISBN 966-8126-51-3

ББК 87.523.3

© Бех В.П., Бех Ю.В., 2014
© «МП Леся», 2014

Bekh V. P., Bekh Yu. V. At the Threshold of Singularity: Planetary Community in the Whirl of Universe: Monograph. – K. : Lesya ltd., 2014. – 220 p.

The monograph substantiates the prognostic concept of the evolution of planetary social world from the moment of generation to the threshold of singularity, i.e. its transition into the state not acquired by our consciousness; defines the continuum of Semantic Universe through which planetary world moves in its evolution due to spontaneous action of the mechanism of sense genesis; traces changes of states of human organism from gravity to biota of the living being to transition into the state of radiant humanity; proves that the major organizational form of lifestyle of planetary community is civilization and thereupon substantiates its change; sets the direct genetic relation and functional dependence between maturing of attributive characteristics of the human-being and leap to a completely new world order; predicts the end of formation of the planetary social organism in the XXI century as a contradiction between Global knowledge society and Planetary personality; studies the correlation between entropy and negentropy at different stages of the development of planetary social world from primo civilization to cosmic form of being; investigates the correlation between regulation, management, self-regulation and self-organization at different stages of evolution of planetary community; provides cognitive reflection of the evolutionary process in the theoretical field as a transition from the concept of noosociogenesis to noocosmogenesis.

The monograph is addressed to researchers, teachers, postgraduates, masters, students, who investigate the problems of noosociogenesis, self-organization and self-regulation of social systems, theory of social management, and to practitioners – to everyone who deals with the problems of system and synergetic analysis of the problems of evolution of planetary world.

The monograph is addressed to researchers, teachers, postgraduates, masters and students.

ISBN 966-8126-51-3

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ I КОГНІТИВНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ЕВОЛЮЦІЇ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ	12
1.1.Еволюційний розвиток планетарної спільноти як соці- альна проблема	15
1.2.Планетарний світ як об'єкт філософського пізнання.....	21
1.3.Інтелектуальна природа планетарного соціального світу.....	37
1.4.Смислогенез та його роль у саморозгортанні планетар- ного світу	42
РОЗДІЛ II ПОГЛЯД НА ЕВОЛЮЦІЮ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ В ДИСКУРСІ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	49
2.1.Особистість людини – джерело породження і самороз- гортання планетарного соціального світу	50
2.2.Цивілізація як організаційна форма буття планетарного розуму	68
2.3.Новації планетарного соціального поля в дискурсі са- морозгортання інформаційної цивілізації	75
РОЗДІЛ III ЕВОЛЮЦІЙНА ВЕРТИКАЛЬ У КОНТЕКСТІ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ	91
3.1.Планетарний соціальний світ у контексті зародження інтелектуальної цивілізації.....	92
3.2.Погляд на космічне майбутнє буття планетарного світу за межами інтелектуальної цивілізації.....	114
3.3.Співвідношення планомірності і стихійності в еволюції планетарного світу	121
3.4.Теоретичне узагальнення еволюції планетарного світу: шлях від ноосоціогенезу до ноокосмогенезу	154
ПЛАНЕТАРНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ СВІТ НА ПОРОЗІ СИН- ГУЛЯРНОСТІ (замість післямови)	179
ЛІТЕРАТУРА.....	197

CONTENT

PREFACE.....	9
CHAPTER I COGNITIVE VIEW OF THE EVOLUTION OF THE PLANETARY SOCIAL WORLD.....	12
1.1.Evolution of Planetary Community as a Social Problem.....	15
1.2.Planetary World as the Object of Philosophical Cognition	21
1.3.Intellectual Nature of the Planetary Social World	37
1.4.Sense Genesis and Its Role in Self-development of Planetary World.....	42
CHAPTER II VIEW OF THE EVOLUTION OF THE PLANETARY SOCIAL WORLD IN THE DISCOURSE OF THE XXI CENTURY.....	49
2.1.Human Personality – Source of Generation and Self- Development of the Planetary Social World	50
2.2.Civilization as an Organizational Form of Existence of Planetary Mind.....	68
2.3.Innovations of the Planetary Social Field in the Discourse of Self-2.3.Development of Information Civilization.....	75
CHAPTER III EVOLUTIONARY HIERARCHY IN THE DISCOURSE OF THE THIRD MILLENNIUM	91
3.1.Planetary Social World in the Context of Emergence of the Intellectual Civilization.....	92
3.2.View of the Cosmic Future of the Planetary World beyond the Limits of the Intellectual Civilization.....	114
3.3.Correlation between Regularity and Spontaneity in the Evolution of Planetary World	121
3.4.Theoretical Generalization of the Evolution of Planetary World: the Way from Noosociogenesis to Noocosmogenesis	154
PLANETARY SOCIAL WORLD AT THE THRESHOLD OF SINGULARITY (Instead of Epilogue).....	179
REFERENCES	197

*Людина відкриває, що вона
є не що інше, як еволюція,
яка осягнула саму себе.*

Джуліан Хакслі

ПЕРЕДМОВА

Значне еволюційне ускладнення соціальної організації планетарної спільноти неминуче породжує потребу стабілізації задля підтримання своєї функціональності, в основі якої – одночасна дія двох фундаментальних чинників: глобалізації і прискорення інноваційного розвитку. Глобалізація впливає на кількісні параметри процесів, що відбуваються у світовому господарстві, а інновації – на їх якість.

Інакше це проявляється в тому, що вперше в історії людства виникла ситуація, коли в народів світу з'явилися спільні інтереси, які одержують моральну санкцію в новій, кроскультурній за походженням, системі цінностей, що набувають універсального значення. Саме наявність загальних проблем, спільних викликів підсилює необхідність обґрунтування політики світового порядку. Задоволення цієї потреби лежить в основі зростання вимог глобалізації управління, впорядкування глобальної ринкової і соціальної стихії.

Відсутність генеральної мети планетарного розвитку свідчить про те, що сучасна світова спільнота дрейфує, тобто повільно і постійно рухається в невідомому для нас напрямі з невизначеним кінцевим продуктом, тобто майбутнім станом соціального світу. Планетарний світ підходить до точки поліфуркації в стані соціальної сингулярності, тобто короткого періоду надзвичайно швидкого організаційного і технологічного прогресу.

У цих умовах потужно торує собі шлях глобалізація планетарного життя, що природним шляхом вимагає нового світобачення і які-

сно нової організації світоустрою, оскільки інтелекту людини вже тісно функціонувати і розвиватись в організаційних формах національних держав, що виникли ще за часів неолітичної революції. На практиці глобалізація і інформаційна революція проявляють себе як три найбільш потужні тенденції, що визначають контури організаційного буття планетарної спільноти ХХІІ століття, оскільки вони не можуть досягти зрілості в просторі ХХІ століття. Мають відбутися надто потужні і багатопланові онтологічні, інформаційні і організаційні зміни в життєдіяльності населення планети.

У системі загроз для планетарної спільноти особливе місце займають світоглядні зриви, які вражають суспільство в цілому або великі його частини. Будь-яке співтовариство «зібране» і відтворюється на певній матриці. Важливим її зрізом є когнітивна структура – система засобів пізнання реальності і інструментів суспільної свідомості і обміну інформацією (мова, значимі факти, теоретичні уявлення, методи, міра, логіка та ін.). Великі гетерогенні співтовариства (народ, нація, суспільство) зібрані на складній світоглядній матриці, в якій переплетені когнітивні структури безлічі співтовариств і субкультур.

У цій матриці є ядерна зона, яка об'єднує усі часткові співтовариства. Тому потрібно сьогодні глибоко вивчати стан буття планетарної спільноти, щоб своєчасно виявити зміст цієї ядерної зони і, тим самим, запобігти наростанню соціальної ентропії планетарної системи, поширенню світоерозії у свідомості людини, і сприяти новому світосприйняттю світовою спільнотою соціального світу ХХІ ст. і третього тисячоліття.

У відповідь на морок, що часується з Майбуття, філософська думка має запропонувати модель, яка володіє великою пояснювальною силою, оскільки ми вже втомилися від локальних моделей, що тяжіють над сучасним науковим світоглядом. Хочеться вирватися на простір і з якихось єдиних позицій побачити те, що дано нам бачити. Побачити хочеться, насамперед, людину в її зануренні в цей Світ – знайти її внутрішню причетність до сенсів цього Світу, що дані нам у процесі їх творчого саморозкриття. Модель такої, майже всеосяжної сили має бути прогнозою, як для повсякденної життєдіяльності сучасної планетарної спільноти, так і для визначення її перспектив у контексті наступних тисячоліть.

Вищевикладене означає, що настав золотий час філософії, а саме – соціальної філософії, оскільки необхідність філософського способу пізнання планетарного світу корениться в смисловій оцінці динаміки соціального життя і диктується реальними потребами в пошуку нових світоглядних орієнтирів, що мають регулювати людську діяльність впродовж усього XXI ст. і третього тисячоліття.

Це надзвичайно складно – взяти на себе таку сміливість, але ми цілком впевнені, що сфера буття планетарної людини, а еволюція планетарного соціального світу є її невід’ємною складовою, у теоретичному відношенні може бути опанована на такому ж рівні, як нині осмислена природнича і технічна, не зважаючи на її специфіку, що полягає у швидкоплинності процесів мислення людини і віртуальності соціальних конструкцій, оскільки вони мають процесуальний характер.

Від авторів

*Man discovers that he is nothing else
than evolution become conscious of itself.*
Julian Huxley

FOREWORD

Substantial evolutionary complication of social organization of planetary community inevitably causes the need for stabilization in order to maintain its functionality in the heart of which there is the joint action of two fundamental factors: globalization and acceleration of innovative development. Globalization affects the quantitative parameters of processes occurring in world economy, while innovations influence their quality.

Otherwise it makes itself evident in the fact that for the first time in human history there appeared the situation when the peoples of the world have common interests, obtaining moral sanction in the new, originally cross-cultural, system of values, gaining universal importance. The existence of mutual problems and collective challenges intensifies the need to validate the policy of world order. Satisfaction of this need is the basis for growing demands for the globalization of management, regulation of the global market and social environment.

The absence of general aim of planetary development testifies that modern global community drifts, slowly and constantly moves in the unknown direction with indefinite final product, state of social world. Planetary world reaches the point of polyfurcation, a short period of extremely quick organizational and technological progress.

Under these conditions the globalization of planetary life needles its way, which naturally requires new world view and principally new organization of world order, as human intelligence cannot properly function and develop in organizational forms of national states which

appeared as far back as the Neolithic Revolution. In practice globalization and information revolution act as three most powerful tendencies, determining the limits of organizational being of the planetary community in the XXII century as they cannot attain full growth in the XXI century. Very powerful and diversified ontological, informational and organizational changes are expected in the life of planetary community.

In the system of threats for the planetary community special place is taken by world view failures, affecting the society in general or its big parts. Any community can be “gathered” and reproduced in a definite matrix. Its important area is cognitive structure – system of means of perception of reality and tools of public conscience and information exchange (language, importance facts, theoretical models, methods, measure, logic, etc.). Big heterogeneous communities (such as people, nation, and society) can be gathered in the complex world view matrix, which combines cognitive structures of numerous communities and subcultures.

The kernel of matrix unites all partial communities. Therefore, nowadays it is necessary to fundamentally study the state of planetary community in order to timely reveal the content of the kernel, to prevent the growth of social entropy of planetary system, erosion in human consciousness and to promote new world view of social world by global community in the XXI century.

In response to obscurity, coming in the future, philosophic thought should propose the model of great explanatory power, because we are tired of local models, dominating in modern scientific world view. We want to escape from unified positions and see something new. We want to see the person in his/her immersion into this World – to find his/her internal belonging to the senses of this World, given to us in the process of their creative self-development. The models of such, almost holistic, power should be prognostic both for everyday life of modern planetary community and for determining its prospects in future millenniums.

The above mentioned proves that these are the golden years of philosophy, namely social philosophy, as the need for the philosophical way of cognition of the planetary world stems from conceptual assessment of the dynamics of social life and is dictated by real needs in

the search for new world view guidelines which should regulate human activity in the XXI century and in the third millennium.

It is extremely complicated to take such liberty, but we are absolutely confident that the sphere of being of planetary personality, with the evolution of planetary social world as its integral part, can be theoretically studied at the same level as natural and engineering spheres, despite its specific character, involving the transience of mental processes of the personality and virtuality of social structures, as they are processual by nature.

Authors

*Не варто жити,
якщо не вивчати життя.*
Спіноза

Розділ I

КОГНІТИВНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ ЕВОЛЮЦІЇ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

Пізнання майбутнього стану планетарного соціального світу є нагальною соціальною проблемою, і тому до дослідження законів еволюції складних систем, а планетарна світсистема є саме такою, ми маємо не випадковий інтерес. Аналогічні розробки ведуться в різних країнах світу, у відомих інститутах, велика кількість праць вже опублікована в Інтернеті. Ці праці, в яких піднімаються різні питання, пов'язані зі стурбованістю долею планетарного світу не лише учених. Куди йде людство на цій стадії розвитку? Якими є кризи, що насуваються, і як їх здолати? Яким буде наступний, посткризовий ступінь розвитку? Що станеться з планетарною світсистемою на кінець ХХІ – початок ХХІІ століть? Ось далеко не весь перелік питань, на які планетарна спільнота чекає відповіді, насамперед, від філософів.

Відповідь на поставлені питання варто шукати, на нашу думку, як у сфері накопиченого знання, так і у сфері інтуїтивних здогадок, а ще більше – у сфері неймовірних інноваційних ідей, що їх здатен породжувати розум людини. Тому далеко не випадково, що розум був предметом уваги вчених з найдавніших часів. Як зауважила В.З. Дем'янова, ХХ століття пройшло під знаком когніції. Людським інтелектом, закономірностями мислення, джерелами знань і

процесами його досягнення – усім цим здавна займалися такі науки, як філософія, логіка, психологія і біологія.

У філософії існує, як відомо, спеціальний розділ, присвячений теорії пізнання, в якому вивчаються гносеологічні проблеми – проблеми можливостей пізнання, відношення знань до реальності, питання істинності і хибності знань тощо. У рамках когнітивної науки всі ці питання звучать по-іншому і виникають у зв'язку з появою в сучасній науці нових парадигм наукового знання. Когнітологія – це сфера діяльності, пов'язана з аналізом знання (конкретних теорій) і забезпеченням його (знання) подальшого розвитку.

Когнітологія поділяється, як відомо, на прикладну (практичну) і теоретичну. Прикладна когнітологія – це аналіз предметної частини конкретних теорій. Теоретична когнітологія займається розробкою коректних процедур аналізу теорій. Теоретична когнітологія базується винятково на логіці та аналізі будови і функціонування природної мови.

Когнітологія має і 3-ю, особливу, частину – ноокосмологію. Вона почала формуватися на поточному етапі розвитку когнітології. Ноокосмологія розробляє базові положення щодо універсуму, на яких повинна (або може) спочивати будь-яка наука (зокрема і сама когнітологія). І головне її питання – матеріалізм та ідеалізм – вирішення цієї дуальності. Нас цікавить саме ця її складова.

Когнітологія розмежовується з філософією, як і філософія розмежовується з когнітологією, за наступними параметрами:

1) у когнітології є конкретний предмет дослідження – знання та розгортання знання. У філософії його немає, тому вона і проводить межу між собою і наукою.

2) у когнітології знання і розгортання знання – такі ж сутності, як для фізики кулі, які падають з Пізанської вежі. У своїй прикладній частині аналізу сучасного знання про планетарний соціальний світ отримується і фіксується сутнісний матеріал, який і слугує експериментальною базою для розвитку теоретичної науки про знання.

У цій сфері пізнання діють певні аксіоми когнітивізму: по-перше, досліджуються не просто спостережувані дії (тобто продукти), а і їх ментальні репрезентації, символи, стратегії та інші неспостережні процеси і здібності людини; по-друге, на їх протіканні позначається конкретний зміст дій і процесів; по-третє, культу-

ра формує людину: індивід завжди перебуває під впливом своєї культури.

Крім накопиченого знання, необхідно звернути увагу на специфіку інформаційної доби, у просторі якої перебуває планетарна спільнота, оскільки саме вона впливає на технологію прогнозування і управління соціальним розвитком інноваційним шляхом – аналізом інформації і прийняттям управлінських рішень. Більше того, прийняті в минулому часі управлінські рішення спрямовують наш розвиток у площині Майбутнього часу. Коротко пояснимо, про що йдеться.

Ми добре знаємо, що на початку XXI століття планетарна спільнота масово переходить до інформаційного суспільства. У такій формі життєустрою планетарної спільноти важливо постійно пам'ятати про подвійний характер інформації. Вона, з одного боку, трансформує незнання у знання, а з іншого, – робить це у формі несподіванки, вибору з інших можливостей. Тому зростання визначеності виявляється тільки на тлі інших можливостей. Вона повинна бути придатна для кристалізації смислу; американці використали б тут неологізм «sensemaking», тобто створення, породження смислу. Інформація повинна забезпечити можливість продовження операцій прийняття рішень шляхом переводу подвійності знання і незнання в наступні ситуації. Інформація є парадоксальною комунікацією, вона породжує і впевненість, і невпевненість водночас. Отже, інформаційне суспільство – це суспільство постійного ризику.

Для розуміння зазначеної «невловимості інформації» потрібен глибокий перегляд процесу пізнання і зміна багатьох сталих понять, що, передусім, відносяться до «раціональності». Так, зважаючи на фактичну відсутність інформації, необхідної для ухвалення раціональних рішень, неможливо говорити ні про раціональну, ні, тим більше, про «розумну» поведінку в інформаційному суспільстві. Насамперед, варто переосмислити зв'язок понять «інформація» і «рішення».

З одного боку, рішення залежать від інформації, або, точніше, від перетворення інформації на знання. З іншого боку, самі рішення є найважливішим джерелом потреби в інформації. Звичайно, існують і інші прогалини в знаннях, які намагаються заповнити за допомогою інформації, наприклад, коли запитують дорогу від вокзалу до

готелю. У разі ухвалення рішення потреба в інформації визначена конститутивно, вона виходить з самої природи рішення, а саме: рішення неможливо знати наперед; воно – несподіванка. Водночас зазначимо, що для прийняття рішень ми не в змозі зібрати усю інформацію, віднесену до конкретної ситуації. Більше того, рішення приймаємо інтуїтивно на основі обмеженого знання про неї. Це особливо наочно видно на прикладі прийняття рішень у політичній сфері.

Звідси випливає, що тільки через інформацію можна отримати відомості про те, яке рішення прийняте. Тому потреба в інформації в сучасних суспільствах не просто з'являється від неповноти знання, а виникає внаслідок залежності суспільства від безлічі рішень, особливо з питань його структури. Інформація ж повинна забезпечувати взаємозв'язок рішень між собою. Зміст попередніх рішень, виявляється, слугує когнітивною і онтологічною основою для прийняття наступних, що визначають майбутній стан планетарної світсистеми.

Отже, саме з цих двох позицій: 1) змісту накопиченого за минулі роки знання; 2) ролі рішень у постановці мети майбутнього розвитку, ми й поглянемо на еволюцію планетарного соціального світу на етапі активізації сучасних глобалізаційних перетворень.

1.1. Еволюційний розвиток планетарної спільноти як соціальна проблема

Інтерес до майбутнього завжди був притаманний людині. Це пов'язано не лише з його неминучою очікуваністю і невизначеністю, але і зі зростанням алармистських настроїв, які мають об'єктивні підстави в появі кризових і навіть катастрофічних тенденцій, що загрожують загибеллю цивілізації чи не в поточному столітті. За Платоном, саме прагнення до осмислення буття як цілого дало нам філософію, і «більшого дару людям, як цей дар Бога, ніколи не було і не буде» (Г. Гегель).

Першим мислителем, який поставив питання про закони соціального порядку у світлі класичної механіки, був Т. Гоббс. З легкої руки Т. Парсонса, в сучасній теоретичній соціології і соціальній філософії проблема соціального порядку позначається як «гоббсова проблема». Тож її вирішення триває й до сьогодні.

Ми не ставимо за мету розгорнуто подавати еволюційний розвиток планетарної спільноти як соціальну проблему, оскільки це потребує окремого монографічного дослідження. Для реалізації нашого задуму – обґрунтувати загальну модель еволюційного саморозгортання планетарної філи живої розумної речовини, а якщо простіше сказати, планетарної спільноти, – достатньо подати розширене визначення сутності поняття «еволюційний розвиток планетарної спільноти».

На наш погляд, вона, ця соціальна проблема в дискурсі організаційного буття планетарної спільноти, з'являється саме в той момент, коли наші знання про світсистему перестають обслуговувати загальні інтереси населення планети. Сьогодні – це відтворення на більш високій семантичній основі суперечностей становлення Планетарної особистості, Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду і організаційної взаємодії в складі органічної цілісності – планетарному соціальному організмі. І впливає вона із розходження між змістом, спрямованістю та характером діяльності планетарної спільноти і якістю функціонування системи управління світовим соціальним розвитком, що має набути протягом ХХІ століття найдосконалішої організаційної форми – планетарного соціального організму, і набути, таким чином, аутопоезисних властивостей.

Тут ми повинні зробити одне принципове зауваження щодо змісту поняття «Світове суспільство». У цьому випадку його слід сприймати як таке, що є складним і утримує в собі такі явища, як «Світове громадянське суспільство» і «негромадянське суспільство», у лоні останнього, як відомо, виникають і стало функціонують такі негативні явища, як, наприклад, тіньова економіка, корупція, мафія та ін.

На практиці його становлення відбувається завдяки породженню Світового громадянського суспільства. Тут має місце відома колізія, що Світове громадянське суспільство завжди презентує в явищах нашого буття Світове суспільство, але Світове суспільство не завжди зводиться до Світового громадянського суспільства, оскільки поряд з ним можуть бути елементи негромадянського суспільства. Ця колізія ще чекає своїх дослідників.

Ми ж будемо вживати їх як синоніми, оскільки термін «Світове суспільство» ще тільки починає з'являтися у працях окремих дослідників, у той час, як висвітленню проблем становлення Світового громадянського суспільства присвячені спеціальні дослідження. Для нас Світове суспільство – це та структура, що протистоїть Світовій державі.

Сформувати соціальну проблему буття планетарної спільноти – означає, у найбільш розгорнутому вигляді, сформувати головне відношення її структури, а саме: протиставити інтереси і потреби планетарної спільноти, умови їхнього формування та умови вирішення. При цьому структура проблеми – це така складова частина системи численних її характеристик, яка являє собою інваріантний аспект проблеми, стійке в ній і тому дещо відокремлене від явищ, що детермінують проблему.

Водночас зміни у проблемі відбуваються як під впливом довкілля, регіональної специфіки, ментальності населення країни, табу і місцевих звичаїв, релігійно-ціннісного колориту населення, так і під впливом автономних її вимог. Аналогічна справа з явищами, які стають умовами вирішення проблем.

Тож проблема полягає в тому, що світова спільнота в ході еволюційного підйому, з одного боку, має інтерес до визначеної законом економії енергії ідеальної форми світоустрою, а з іншого, – вона має реальний стан організаційного буття, що є далеко не ідеальним, тобто є енергозатратним.

Алгоритм саморозкриття проблеми еволюції планетарного світу в нашій свідомості впливає з вчення Г. Гегеля, оскільки, як зазначав він: «Мислення як суб'єктивне лише спостерігає цей розвиток ідеї як власну діяльність її розуму, нічого зі свого боку до нього не додаючи. Розглядати будь-що розумно означає не привносити ззовні розум в цей предмет, обробляючи його таким чином, але бачити предмет для себе розумним; тут дух у своїй свободі, вища вершина самосвідомого розуму, повідомляє собі дійсність і породжує себе як існуючий світ»¹. Багатоступеневість саморозгортання соціального світу ми відносимо до його атрибутивних властивостей. Вона, ког-

---

¹ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 91.

нітивна багатоступеневість цього явища, саморозгортається трьома етапами: стадії існування, стадії явища або буття і стадії дійсності. Тож картина саморозгортання планетарного світу виглядає наступним чином (Рис. 1.):

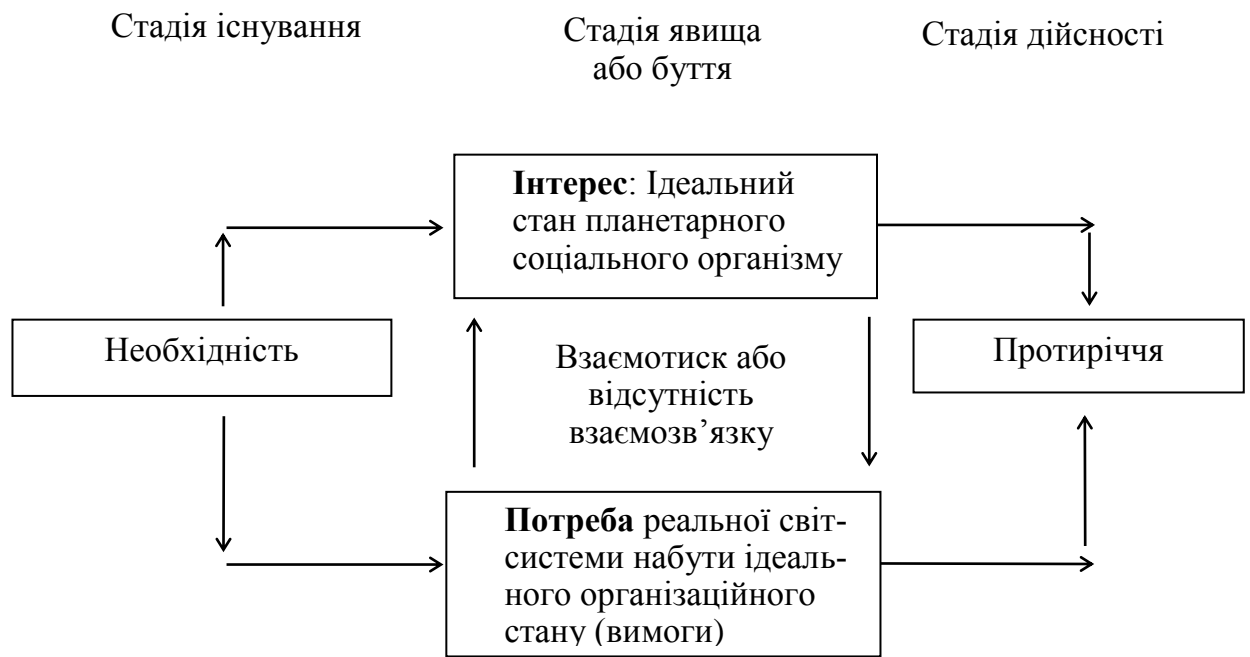

Рис. 1. Структура соціальної проблеми «еволюційний розвиток планетарної спільноти»

Розведення потреб і інтересів людини або планетарної спільноти як двох протилежностей однієї суперечності не є випадковим. Якщо звернемося до оцінки феноменології потреб і особистісних цінностей та їх основних відмінностей, то варто приділити увагу працям Д. Леонтєва, який вважав, що:

- потреби є формою безпосередніх життєвих відносин індивіда зі світом;
- вони діють «тут і тепер», відображаючи поточний стан цих динамічних та мінливих відносин;
- спонукальні процеси і процеси, що творять зміст, беруть початок від потреб суб'єкта, відображають динаміку самого життя,

актуальні вимоги поточного моменту, які пред'являє суб'єкту його життєвий світ;

- особистісні цінності являють собою «законсервовані» відносини зі світом, узагальнені і перероблені сукупним досвідом соціальної групи, вони асимілюються в структуру особистості і в подальшому своєму функціонуванні практично не залежать від ситуативних факторів;
- через потреби людина переживає свої відносини зі світом «сам на сам», через цінності вона переживає свою належність до соціального цілого;
- у своїх потребах людина завжди самотня, у цінностях, навпаки, вона завжди з кимось;
- потреби представляють у структурі мотивації живе, динамічне, ситуативно-мінливе, а цінності – стабільне, «вічне», що залежить від зовнішніх обставин і навіть є абсолютним².

Іншу групу відмінностей між потребами та особистісними цінностями, що пов'язані з характером їх мотивостворювальних впливів, описує В. Франкл: «Якщо потреби штовхають нас, то цінності притягують. Потреби ми суб'єктивно сприймаємо як щось таке, що знаходиться «всередині» нас і штовхає до чогось «зовні»; при цьому те, до чого спонукає нас будь-яка потреба, – це конкретний предмет або, точніше, конкретна діяльність, релевантна певному класу предметів»³.

Д. Леонт'єв, продовжуючи думку В. Франкла, пише, що «...реалізація потреби та здійснення релевантної її діяльності призводять до тимчасового насичення і дезактуалізації потреби. Цінності ми сприймаємо як щось зовнішнє, що відноситься до світу. Хоча існують релевантні буттю цінності, діяння і твори, жодна з них або їх сукупність не може наситити і дезактуалізувати цінність навіть на короткий час. Якщо регулювання дії потреб виражається в завданні деякого цільового стану, у принципі досяжного, то регулювання дії цінностей виражається в завданні вектора діяльності, спрямованого в нескінченність. Діяльність може відповідати або не відповідати

---

² Леонт'єв Д. А. Жизненный мир человека и проблема потребностей / Д. А. Леонт'єв // Психол. журн. – 1992. – Т. 13. – № 2. – С. 107–120.

³ Frankl V. The will to meaning: foundations and applications of logotherapy. – New York : Plume press, 1969. – 181 p.

цьому вектору, але він не закінчується з досягненням конкретної мети, а веде за горизонт»⁴.

До морфологічних проблем еволюційного розвитку планетарної спільноти відносяться ті проблеми, що стосуються структури або «устрою» її як відносно самостійного утворення. Йдеться про появу нових гравців на планетарному соціальному полі – про Планетарну особистість, Світове громадянське суспільство, Світову державу і Світовий уряд та їх подальшу долю в еволюційному підйомі планетарного людства.

До функціональних проблем еволюційного розвитку планетарної спільноти відносяться ті проблеми, що стосуються її функціональних властивостей. Їх ми можемо спостерігати та вимірювати через розбалансування якісних та кількісних показників розвитку різних регіонів планети, галузей народного господарства, аритмію, дисфункції та диспропорції в соціальному організмі країни.

За джерелами походження такі протиріччя виникають: по-перше, між якісно тотожними елементами планетарної соціальної системи; по-друге, між функціонально диференційованими її елементами; по-третє, між функціонально протилежними елементами системи.

До організаційних проблем еволюційного розвитку планетарної спільноти в контексті нашого намагання вплинути на її вирішення за допомогою інструментів соціального управління, що є її невід'ємною складовою, варто зазначити наступне:

- по-перше, науково-інформаційна революція, що нині охопила світ, потребує особливої уваги до стану та перспектив розвитку управління світовим розвитком з наданням йому рис сталості;
- по-друге, поєднання планетарної культури, науки, освіти і виховання під егідою системи управління світсистемою є позитивним організаційним кроком, який наближає її до першоджерела своєї сили та могутності;
- по-третє, оскільки смислогенез наразі перебуває в надто збудженому стані, є усі підстави прогнозувати подальше зростання обсягу та складності соціальних проблем управління

---

⁴ Леонтьев Д. А. Деятельность и потребность / Д. А. Леонтьев; под ред. В. В. Давыдова, Д. А. Леонтьева // Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы. – М. : Изд. АПН СССР, 1990. – С. 96–108.

планетарним розвитком у структурі світсистеми в напрямі становлення інтегративної цілісності – планетарного соціального організму.

Це означає, що еволюційна глобалістика як «система міждисциплінарних наукових знань про життєво важливі загальнолюдські проблеми»⁵ має відповісти на низку питань, пов'язаних з прогнозуванням буття планетарної спільноти, а саме:

- у якому стані нині знаходиться світсистема і який її потенціал для набуття організмової форми, як найбільш економної структури з погляду збереження енергії планетарної спільноти і здатної до самовідтворення, саморозвитку і саморегуляції;
- який організаційний вигляд буде мати планетарна спільнота на кінець XXI століття і які елементи вона буде мати;
- якими шляхами має відбуватися становлення організаційної цілісності планетарної спільноти;
- якими функціональними можливостями буде володіти планетарний соціальний організм на початок XXII століття;
- якою соціальною динамікою він буде володіти і якими ризиками для планетарної спільноти вона буде супроводжуватись?

Як бачимо, запитань до еволюційного саморозгортання планетарного соціального світу в нас значно більше, ніж готових відповідей на них. Звісно, що на поставлені вище питання відповісти ми не можемо, оскільки еволюція планетарного соціального світу надзвичайно рухлива система, що спонтанно саморозгортається в часі і просторі. Більше того, їй вже замало планетарного простору, і вона намагається вийти за межі усталеного нами відліку часу. Що ми можемо зробити у такому випадку, то це подати власний погляд на загальну картину еволюційного розвитку планетарного соціального світу.

1.2. Планетарний світ як об'єкт філософського пізнання

Коли ми вживаємо тезу «наш світ», то виходимо з конкретних часово-просторових характеристик локалізованого сегменту Всесвіту, що доступний нам у сприйнятті завдяки п'яти органам відчуття і відтворення зовнішнього світу. Крокуючи XXI століттям, світова й вітчиз-

---

⁵ Ильин И. В. Теория и практика политической глобалистики: монография / И. В. Ильин, О. Г. Леонова, А. С. Розанов. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 2013. – 296 с.

няна філософська й наукова думка поступово починає розмірковувати над проблемами саморозгортання соціального світу і шукає шляхи опановування його атрибутивних властивостей, що складають нову соціальну реальність, яка виникла в ході накопичення продуктів бі-фуркаційних викидів його глибинних пластів на поверхню.

На сучасному етапі соціальна теорія в цілому знаходиться в лещатах міцної парадигмальної кризи, що стосується осмислення загальноприйнятої «картини соціального світу» й методу, що породив цю картину світу. Ця криза є наслідком тих кардинальних зрушень у стилі мислення й розуміння світу, що знаменують перехід від класичної парадигми знань до некласичної й постнекласичної парадигм. Суть проблеми зводиться до того, що класичні пояснювальні принципи й схеми нездатні повною мірою відповісти на ті запитання, які ставить сучасна епоха постнекласичності. Використовуючи термінологію А. Тойнбі, можна сказати, що сучасна соціальна теорія шукає Відповідь-на-Виклик сучасної епохи.

Ключем до нового бачення соціального світу є проблема співвідношення наявного буття та становлення нової картини світу, що розглядається сучасною синергетикою. Саме синергетична методологія в соціальному контексті орієнтується не лише на вивчення синергетичних процесів самоорганізації, але й на ідеологію (й практику) співробітництва, свідомої спільної дії індивідів та соціальних груп у пошуку універсального консенсусу, балансу позицій та інтересів суб'єктів історичного процесу. Це – перше міркування.

Друге міркування випливає з обраної нами світоглядної парадигми, покладеної в підвалину цього дослідження. Двоєдиність субстанціональної основи Всесвіту вимагає від світоглядного кредо дослідника цілісного підходу до вибору засобів генетичного аналізу соціальної реальності. Це означає, що для якісного виконання такого аналізу засоби його здійснення необхідно добирати як з арсеналу матеріалістичного, так і з арсеналу ідеалістичного напрямків світової філософської думки, і об'єднати їх в органічну систему.

Пропонована операція не являє собою щось нове. Дослідники, які належать до названих нами протилежних філософських напрямів, на практиці давно і активно користуються одними й тими ж засобами генетичного аналізу. Вони відрізняються між собою лише ідеологічними настановами щодо предмета і ходу дослідження, а

також вторинними – щодо зайнятої ідеологічної позиції засобами інтерпретації його кінцевих результатів.

Синтез має здійснюватися, на нашу думку, на основі інтеграції гегелівської науки логіки, яка висвітлює закони розумової діяльності суб'єкта пізнання, і марксистського вчення про матеріальність суспільних процесів. Це принципово припустимо через те, що наука логіки виходить на практику, як і матеріалістичне вчення, яке теж (але вже завдяки матеріалістичній теорії відображення) фіксує свій об'єкт в епістемологічних структурах та категоріях.

Отже, актуальність дослідження проблеми саморозгортання соціального світу полягає, як зазначила Ю. Бех, у цілій низці чинників⁶. З теоретичного боку, до цього нас підштовхує диференціація філософського знання про соціальний світ, оскільки вона намагається дослідити всі аспекти людської життєдіяльності. Саме така обставина спонукає теоретиків утворювати «конкретні філософії» – соціальну філософію, філософію політики, філософію техніки, філософію освіти, філософію медицини, філософію економіки, філософію коштів, філософію туризму тощо. Водночас, усвідомлення цілісності світу, системи «природа й суспільство» дозволяє чіткіше зрозуміти загрозу й небезпеку «розбалансованого» світу, розірваного на «цивілізацію» та «культуру», неприпустимість абсолютизування одних складових «знання», наприклад, політичного, та ігнорування інших. Саме з цього приводу влучно зауважив Б. Рассел: «...яким є світ у найзагальніших рисах?» – питання, котрим жодна наука, окрім філософії, не займалася, не займається і не буде займатися»⁷.

У дослідженні цієї проблеми є й гостра практична потреба, яка знайшла відображення в діяльності такої всесвітньої організації, як ООН – ще у вересні 2005 року була запроваджена спеціальна Комісія з розбудови цілісності світу, яка має допомагати країнам при переході від війни до миру. Це свідчить про те, що існує потреба координації саморозгортання соціального світу. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, свого часу, назвав створення нового органу «ве-

---

⁶ Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 7.

⁷ Рассел Б. Философский словарь разума, материи и морали / Б. Рассел; пер. с англ. – К. : Port-Royal, 1996. – 368 с.

ликим кроком уперед», оскільки всі операції, що раніше виконувались різними структурами, будуть під одним дахом.

До цього можна додати низку інших аргументів на користь цілісного відтворення процесу саморозгортання соціального світу, оскільки останнє є найскладнішою й глибинною проблемою, над якою споконвічно «б'ється» світова й вітчизняна філософська думка. «Гострота вивчення проблеми саморозгортання соціального світу значно зросла, – зазначає Ю. Бех, – під тиском кризи соціального життя людей, що охопила нашу планету наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., оскільки масштаб, темпи і глибина сучасної кризи соціального життя, сила соціальної стихії значно загострили потребу в масштабніших пропозиціях з боку філософської і теоретичної громад щодо фундаментальної раціоналізації соціального життя.

Вона визріла не тільки на пострадянському просторі, де марксизм-ленінізм не зміг довести своєї переваги над іншими теоретичними й практичними програмами, ідеалами, завданнями, а й у всьому світі суспільствознавці почали пошуки нових підходів для створення концепції оцінки протистояння й взаємодій соціальних, політичних, економічних, інтелектуальних сил у глобальному масштабі»⁸.

Ключовим терміном є поняття «світ». У сучасних філософських словниках термін «світ», як відомо, ще не одержав свого тлумачення. Але, звертаючись до словника В. Даля, ми читаємо: «Світ – Всесвіт; речовина в просторі й сила в часі; одна із земель Всесвіту; наша земля, земна куля, світ»⁹. Тут нам імпонує визначення світу як однієї зі складових Всесвіту, тобто такої землі, що створена нами.

У «Філософському словнику» І. Фролова «мир» (укр. – світ) визначається як «сукупність усіх форм існування матерії»; «Всесвіт у всьому його різноманітті»¹⁰. При цьому зазначається, що поняття «Світ» широко використовується для визначення окремих складових Всесвіту (зіркові світи), Землі й процесів, явищ, що характеризують

---

⁸ Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – С. 7.

⁹ Мир // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 т.]. – СПб. : ТОО «Диамант», 1996. – Т. II : И-О. – С. 330.

¹⁰ Петров И. И. Мир / И. И. Петров // Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – С. 333.

їх як ціле (світове господарство, світова культура, Всесвітній конгрес), окремих сфер життя та його проявів (внутрішній світ людини, античний світ, науковий світ).

Більш розгорнуте визначення терміна «світ» ми зустрічаємо в Б. Рассела, який вважає, що «Всесвіт являє собою суцільно плями й стрибки»¹¹. Саме одна така «пляма» на тілі Всесвіту, що ініціюється розумною живою речовиною, провідним агентом якої є людина, і утворює специфічне явище, що ми називаємо світом. При цьому цікаво, що структуру світу він також пояснює через елемент мови¹².

Термін «світ» ми відрізняємо від так званої «другої природи», оскільки остання має місце в будь-якому куточку Космосу. Вона, друга природа, є продуктом функціонування розумної речовини, а світ – не тільки продукт людської діяльності.

Тож соціальний світ ми розглядаємо як реальність, що прийшла на зміну так званій першій природі й штучно виготовленій техніці, тобто вона є продуктом не природного, речовинного походження, а такою, що вироблена людиною, і як такою, що сприймається завдяки віддзеркаленню свого «Я» в інших людях (Д. Белл). Суспільство, в такому випадку, стає соціальною конструкцією. Водночас це означає, що обмеження в розвитку людини на етапі переходу від індустріальної цивілізації до інформаційної зникли разом із кінцем ери природи й речей. Під терміном «світ» ми маємо розглядати частину Всесвіту, що має характеристики певної завершеності або цілісності, і яка має здатність до саморозгортання, тобто на певне самостійне життя. Завершеність світу забезпечує людина як його продуцент¹³. Це, мається на увазі продуктивна функція людини, ми розглянемо далі, оскільки вона пояснює джерело саморуху планетарного світу.

Важливо зазначити дві обставини: по-перше, предмет дослідження має космічні виміри, або масштаби, а, по-друге, світ належить Всесвіту, а це означає, у свою чергу, що як частка підкоряється

---

¹¹ Рассел Б. Философский словарь разума, материи и морали / Б. Рассел; пер. с англ. – К. : Port-Royal, 1996. – С. 169.

¹² Рассел Б. Философский словарь разума, материи и морали / Б. Рассел; пер. с англ. – К. : Port-Royal, 1996. – С. 151.

¹³ Бех В. П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 148 с.

законам цілого. Визначити специфіку цієї відносно цілісної частки Всесвіту можна, якщо уточнити зміст прикметника «соціальний». Оскільки, як пише К. Маркс, «пояснення, в якому немає вказівки на *differentia speziſica* (специфічну відмінність – Ю. Б.), не є поясненням»¹⁴.

З філософсько-економічної спадщини К. Маркса й Ф. Енгельса ясно випливає, що причиною виникнення «соціального» є суспільний розподіл праці, в якому вони спочатку знайшли ключ до розуміння всієї історії суспільного розвитку, а після цього й пояснення походження соціальних або «особистих відносин». Саме в їхніх працях «соціальне» постає як, насамперед, «людське відношення людини до людини»¹⁵. В. Ленін теж зробив важливий висновок про практичну тотожність людини з людиною, яка використовується «для позначення суспільного або людського відношення людини до людини»¹⁶.

Отже, соціальне виникає в ході взаємодії людей між собою. Значення взаємодії – велике. Деякі дослідники вважають її основою будь-яких соціальних утворень. «Все нескінченне море людського спілкування, – зазначав П. Сорокін, – складається з процесів взаємодії: односторонніх та двосторонніх, тимчасових та тривалих, організованих та неорганізованих, ідейних, чуттєво-емоційних та волевих»¹⁷. При цьому він відштовхується від думки Г. Зіммеля про те, що соціальне явище або суспільство «існує там, де декілька індивідів перебувають у взаємодії»¹⁸.

Певний внесок у виявлення окремих рис «соціального» зробили сучасні дослідження. Серед них варто назвати: монографії і статті В. Андрущенко, Є. Ануфрієва, Г. Арефьєвої, В. Беха, Ю. Бех, А. Бичко, І. Бичка, П. Гнатенко, А. Горака, А. Городецького,

---

¹⁴ *Маркс К.* К критике гегелевской философии права // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1954. – Т. 1. – С. 229.

¹⁵ *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 года // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – М. : Политиздат, 1974. – Т. 42. – С. 154.

¹⁶ *Ленин В.И.* Философские тетради. // Ленин В.И. Полн. собр. соч. – Изд. 5-е. – М.: Госполитиздат, 1963. – Т. 29. – С.14.

¹⁷ *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – С. 26.

¹⁸ *Зиммель Г.* Социологический этюд / Г. Зиммель ; [пер. с нем.]. – К.; СПб.; Харьков : Южно-рус. кн-во Ф. А. Иогансона, 1903 (ценз. 1901). – С. 31–39.

О. Гугніна, В. Давидовича, Г. Заїченка, Е. Ільєнкова, В. Куценка, М. Лукашевича, Л. Малишка, М. Мамардашвілі, М. Михальченка, М. Мокляка, І. Мороза, В. Пазенка, І. Попової, Ф. Прокоф'єва, М. Руткевича, Л. Соханя, Є. Тихонової, С. Франка, І. Цехмістро, Л. Чинакової, В. Шинкарука та ін.; дисертації С. Асаєва, А. Байдельгінова, І. Бакштейна, В. Грехнєва, В. Ладейщикова, В. Муляви, О. Плаксіної; публікації Л. Абалкіна, В. Бахарєва, І. Бекешкиної, Є. Бистрицького, Л. Бондаренко, К. Буслова, С. Вовканича, Ю. Волкова, В. Воловича, В. Воронкової, Є. Головахи, Т. Дорохової, Б. Грушина, О. Донченко, Т. Заславської, О. Кисельової, І. Кона, О. Крутової, Н. Паніної, В. Роговіна, А. Ручки, Т. Титаренка, В. Хижняка, А. Шохіна та ін.

У короткому енциклопедичному словнику «Соціологія» зафіксовано, що «категорія «соціальне» відображає *особливу об'єктивну й суб'єктивну реальність, яка створюється людьми безпосередньо через буття в спільнотах (виділено – авт.)*. Ця реальність поєднує в собі риси, дії, вчинки людей, взаємини між ними, речі, норми, цінності, знаки, символи, смисли та їх значення»¹⁹. Це надто важливий висновок для нашого дослідження, оскільки «соціальний світ» постав перед нами як явище, що твориться й відтворюється людьми в процесі їх життєдіяльності й взаємодії.

Тут можна констатувати, як мінімум, три обставини. Перша серед них та, що саме люди є творцями соціального світу, який ми спостерігаємо й який постав перед нами як текст²⁰, що впорядковується певним ритмом функціонування й розгортання. Завдяки доступним нашій свідомості текстам ми взаємодіємо зі Світом. Тож, вдивляючись у глибини своєї свідомості, ми починаємо й себе сприймати як текст. Нам стає зрозумілішою метафора Хайдеггера–Рікера про те, що людина є мова, і теза В. Налімова про те, що особистість є постійно «реінтерпретуючий текст». Таким чином, мова забезпечує пульсацію соціальних систем, тобто ритм соціального життя детермінується мовою, якою ми спілкуємось між собою й з країнами, що є навколо нас.

---

¹⁹ Сомов В. В. Социологическое знание в социальной утопии Платона / В. В. Сомов // Социологические исследования. – 1993. – № 9. – С. 120–125.

²⁰ Налімов В. В. Разбрасываю мысли. В пути и на перепутье / В. В. Налімов. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – С. 83.

Друга обставина полягає в тому, що ми маємо шукати взаємозв'язки з іншими світами завдяки текстам або мові. І саму єдність Світу обґрунтовувати через прояв мови його текстів, що інтегрує індивідуальні прояви життя з єдиною – семантичною першоосновою Світу. Тут ми перегукуємося з герменевтичною філософією Хайдеггера, теорія пізнання якого виходить з уявлення про Світ як про своєрідний онтологізований текст.

У сучасній науковій літературі ця єдність постулюється через характеристику інформації або знань. Саме привабливість, приналежність інформації та нових засобів її отримання – одна з причин популярності концепції та практики інформаційного суспільства. Нездаровідомо дослідники вбачають у соціальному просторі, насиченому електронно-кібернетичними знаряддями, приладами та пристроями, реалізацію проекту ноосфери В. Вернадського й П'єра де Шардена: «Ноосфера прагне стати єдиною замкнутою системою, де кожен елемент в окремоті бачить, відчуває, страждає, як і всі інші разом з ним»²¹.

Цю «відчуваючу єдність», цілісність нині забезпечує розгалужена мережа «розумних» приладів, частина з яких здатна моделювати окремі функції розуму та чуттєвих можливостей «*homo sapiens*». Підкреслюючи це, М. Кастельс зазначає: «Саме мережі складають нову соціальну морфологію наших суспільств, а розповсюдження «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході й наслідках процесів, пов'язаних із виробництвом, повсякденним життям, культурою та владою»²².

Третя обставина полягає в тому, що соціальний світ інтегрується єдиним ритмом пульсації свідомості людей, що живуть на планеті Земля. Якщо відволіктися від суб'єктивності, то можна сказати, що ритм пульсації задає ноосфера, до якої мають відношення й інші носії розуму. І це буде більш точним визначенням детермінант пульсації соціального світу. Важливо підкреслити, що В. Вернадський ще в

---

²¹ Шарден П. Феномен человека / Т. Шарден. – М. : Наука, 1987. – С. 199.

²² Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М.Кастельс; пер. с англ. // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 494.

1924 р. вказував на існування єдиного механізму саморуху для планети в цілому, включаючи й біо- і літосферу²³.

Звідси випливає правомірність дослідження загального ходу, процесу саморозгортання соціального світу. Звісно, можна стати й на іншу позицію, що визнає існування у Всесвіті неперсоналізованої свідомості (Абсолютного духу, Всесвітнього розуму, Бога). Тоді ми дійсно можемо заспокоїтись, оскільки визнаємо, що людина живе в тому Світі, який існує в самому Всесвіті. Проте ми не будемо торкатися цього аспекту, а обмежимося дослідженням закономірностей саморозгортання соціального світу, що є продуктом взаємодії людей.

Отже, соціальний світ ми розглядаємо як продукт, до якого входить не тільки продукування в процесі виробництва матеріальних багатств, а й накопичення в ході духовного виробництва смислів – з одного боку, а з іншого, – як процес цілераціональної взаємодії людей у ході творення й відтворення свого родового життя.

Таким чином, має бути зрозумілим, що біот розумної живої речовини, яка утворює біосферу планети, створює планетарний соціальний світ, повсякденно відтворює його і постійно рухає по осі Семантичного Всесвіту за межі планетарного буття. Тим самим розширює межі нашого Всесвіту.

Далі потрібно зробити невеличкий відступ від висвітлення обраної проблеми для подання важливої світоглядної ідеології цього дослідження, а саме: наша філософська розвідка ґрунтується на тому, що субстанцію нашого Всесвіту складають фізичний і семантичний вакуум. Це принципово важливо зрозуміти, бо якщо субстанція – це основа, яка все зумовлює, то вона породжує, тим самим, і себе. А як така вона – суб'єкт, тобто сутність, що себе породжує. Але тоді субстанція являє собою тотожність протилежностей – основи іншого і самообґрунтування, взаємодія яких і складає процес його саморуху. Отже, парадоксальність субстанції полягає в тому, що тільки як причину самої себе вона здатна породжувати і все інше.

Інакше, відношення субстанції як основи «дещо іншого» до себе самої як суб'єкта повинне отримати форму власного відкриття. Саме

---

²³ Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – С. 184.

таким способом відбувається розгортання в дійсність субстанціонального відношення, полюси якого виявляються поділеними в часі.

Таким чином, щоб перейти від субстанції до соціального організму, універсум необхідно розглядати як цілісність, яка саморозвивається, що породжує сукупність конкретних форм руху, однією з яких стає соціальна.

Історія пошуків раціонального пояснення світу – драматична. Часом здавалося, що досить амбіційна програма близька до завершення: перед очима вчених відкривався фундаментальний рівень, виходячи з якого можна було вивести всі інші його властивості. Наведемо лише два приклади. Один з них – формулювання славнозвісної моделі атома Бора, що дозволила звести все розмаїття атомів до простих планетарних систем з електронів і протонів. Наступний період напруженого очікування настав, коли в А. Ейнштейна з'явилась надія на об'єднання всіх фізичних законів у межах так званої єдиної теорії поля.

Сьогодні ми переживаємо черговий період напруженого очікування відкриття більш глибоких, ніж атом і поле, підвалин для побудови природничо-наукової картини світу. Пошук їх не припинявся ані на хвилину і після появи теорії поля. Особливо інтенсивно він ведеться впродовж останнього століття. Однак лише в другій половині ХХ століття фізика підійшла до висновку про роль квантового вакууму як першооснови в породженні Всесвіту. З огляду на це, «дотик» до таємниці початку Всесвіту вважається істотним моментом у розвитку природничих наук сучасного періоду.

Будучи квантово-механічним об'єктом, вакуум має складну внутрішню структуру, що характеризується набором квантових чисел, комбінація яких зумовлює наявність найнесподіваніших для нас його властивостей на різних рівнях саморозгортання універсуму. На його основі робляться спроби побудувати наукову картину еволюції Всесвіту. Сьогодні в літературі простежується, що створення нової картини світу проходить окремо в двох діаметрально протилежних напрямках. Це викликане тим, що є два різновиди вакууму: фізичний і семантичний. Одні дослідники створюють з квантового вакууму Фізичний Всесвіт, а інші – Семантичний Всесвіт.

На основі субстрату фізичного вакууму формується, як відомо, оригінальна наукова картина світу, покликана більш глибоко пояснювати оточуючий нас світ і нас самих у ньому. Як фізична величи-

на тут мається на увазі величина, що загалом принципово підлягає строго науковому опису (з допомогою не тільки природничих, але і суспільних наук)²⁴.

В її рамках досягнуте розуміння того, що збудженням саме вакуумного стану є всі елементарні частки, з яких складається Всесвіт; його особливості визначають не тільки закономірності атомів і молекул, але і глобальні властивості еволюції Всесвіту.

Діалектичний аналіз електромагнітної взаємодії як фундаментальної дозволяє більш конкретно виразити співвідношення макроскопічних форм руху матеріальних об'єктів, з'ясувавши внутрішню основу їхньої єдності. Окрім того, через взаємозв'язок електромагнітної взаємодії з іншими типами взаємодії: гравітаційним, сильним і слабким – можна встановити єдність якісно визначених форм макроскопічного руху (зокрема і соціальної) з мікро – і мегасвітами, а через них – і зі Всесвітом.

Однак, незважаючи на те, що пояснювальні можливості такого погляду на походження світу справді вражаючі, тут не все так гладко, як уявляється його прибічникам. Головна проблема полягала в тому, що образ світу, побудований класичним природознавством, виявився, по суті, цілком бездуховним. Протиріччя між крихітним світом людини і майже необмеженим Космосом стало разючим. І після початку ери ноосфери воно вже нікого не влаштовує.

Наступні після цього некласичний і постнекласичний етапи розвитку науки поки що істотно не змінили становища. Не вирішені в її межах проблеми, що накопичилися в різних галузях природознавства, стимулюють дослідників на інтенсивні пошуки іншої ідеї, відмінної від Фізичного Всесвіту.

У кінці ХХ століття на противагу Фізичному Всесвіту в науково-філософській літературі розповсюджується ідея Семантичного, або Інформаційного Всесвіту. Її витоки сягають глибокої історії філософської думки. У філософії здавна існували, головним чином, ідеалістичні уявлення про певну духовну силу, що творить з власних цілепокладань і сприймається як всеоживляючий принцип природи і життя, як «двигун світу» (Платон, Аристотель), «світова душа» (Платон, стоїки, неоплатоніки, Гердер, Гете, Фехнер, Шелінг і ін.),

---

²⁴ Янков М. Материя и информация / М. Янков. – М. : Прогресс, 1979. – С. 45.

«світовий дух» («нус» Анаксагора, «абсолютна ідея» Гегеля і ін.), «світова воля» (Шпенглер, Ніцше і ін.), «світова енергія» (Освальд), «ентелехія» (Аристотель, Дриш, неовіталізм і ін.). По суті, у тому ж руслі лежать всі релігійні вчення, у тій або іншій формі пов'язані з актом творення. Тут цілком доречно посилатися на «дао» Лао-цзи: уявлення про загальну закономірність і її втілення, що має характер світової розумності і що зовні виражається в організованості буття і послідовності його зміни.

Введення в науковий обіг ідеї інформаційного простору означає, зокрема, визнання інформаційного потенціалу як автономної реальності. Близькі за смыслом ідеї неодноразово висловлювались і раніше. Було б помилкою думати, що подібні ідеї властиві тільки прибічникам ідеалістичного і містичного світоглядів. Їхню змістовну цінність зазначав такий видатний філософ, як Б. Рассел, і такі відомі фізики-теоретики, як Е. Шредингер, В. Гейзенберг, Д. Бом²⁵.

Показовою в цьому плані є праця засновника французького «атеїстичного» екзистенціалізму А. Камю «Людина, що бунтує», в якій він дійшов висновку, що світом править сенс, а шлях до його досягнення пролягає через розкриття сутності бунту. Ідея Семантичного Всесвіту в російській науково-філософській літературі присутня давно. Досить згадати ідею пневмосфери або духосфери П.Флоренського²⁶. Цю ж ідею активно відстоює сьогодні Л. Лєсков²⁷.

Для обґрунтування Семантичного Всесвіту важливо підкреслити змістовну цінність або статистичну вагу інформації. Відштовхуючись від праць з математичної логіки Фреге і Черча²⁸, необхідно розуміти похідне поняття сенсу як інформації або суми відомостей, що містяться в знаку або в слові, символі. Духовна реальність постає перед нами в двоїстій іпостасі – континуальності (мовна семантика) і дискретності (знакова система). Відсутність сенсу означає екзистенціальний вакуум. Сенс робить знакову систему змістовним текс-

---

²⁵ *Маслов С. Ю.* Теория дедуктивных систем и ее применение / С. Ю. Маслов. – М. : Радио и связь, 1986. – 133 с.

²⁶ *Ильин И. А.* Собрание сочинений: в 10 т. / И. А. Ильин. – М. : Русская книга, 1993. – Т. 2. Кн. 1. – 386 с.

²⁷ *Лєсков Л. В.* Семантическая Вселенная / Л. В. Лєсков. // Вестник Московского Университета. Серия 7. Философия. – 1994. – № 2. – С. 3–18.

том, що виникає за порівняння смислів. Основна функція сенсу – надання процесам розвитку спрямування. «Сенс сенсу, – писав В. Франкл, – полягає в тому, що він спрямовує хід буття»²⁸. Цей спрямовуючий вплив настільки сильний, що він фізично відчувається людиною. І на рівні буденної свідомості він отримав статус Божественного начала, або Бога.

При цьому зазначимо: якщо сенс з'являється тоді, коли одне значення ставиться в певне відношення до іншого значення або один знак (символ) ставиться в певне відношення до іншого знака (символа), то ми маємо справу зі специфічною формою відношень. Сенс є певне відношення значень. І це є його перша і головна сутнісна характеристика. Сенс – це істинно духовні відносини.

Семантичний Всесвіт існує, на думку прибічників цієї ідеї, у формі меона (ефіру). Тут не можна не зазначити, що існування ефіру поряд з матерією фактично ніхто не заперечує. При цьому існування меона як реального референта енергоінформаційного обміну, або як семантичного простору, не суперечить жодному відомому фізичному закону.

В. Вернадський, якого аж ніяк не можна запідозрити в ідеологічній кон'юнктурі, писав про те, що «подальший науковий аналіз дасть у наш час нову, іншу картину процесу, що відбувається, яка не відповідає звичайному розумінню геліоцентричної системи. Зараз панівні в науці атомістичні переконання розкладають матерію на купу найдрібніших часток, або правильно розташованих центрів сил, що перебувають у вічних різноманітних рухах. Так, власне, і ефір, що проникає в матерію, постійно збуджується і хвилеподібно коливається. Всі ці рухи матерії і ефіру нашої планети знаходяться в найтіснішому і безперервному зв'язку з нескінченним для нас світовим простором»²⁹.

У науково-філософській літературі категорія «ефір» відома давно. Адже ще в творах давніх еллінів Анаксимандра і Демокріта та їхніх послідовників було дано опис вакууму в таких поняттях, як «апейрон» і «амер». Відкриття хвильової природи світла зажадало введення в науку гіпотези про світовий ефір, носія електромагніт-

---

²⁸ Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 285.

²⁹ Вернадский В. И. Научное мировоззрение / В. И. Вернадский // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / сост. П. В. Алексеев. – М. : Политиздат, 1990. – С. 195.

них коливань. З ідеалістичних позицій його варто розглядати як Абсолютний Дух, що пов'язаний з інтелігібельною матерією.

У сучасній науці енергоінформаційне поле, що складає фізичну сутність ноосфери, дослідники називають по-різному. Так, наприклад, американський учений австрійського походження В. Райх, італійський дослідник паранормальних явищ Л. Маркезі називають таке поле оргонним. Автором терміна вважається В. Райх. Інші дослідники називають це фізичне коливальне поле телургійним (від лат. «теллурус» – «земля»), оскільки здавна люди використовували його як таке, що випромінюється Землею, у лозоходстві – для пошуку підземних джерел води і покладів руди. Білоруський учений А. Вейник називає подібне поле хрональним, одна московська група вчених (Є. Акімов і ін.) називають торсіонним, інша (А. Охатрін та ін.) – мікролептонним. У літературі його визначають «спінорним», «аксіонним», «андронним» та іншими поняттями. На основі цих гіпотез нині формується специфічна наука еніологія.

При цьому загально визнаним є той факт, що суспільство – єдина система, в процесі функціонування і розвитку якої від причини до наслідку не тільки передаються речовина, енергія і інформація, але передаються також, вживаючи вислів К. Маркса, «кристали суспільної субстанції», «згустки людської праці, позбавленої відмінностей», втіленої в продуктах праці, і завдяки цьому відтворюються певні неречовинні, але, з усім тим, матеріальні суспільні відносини³⁰. Тут ми фіксуємо тільки факт наявності ефіру, залишаючи без коментарів інші нюанси наведеної тези.

Визнання семантичного поля (мислячого ефіру) як носія електромагнітних коливань, органічно пов'язаних з рухом універсуму, означає внесення корективів у сучасну світоглядну парадигму. З матеріалістичних позицій його можна розглядати як інтелігібельну форму матерії.

«Важливо звернути увагу на те, – пишуть В. Налімов і Ж. Дрогаліна в праці «Реальність нереального», – що семантичне

---

³⁰ *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1960. – Т. 23. – С. 46. ; *Чинакова Л. И.* Социальный детерминизм: Проблема движущих сил развития общества / Л. И. Чинакова. – М. : Политиздат, 1985. – С. 25.

поле, як і поле фізичне, відіграє роль того середовища, через яке відбувається взаємодія. Людина взаємодіє з самою собою або з іншими людьми за допомогою дискретів слів, або символів. Цей процес здійснюється шляхом породження слів (або символів) і їхнього розуміння. І те, і те здійснюється через взаємодію з семантичним полем. Мовою фізики можна було б, напевно, сказати так: відбувається випромінювання та абсорбція квантів семантичного поля»³¹.

Ці автори розглядають непроявний Семантичний Всесвіт, або семантичний вакуум, як те, що у філософії отримало найменування Ніщо, і що так сильно хвилювало як Схід (нірвана), так і Захід (згадаємо гностиків, Екхарда, Беме, Шеллінга, Сартра, Хайдеггера, Юнга, Тиллиха та ін).

Згідно з названим критерієм для розрізнення цих світів має бути виявлено той тип фундаментальної взаємодії, що являє собою основу їхніх властивостей та закономірностей. Такою фундаментальною взаємодією, що складає іманентну сутність універсуму, є, на наш погляд, взаємоперехід матеріального і духовного одне в одне. У планетарних умовах таким процесом є не що інше, як життя. Але при цьому матеріальне та ідеальне, як інгредієнти однієї субстанції, не тільки переходять одне в одне, але й рухаються від мікрорівня через макро – на мегарівень і в зворотному напрямку.

Той факт, що до появи матеріалістичного вчення матеріальне і духовне розглядалися тільки як протилежності, що взаємовиключають одна одну, означає не що інше, як те, що дослідники дивилися на них, як на протиставлені одна одній відмінності, як «байдуже одне одному різне». І якби філософська думка протягом усього минулого часу не билася над тим, як вирішити питання про те, що первинне – буття чи свідомість, матеріальне або духовне, – а прагнула б синтезувати їх в органічну єдність, то ми б просунулися значно далі і знали б про соціальне життя набагато більше.

На практиці антисинтез призвів, як відомо, до формування ідеологічного протиріччя між матеріалістами та ідеалістами, які через несумісність методологічних і ідеологічних позицій рухалися в протилежному від істини напрямку, замість того, щоб шукати субстан-

---

³¹ *Налимов В. В.* Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. – М. : Изд-во “МИР ИДЕЙ”, АО АКРОН, 1995. – С. 93.

ціональну основу соціального світу. Дослідники ніби не помічали, що вони з різних позицій вирішують одну й ту ж саму проблему. Насправді виявилось, що прибічники як суб'єктивного, так і об'єктивного підходів до пояснення світу були пересічними метафізиками.

Тому однією з причин кризи в суспільному розвитку, напевно, є гносеологічна. Ми явно перебільшили значення поділу світу на матеріальне і духовне. І надали цьому фактові занадто великого значення. Замість того, щоб вийти за межі цих двох протилежностей шляхом синтезу їх у третє ціле, ми втратили забагато часу і витратили немало інтелектуальних зусиль на пошуки первинного і вторинного. Доки це третє ціле в ході свого саморуху не почало руйнувати соціальні організми – продукти саморозгортання людського розуму, що перебувають, вочевидь, у фазі несвідомого. Про те, що розум існував завжди, але не завжди в усвідомленій формі, нам добре відомо з наявної літератури.

Ідея природничо-наукової картини світу, побудованої на інтеграції фізичного і семантичного різновидів вакууму, відкриває принципову можливість зробити наступний крок у засвоєнні світу шляхом створення супероб'єднаної теорії, що інтегрує в органічну цілісність фізичний і семантичний світи, матерію і свідомість, речовину і інформацію. Така теорія здатна значно розширити ступінь нашої свободи в пізнанні і перетворенні руїн національних соціальних організмів на ефективні конструкції нового типу, а також значно збагачує наші інтелектуальні можливості в створенні планетарного соціального організму.

У теорії пізнання прийняття такої гіпотези означає, що ми в аналізі взаємодії матеріального і духовного переходимо від категорії розрізнення через категорії відмінності й протилежності до категорії протиріччя. У такому випадку ми сьогодні вже готові до того, щоб відкрити в основі Всесвіту «корінь всякого руху і життєвості». Справжній же саморух ґрунтується, як відомо з вчення Г. Гегеля, на такому протиріччі, яке «полягає не в чому іншому, як у тому, що в одному і тому ж відношенні існує як дещо в самому собі і його відсутність, заперечне його самого»³².

---

³² Гегель Г. Наука логіки. – М. : Мысль, 1971. – Т. 2. – С. 31.

Отже, за такої світоглядної платформи для реалізації мети дослідження ми маємо прийти до розуміння необхідності інтеграції в субстанціональній основі нашого світу матеріального і духовного як рівноправних складників (видових) частин універсуму. Але в цьому нічого нового немає. Це вже було відомо. Цей підхід в історії філософської думки розвивала не одна генерація філософів.

Водночас, якщо приймається така світоглядна платформа, то проблема аналізу місця і ролі людини в саморозгортанні планетарного соціального світу, як і проблема визначення її майбутнього, переходить у розряд ідеологічних пошуків. Це означає, що корінні проблеми сучасного суспільного розвитку, як ніколи раніше, штовхають нас на пошук космічної ідеології розвитку людства, і варто сміливіше йти назустріч космічній (квантовій) філософії. Оскільки навколишній світ другої природи не побудований ніким, перед нами виникає необхідність дати такий опис його найдрібніших «цеглинок» (тобто мікроскопічної структури світу), який пояснював би процес його самопородження, самовиникнення, самоскладання, самоорганізації і саморуху в часі і просторі загалом.

1.3. Інтелектуальна природа планетарного соціального світу

Як ми вже обґрунтували вище, планетарний соціальний світ є продуктом інтелектуальної енергії людини. Для цього ми спираємось на категорію «інтелектуальне», яку, на нашу думку, варто розуміти як особливий засіб вивільнення людиною в процесі опосередкування діалектичної взаємодії матеріального і духовного начал універсуму вільної енергії, що на початку постає як внутрішньо напружена ентелехічна форма, а після того в явищі розгортається як тотальний рефлексивний процес, що виявляє себе в дійсності шляхом пульсації специфічного енергоінформаційного силового поля егрегора.

Якщо поглянути на онтологію інтелектуального, то вимальовується наступна картина: із галузі матеріального на цій стадії опосередкування фундаментальної взаємодії «матеріальне – духовне» можливе відторгнення частки енергії у формі сигналу, а з галузі духовного – частки знання на етапі переходу від смислу до структурної інформації.

Таким чином, егрегор є саме те енергоінформаційне або силове поле, з якого утворюється паттерн соціального світу. Він – субстанція соціального світу. У ньому немає в чистому вигляді ані матерії (речовини), ані духу (розуму). Вони існують тут у перетвореному вигляді як органічна єдність. Це об'єктивований людиною універсум. Звучить парадоксально, але це так: універсум сам себе вивернув навиворіт. Спочатку з об'єктивного стану він перейшов у суб'єктивний, прийнявши форму людського організму, а в подальшому почав інтенсивно себе об'єктивувати в соціальну форму.

Отже, егрегор онтологічно являє собою слабку електромагнітну взаємодію матеріальних часток, що витікає з мозку людини, збагачену частками розуму – знаннями. З цього матеріалу квантово-хвильового походження створюється тканина соціального світу. В. Вернадський неодноразово підкреслював думку про особливі стани (типи організації) просторово-часових явищ, з якими пов'язана життєдіяльність живих організмів, живої речовини.

При цьому процес продукування егрегора співпадає з виробництвом нового знання, тобто він виникає при переході універсуму від духовного до матеріального стану. У тому ж випадку, коли рух іде по лінії «матеріальне – духовне», має місце споживання енергії ззовні в людський організм.

У явищі егрегор постає як пульсуюче енергоінформаційне поле. Подвійне найменування тут не випадковість. Конструктивно воно складається з квантів енергії і квантів семантики. Після того, як буде визначена елементарна частка, що репрезентує егрегор у бутті, цю подвійність буде подолано. На практиці сумарне силове поле виникає з продуктів розуму, які відторгаються окремими людьми. Силове поле конституюється за питомою вагою енергетичного і семантичного зарядів, набуваючи стійкої структури. Але оскільки це пульсуючі елементи, то з них формуються і функціонують високодинамічні функціональні системи.

При цьому можна формалізувати і основний закон, якому підкоряється саморозгортання філософської категорії «інтелектуальне». Його суть полягає в тому, що вільна енергія, яка викидається людством у космічне середовище, за досягнення критичних розмірів, що зумовлюються силами зовнішнього стискання, в умовах Землі породжує якісно нову форму загальнопланетарного життя, яку слід називати

вати соціальною. Остання є продуктом інтеграції індивідуальних полів, що пульсують.

Тут важливо особливо підкреслити той факт, що розумна жива речовина виростає еволюційним шляхом з біосфери, а це означає, що вона таке ж природне тіло, як і «первинна» жива речовина. Отже, розумна жива речовина також доступна вивченню природознавством.

Отже, у процесі життєдіяльності людей формується і стійко функціонує специфічне утворення, за висловом В. Налімова і Ж. Дрогаліної, – семантичне поле. «Раніше припускалося, – пишуть вони, – напевно, багато термінів для позначення того проблемного поля, яке ми розглядаємо зараз з позицій концепції несвідомого, і різне словесне оформлення вже вказує на те, що автори надавали більш прийнятне значення окремим складовим цього безмірно широкого поля, розставляючи свої акценти. У Фрейда це було підсвідоме; у Юнга – колективне несвідоме; у Джеймса – потік свідомості; у Бьюка – космічна свідомість; у Бергсона – інтуїція; у Гуссерля – трансцендентальна феноменологія; в Уайтхеда – категорія вічних об'єктів; у Поппера – третій світ, світ інтелігібелій; у Ассаджіолі – субперсональність; у Лейбніца – уява про темну душу, в якій дремає зміст нашого розуму; у Гегеля – дух, що саморозвивається... У Платона – світ ідей»³³. До цього можна додати мислеформи (архетипи) нашого співвітчизника С. Кримського та публікації інших авторів³⁴.

Вочевидь, міне зовсім небагато часу, і вчені-природодослідники, скоріш за все, це будуть біофізики, розкриють нам субстанціональну основу соціального світу. Цілком можливо, це буде біт як кількісна одиниця інформації, що впевнено затверджує себе в галузі інформатики. Не виключена імовірність того, що за елементарну частку соціального поля слід визнати ноомен. Цю частку сьогодні посилено шукають не тільки кібернетики, але і психологи³⁵. При цьому наукова практика вже не один раз доводила, що факт постановки завдання

---

³³ Налімов В. В. Реальность нереального / В. В. Налімов, Ж. А. Дрогаліна. – М. : Изд-во «МИР ИДЕЙ», АО АКРОН, 1995. – С. 365–266.

³⁴ Головин А. И. Идея «потока сознания» и концепция «трех миров» / А. И. Головин // Дух і Космос: наука і культура на шляху до нетрадиційного світосприймання / кол. авт. під кер. проф. І. З. Цехмістро. – Харків, 1995. – С. 37.

³⁵ Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. – М. : Тривола, 1994. – С. 104.

щодо відкриття частки є побічним доказом її об'єктивності, істотності й існування, бо завдання ніколи не виникає, поки немає передумов для його вирішення.

І тут людство знов очікує в майбутньому ще один еволюційний стрибок, що обов'язково повинен відбутися на основі різкого нарощування планетарним людством інтелектуальної могутності. З огляду на це, цілком справедливе твердження, що «якщо кооперування декількох мільярдів клітин у мозку може породити нашу спроможність свідомості, то ще більш допустима ідея, що якщо кооперування всього людства або його частини зумовить те, що О. Конт називав «понадлюдською верховною істотою»³⁶. При цьому ясно, що робота зі створення штучного інтелекту є необхідною підготовчою ланкою на шляху до нього.

«Якісна вузлуватість» універсуму, яку ми щойно розглянули в структурі розумної живої речовини, точно визначена, як ми тепер вже розуміємо, терміном «життєдіяльність», у даному випадку, людського організму. При цьому інгредієнт «життя», як впливає з раніше висунутої гіпотези, відбиває взаємодію матеріального і духовного, а «діяльність» відбиває продукування вільної енергії, здатної здійснювати роботу щодо формування соціального середовища. Ще в Бхагавад-гіті сказано, що «світ цей пов'язаний дією».

Отже, «якісна вузлуватість», що володіє гігантським енергетичним потенціалом, є інтеграцією першої природи, людини і другої природи. Вона, енергетична вузлуватість, є похідною величиною від первородного стану універсуму. При такому підході до людини ставляться у відповідність похідні дискрети – енергетичні кванти, що відповідають можливим станам універсуму: природному і штучному, суб'єктивованому і об'єктивованому, що спостерігається і не спостерігається, видимому і невидимому.

Але енергія загалом, не говорячи вже про окультурену інтелектуальну, не може бути підставою Всесвіту, оскільки вона спостережена і вимірна. Підставою її слід вважати небуття, що перебуває в стані неспостереженості, що є потенційною основою реальності, яка володіє властивістю спостереженості³⁷.

³⁶ Шарден П. Феномен человека / Т. Шарден. – М. : Наука, 1987. – С. 56.

³⁷ Физика микромира : маленькая энциклопедия / гл. ред. Д. В. Ширков. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – 528 с.

Людині, завдяки її володінню якісною вузлуватістю, різними видами енергії, стає доступним багаторазове і миттєве входження як у сферу фізичного, так і у сферу семантичного вакууму. Виходячи зі своїх фундаментальних потреб, вона, шляхом енергетичних флуктуацій (впливу), по чергово надає фотонному або семантичному вакууму (не виключено, що і обом водночас) достатню для породження фотонів або часток семантичного вакууму кількість енергії, яка поки не має назви. Так стає доступним спостереженню вакуумний стан універсуму, який до того спостерігати було неможливо. І вже тільки згодом, шляхом подальшої суб'єктивації (перетворення), у біологічному організмі універсум одержує вихід у зовнішнє середовище. Це відбувається завдяки спеціальному процесу об'єктивації внутрішнього змісту людської особистості.

Отже, відзнака соціального світу полягає в тому, що його підставою служить інтелектуальна енергія людини як розумної живої речовини, яка виникла в ході діалектичної взаємодії фізичного і семантичного вакууму в структурі біологічного тіла. Це означає, що природа його є похідною від проміжного продукту – психічної енергії живої речовини, в якій Ніщо і Дещо вже одного разу зазнали перетворення і тепер утворюють нову реальність, яку ми називаємо соціальною. Вона, у свою чергу, є лише перехідним моментом у саморозгортанні універсуму. Так функціонує механізм саморуку універсуму, що, як бачимо, є багатоступеневим. Багатоступеневість тут постає як атрибутивна властивість універсуму, яка забезпечує його вихід у Щось (буття) і повернення в Ніщо (підставу).

Таким чином, ми можемо на цьому закінчити аналіз природи соціального світу. Але спершу зафіксуємо головні висновки, які впливають з того, що нам відкрилося в ході викладеного вище. Суть їх в наступному.

По-перше, подоланий різнобій у поглядах на природу соціального світу. Для цього нам довелося виокремити в біогенезі два рівні: найпростіша жива речовина і розумна жива речовина. Показано шлях переходу першого в друге.

По-друге, обґрунтована корпускулярно-хвильова природа соціального світу. Це означає, що соціальна форма руху органічно злилась з іншими нижчими формами руху універсуму. Аналогом тут може виступати гайтлер-лондонівська квантова теорія хімічних зв'язків, розро-

блена в 1926-27 роках В. Гайтлером і Ф. Лондоном. Звідси логічним є висновок про те, що закономірності саморозгортання живого організму як цілого поширюються і на соціальний світ.

По-третє, у ході аналізу ми вийшли на існування польової форми в розумної живої речовини – людини. На цій базі обґрунтовано гіпотезу про існування специфічної польової форми родового життя людства, що засновується на протиріччі тотального характеру в структурі універсальної підстави Всесвіту.

По-четверте, дефініційовано філософську категорію «інтелектуальне» як засіб виробництва вільної енергії, здатної виконувати роботу поза людським організмом. При цьому людський організм стає знаряддям виробництва соціального світу, що засновується на інтелектуальній енергії.

По-п'яте, теоретично показано, що в психічному субстраті полягає біологічне життя, а в інтелектуальному – родове життя людини, яке утворює суттєво відмінний від інших, за принципами свого формування і функціонування, соціальний світ. При цьому рід людський для підтримання необхідного рівня своєї життєдіяльності творить колективний інтелект, який і виводить його, врешті-решт, за межі планети Земля. Людство прагне посилити цю функцію завдяки створенню штучного інтелекту.

Далі треба вказати на космічний чинник, тобто знайти геологічну силу, що спонукає до формоутворення і саморозгортання соціального світу в двох формах: а) суб'єктивованій, тобто в структурі людини; б) об'єктивованій, тобто в зовнішньому середовищі. До цього і переходимо.

1.4. Смилогенез та його роль у саморозгортанні планетарного світу

Планетарне життя виникло тому, що філа живої речовини була запліднена Семантичним Всесвітом. Людина проявила атрибутивну властивість сприймати смисли Семантичного Всесвіту і породжувати власні смисли. Це сталося під впливом універсального механізму буття космічного розуму, що відоме нам як явище смылогенезу³⁸.

---

³⁸ Бех В. П. Смылогенез як механізм енергоінформаційного формування особистості у дискурсі традицій громадянського суспільства / В. П. Бех, І. Є. Колеснікова // Нова парадигма : Філософія. Політологія. Соціологія : журнал наукових праць. – К. : НПУ, 2007.

Як це відбувається в структурі біологічного організму людини, добре показано в монографії І.Є. Колеснікової «Механізм смислогенеза личности в онтогенезе: морфогенетический и онтологический контекст»³⁹.

Інтелектуальна енергія живить смислову сферу особистості людини і рухає її механізми: смислоутворювання, смислоусвідомлювання, смислобудівництва. І це є доведеним фактом, наприклад, дослідженнями Д.О. Леонтьєва⁴⁰. Психічна підструктура особистості, представлена смисловою сферою особистості, являє собою продукування духовного життя.

Смислова сфера особистості – відкрита і динамічна структура, у сходженнях її рівнями відбувається розвиток особистості. Зовнішня інформація розпочинає структурування смислової сфери особистості в процесах смислоутворювання і смислоусвідомлювання. Самоорганізаційні ж зміни в смисловій сфері особистості відбуваються в процесах смислобудівництва. У процесі усвідомлення завершується внутрішня дія особистості роботою механізмів смислоутворювання, смислоусвідомлення, смислобудівництва.

Стає очевидним той факт, що діяльність головного мозку не тільки залишається головною опосередковуючою ланкою взаємодій особистості з навколишнім середовищем, а стає дедалі важливішим джерелом нових змін, які людина своєю працею вносить у зовнішнє середовище. З позицій теорії саморуху життя цей момент був влучно описаний В.І. Кремянським: «Мозок виявився таким собі троянським конем, за допомогою якого зовнішнє середовище дістається глибин керуючої підсистеми, а звідти, прийнявши вигляд внутрішніх імпульсів системи, значною мірою скеровує зовнішню і внутрі-

---

– Вип. 63. – С. 8–18; Радчук Г. К. Смислогенез особистості у контексті засвоєння соціального досвіду в освітньому середовищі / Г. К. Радчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць / Чернігівський держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – Чернігів, 2008. – Вип. 59. – Т. 2. – С. 115–119.

³⁹ Колесникова И. Е. Механизм смислогенеза личности в онтогенезе: морфогенетический и онтологический контекст: монография / И. Е. Колесникова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 205 с.

⁴⁰ Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.

шню діяльність. Це є момент, коли історично первинне і вторинне міняються своїми позиціями»⁴¹.

На соціетальному рівні особистості внутрішній продукт (особистісний смисл) у процесі культурологічної діяльності знаходить зовнішню форму. Завдяки діяльності механізмів самоактуалізації, самовизначення і самореалізації він отримує статус соціального смислу. Процес соціалізації, як загальна спрямованість у формі невизначеності, складає підґрунтя необхідності накопичення послідовних варіацій у деяких важливих напрямках. У сутності, то є лінії підвищеної пристосованості в тих чи інших відносинах, що в сукупності складають напрямки прогресу, які пов'язані з підвищенням рівня організації особистості.

У цілому, структура внутрішніх механізмів особистості подає її, смислову сферу, «... як рефлексуючий центр, що з'являється шляхом єдиного двобічного розвитку: проникнення в новий простір і водночас зосередження навколо себе іншого світу шляхом встановлення в навколишній реальності більш стійкої й краще організованої перспективи»⁴².

У цьому сенсі цілісність світоглядної культури особистості уявляється як її здатність протистояти природним і соціальним факторам, забезпечувати самовідтворення системи внутрішньоособистісних механізмів, а духовна цілісність особистості уявляється процесом розгортання внутрішніх механізмів особистості з метою набуття ними адекватної структури щодо життєпокладаючої мети людини.

За таких умов, оскільки результати нашого пояснення сутності світоглядної культури особистості і результати, отримані раніше іншими дослідниками, співпадають, то ми дійсно вписуємо світоглядну культуру особистості в систему наукового знання, а її носія – у природу Всесвіту. Особистість людини стає його органом, оскільки вона живиться духовністю з боку несвідомого завдяки механізмам,

---

⁴¹ *Кремянский В. И.* Структурные уровни живой материи / В.И. Кремянский. – М. : Наука, 1969. – 293 с.

⁴² *Колесникова И. Е.* Роль традиций в развитии личности в аспекте энергоинформационного подхода / И. Е. Колесникова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – 2007. – С. 110–115.

що притаманні біологічному організму людини (О. Донченко⁴³), і сама живить його завдяки власній надсвідомості через механізм транс-акцій (В. Бех⁴⁴).

Мислення людини охоплює три горизонти інтелектуальної діяльності: на першому – відбувається розбудови власної смислової сфери; на другому – формується система функціональних органів і запускаються горизонтальні внутрішньоособистісні механізми, кожен у відповідності до специфіки своєї підструктури; на третьому – вищому – створюється інтегративний продукт – світогляд особистості, що породжує функціонал світорозуміння, як ансамбль функціональних можливостей, і виходить у режим культурологічного буття, що і класифікується філософами, психологами і культурологами як інтелектуальна культура особистості.

При цьому форми інтелектуальної діяльності і її продуктів залежать від умов, у яких реалізується процес, оскільки у свідомості людини вона суб'єктивована у структурі суб'єкта у вигляді потенційного соціального світу, що утворюється функціоналами: світовідчуттям, світоуявленням, світосприйняттям і світобаченням, а в зовнішньому середовищі – об'єктивована артефактами культурно-історичного процесу.

Наукова праця І.Є. Колеснікової присвячена вивченню закономірностей розвитку особистості в умовах становлення інформаційного суспільства. Встановлено, що духовний розвиток людини відбувається на основі зв'язку зі смисловим універсумом, обумовленим онтологічним актом виникнення в структурі особистості смислової сфери – особливого функціонального органу, що транслює смисловий континуум в особистісні смислові структури і відповідні елементи, являє собою польове утворення і є системою, що самоорганізується завдяки низці послідовних трансформацій її станів, поєднаних зі сходженням ієрархією внутрішньоособистісних структур.

Обґрунтовано, що смислогенез є внутрішнім механізмом розвитку особистості, що має власні етапи саморозгортання. Дослідниця довела, що смислогенез завжди має високу стохастичну динаміку.

---

⁴³ Донченко О. Від цілісності психологічних знань до цілісності світобачення / О. Донченко. – Соціальна психологія. – 2011. – № 1. – С. 3–14.

⁴⁴ Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 286 с.

Принциповим є висновок автора про те, що на межах біфуркації розвиток смислогенезу припускає низку альтернативних сценаріїв, серед яких особистісний є лише одним з можливих його напрямків.

З цих позицій обґрунтовано, що подолання кризових явищ і вихід на більш високий рівень суспільного розвитку в умовах становлення, наприклад, інформаційного суспільства в Україні, вимагає підвищення рівня духовного розвитку (смислогенезу) людей на основі усвідомлення і прийняття нових уявлень про дуальність Всесвіту, оновлення світоглядної культури особистості, розуміння взаємозв'язку між її внутрішнім станом і зовнішнім світом, раціонального та ірраціонального.

Структурна цілісність людини як біосоціальної системи виступає, насамперед, характеристикою особистості. На кожному етапі розвитку людини як члена суспільства її особистісні характеристики відрізняються. Це, зазвичай, пов'язано з віковими особливостями та зовнішнім середовищем, які впливають на специфіку ціннісної системи і, відповідно, моральних норм, що сповідуються; на спектр соціальних ролей, що реалізуються; на особливості емоцій, що переживаються і т. ін.

Наявність усталеної системи цінностей, усвідомлення свого місця в соціальному середовищі, адекватне сприйняття соціальної дійсності, виправдані емоційні реакції в різноманітних ситуаціях соціальної взаємодії можуть, на нашу думку, свідчити про цілісність особистості. Вся сукупність особистісних характеристик, у свою чергу, визначає особливості поведінки та спрямованість дій людини. Отже, беручи до уваги цей факт, можна говорити про їхню нематеріальну інформаційну природу. Тоді структурна цілісність людини визначатиметься інформаційною єдністю її особистості.

Отже, людина може бути розглянута як цілісна біосоціальна система. Цілісність цієї системи визначається її генетичною та структурною цілісністю. Підставою генетичної цілісності є інформаційна єдність генотипу, що визначає можливість існування конкретної людини як біологічного утворення в момент народження і в процесі подальшої життєдіяльності, і водночас виступає підставою для становлення людини як носія розуму і реалізації себе як соціальної істоти.

Структурна цілісність людини як біосоціальної системи визначається інформаційною єдністю її особистості, що постає як сукупність актуальних особистісних характеристик людини і образів майбутнього стану особистості, один з яких актуалізується внаслідок осмислених чи ситуативних дій людини.

Аналізуючи проблему цілісності особистості як біосоціальної системи, необхідно зазначити, що інформаційна єдність у цьому контексті змістовно визначається структурною інформацією. Функціонування ж вільної інформації в людині як біосоціальній системі може бути розглянуто на прикладі внутрішньоособистісних комунікаційних процесів.

Людина, стаючи членом суспільства, «інтегрованого не на біологічних, а на соціальних засадах, перетворюється з об'єкта еволюційного розвитку на суб'єкт розвитку соціального. Власне тому інформаційний рівень людського (а ширше – суспільного) буття починає характеризуватися планомірними процесами, що можуть бути описані в термінах породження, становлення, функціонування та управління. Відповідно з'являються передумови говорити про формування механізмів породження, становлення, функціонування та управління формуванням інформаційного виміру соціального розвитку»⁴⁵.

Визрівання інформаційного компонента в структурі особистості людини веде до того, що в епоху інформаційної революції відбувається активізація процесу смислогенезу в структурі біологічного тіла людини і інтенсифікації її соціального компонента, що проявляється завдяки остаточному оформленню і нарощуванню дії механізму смислопородження, який належить до її внутрішньоособистісної інформаційної структури. Детальніше про морфологію і функціональні можливості цього механізму йдеться у цитованій нами вище монографічній праці В.П. Беха.

Тож самовиявлення в планетарному просторі явища смислогенезу, як вияву субстанційного змісту Семантичного Всесвіту, у життєдіяльності особистості людини саморозгортається як низка його перетворень, а саме: архетипи – емпіричне знання – наукове знання –

---

⁴⁵ Чайка І. Ю. Феномен інформаційної єдності: соціально-філософський аналіз : [монографія] / І. Ю. Чайка. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2013. – 330 с.

інформація – смисли – чистий космічний розум. Аналогом може бути перетворення, що відбувається в бджолиному вулику, а саме: на вході пилки з квіток, що принесла рядова бджола з поля, а на виході – мед і прополіс як унікальні продукти бджолиного сімейства.

Отже, наріжним каменем породження, функціонування і пояснення соціального світу є, як впливає з вищевикладеного, людина. Для підтвердження цієї тези варто розглянути п'ять головних питань, а саме:

- перше – довести, що людина є джерелом, тобто двигуном планетарного соціального світу;
- друге – показати, як саме вона рухає планетарний світ по осі семантичного континууму від самопородження елементарного соціального буття через удосконалену форму соціального життя планетарної спільноти до космічного буття і власного безсмертя, оскільки особистість людини – його серцевина;
- третє – визначити, які об'єктивовані (цивілізаційні) форми організації планетарного життєстрою вона для цього використовує;
- четверте – проаналізувати, що відбувається у сфері управління соціальним розвитком і встановити співвідношення між раціональним і ірраціональним, планомірним і стихійним;
- п'яте – з'ясування когнітивного моменту, а саме: необхідно показати, як цей саморух планетарного соціального світу від елементарного земного до складного космічного відтворюється у філософській і науковій думці, тобто, як людина теоретично це собі відтворює і використовує як засіб управління процесом. Подамо наше бачення відповідей на поставлені питання.

Розділ II

ПОГЛЯД НА ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПІДЙОМ СУЧАСНОГО ПЛАНЕТАРНОГО СВІТУ

З вищевикладеного чітко випливає, що ідея смислогенезу висвітлює джерело формоутворення і саморозгортання соціального світу в двох формах: а) суб'єктивованого в структурі особистості людини і тому такого, що перебуває у потенційній формі; б) об'єктивованого соціального світу, що створює сукупність соціальних відносин, відтворюється механізмом соціальної взаємодії і відомий нам як феномен «суспільство», що нині переходить від інформаційної до знанневої форми.

Організаційна взаємодія⁴⁶ між учасниками планетарного соціального поля виникає в залежності від того, на якій основі відбувається соціальна взаємодія⁴⁷, а це може відбуватися на вищеподаній семантичній основі у відповідному ланцюзі: архетипи – емпіричне знання – наукове знання – інформація – смисли – чистий космічний розум. Це відбувається саме так, оскільки планетарна спільнота поступово засвоює більш складні семантичні елементи космічного ро-

---

⁴⁶ Туленков М. В. Теоретико-методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні : монографія / М. В. Туленков. – К. : Каравела, 2009. – 512 с.

⁴⁷ Розанов Ф. И. Социальное взаимодействие как информационный обмен : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Розанов Филипп Иванович ; [Новосиб. гос. техн. ун-т] – Новосибирск, 2010. – 143 с.

зуму і завдяки цьому щораз більше занурюється в еволюційні глибини Семантичного Всесвіту.

2.1. Особистість людини – джерело породження і саморозгортання планетарного соціального світу

Проблема людини відноситься, як відомо, до так званих «вічних проблем», над якими працювала в минулому, працює сьогодні і, без сумніву, наполегливо буде працювати в майбутньому філософія і наука усіх часів і народів. Наша пояснювальна гіпотеза полягає в тому, що сучасну кризу громадського життя варто розглядати як заміну технічної єдності організаційних форм, в яких протікає сучасне життя планетарного людства, на органічне, тобто іманентно властиве субстанціональній основі Всесвіту.

Іншими словами, суть проблеми полягає в тому, щоб показати людину як продукт розвитку першої природи, або біосфери, який має унікальне самостійне буття в другій природі (чи ноосфері) і закономірно трансформується в третю природу (чи електромагнітосферу) як елемент вже космічного середовища.

Сьогодні вона, ця проблема, набула специфічного присмаку завдяки тому, що визріла і зафункціонувала її особистісна складова, тобто людина набула більш виразних рис соціальності, саме тих, що ми вкладаємо в поняття «особистість». У ХХ столітті це помітив і теоретично обґрунтував цілісність людини філософ О.Г. Спіркін. «Людина є, – слушно пише він, – цілісною єдністю біологічного (організмного), психічного і соціального рівнів, які формуються з двох: природного і соціального, спадкового і прижиттєво набутого. При цьому людський індивід – це не проста арифметична сума біологічного, психічного і соціального, а їх інтегральна єдність, що призводить до виникнення нового якісного ступеня – людської особистості»⁴⁸.

Якщо цю тезу поширити на планетарний рівень, то це означає, за нашим баченням, що уся планетарна спільнота сприймається як органічний суб'єкт історичної дії, що творить і відтворює плане-

---

⁴⁸ Спіркін А. Г. Основы философии / А. Г. Спіркін. – М. : Политическая литература, 1988. – С. 457.

тарне життя в повному обсязі усіх форм – економічних, політичних, культурних, організаційних, зокрема й суб'єктивованих і об'єктивованих⁴⁹.

Стало цілком очевидним фактом, що цей вид живої розумної речовини,⁵⁰ в сучасній науці позначений як «біологічна людина», швидко проходить унікальний шлях геологічних метаморфоз по лінії: пралюдина (індивід) – біологічна людина – Особистість людини – Планетарна особистість – Ноосферна особистість (безтілесний суб'єкт) – Променисте людство.

Метафорою «променисте людство»⁵¹ (за К. Ціолковським) ми позначаємо стан планетарної спільноти, що має злитися зі Всесвітом і середовищем буття якої має стати Космос. Це наша когнітивна формула для створення логічної моделі еволюції планетарної спільноти. У той же час ми цілком поділяємо точку зору інших дослідників, що розглядають цю фазу еволюції планетарної спільноти і використовують інші терміни, наприклад, «квантовий розум»⁵² Арнольда

---

⁴⁹ *Жданов Ю. А.* Мыслящий человек есть мера всему / Ю. А. Жданов // Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского. – Л., 1989. – С. 219–226. ; *Рассел П.* «Мировой мозг» – следующая ступень нашего развития / П. Рассел // Один мир для всех: Контуры глобального сознания. – М.: Прогресс. 1990. – С. 15–22. ; *Таланов В. М.* Восхождение к Разуму / В. М. Таланов // Онтология и антропология гуманизма: материалы межвуз. симпозиума. г. Владимир, 16–17 мая 2006 г. – Владимир, 2006. – С. 71–76. ; *Таланов В. М.* Человек Универсальный – Homo Universum (печаль по утерянной целостности) / В. М. Таланов // Фундаментализация высшего технического образования: материалы Всероссий. науч.-метод. конф. г. Новочеркасск, 29 мая – 2 июня 2000 г.; Юж. – Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). – Новочеркасск: Набл. 2000. – С. 196–199.

⁵⁰ *Казначеев В. П.* Космопланетарный феномен человека: Проблемы комплексного изучения / В. П. Казначеев, Е. А. Спирин. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ние, 1991. – 304 с. ; *Казначеев В. П.* Феномен человека: космические и земные стоки / В. П. Казначеев. – Новосибирск: Новосибирское книжное изд-во, 1991. – 128 с. ; *Шарден П.* Феномен человека / Т. Шарден. – М.: Айрис-пресс, 2002. – 352 с.

⁵¹ *Чижевский А. Л.* Лучистое человечество [Электронный ресурс] / А. Л. Чижевский. — Режим доступа: <http://2012new.info/archives/3454>. — Заголовок з екрана.

⁵² *Минделл А.* Квантовый ум: грань между физикой и психологией (фрагмент) [Электронный ресурс] / А. Минделл. — Лао цзы пресс; Портланд; 2000. — Режим доступа: http://www.coolreferat.com/Квантовый_ум,_Минделл_Арнольд. — Заголовок з екрана.

Мінделла, «квантовосинергетична антропологія»⁵³ Володимира Буданова, «самоусвідомлюючий Всесвіт»⁵⁴ Аміта Госвами та ін.

На цю ж нашу гіпотезу працює й ідея Надлюдини (Сверхчеловека) Ф. Ніцше і поняття боголюдства (богочеловечества) В. Соловйова. Як відомо, Надлюдина (нім.: *Übermensch*) – образ, введений філософом Фрідріхом Ніцше в творі «Так говорив Заратустра» для позначення істоти, яка по своїй могутності повинна перевершити сучасну людину настільки, наскільки останній перевершив мавпу. Надлюдина, будучи відповідно до теорії Ф. Ніцше закономірним етапом історії людського виду, повинна втілювати осереддя вітальних афектів життя. Надлюдина – це радикальний егоцентрик, благословляючий життя в найбільш екстремальних її проявах, а також творець, могутня воля якого направляє вектор історичного (еволюційного) розвитку.

У свою чергу Боголюдство – поняття російської релігійної філософії, висхідне до християнського вчення про єдність «незлиту, незмінну, нероздільну, непорушну» божественної і людської природи Ісуса Христа. Боголюдство – досить складне поняття. Це і ідеальний стан людства як межа, завершення земного історичного процесу, і одночасно уподібнення окремої людини Богові як межа розвитку його особистої досконалості.

Ідея боголюдства отримала філософську інтерпретацію в роботах В. Соловйова. Втілення для мислителя є не одиничний факт явища Боголюдини Ісуса, а постійний процес, що відбувається в душі людини і веде усе людство до порятунку. Боголюдство, на думку В. Соловйова, полягає в становленні «вільно-розумної особи», що заперечує в собі злу волю, що усвідомлює себе частиною універсальної особи, що постійно співвідноситься з нею. Піднімаючись до боголюдства, люди в той же час піднімають і природу, яка врешті-решт звернеться у світлу тілесність «царства очищених духом». Ідея боголюдства,

---

⁵³ Буданов В. Г. Как возможна квантово-синергетическая антропология, синтетические миры телесности [Електронний ресурс] / В. Г. Буданов // Философия и синергетика. — Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/philosophy/kak-vozmozhna-kvantovo-sinergeticheskaya-antropologiya/>. — Заголовок з екрана.

⁵⁴ Госвами Амит. Самосознающая вселенная : как сознание создает материальный мир [Електронний ресурс] / Амит Госвами ; [пер. с англ. А. Киселева]. — Москва : Открытый Мир : Ганга, 2008. — 80 с. — Режим доступа : <https://bookmate.com/reader/HdVMtctst>. — Заголовок з екрана.

витісняючи самодовлеючий гуманізм європейської культури, одухотворить товариство, соціальні стосунки і приведе до «всеєдності» як ідеальному ладу світу «вселенської культури». Богословсько-філософські аспекти ідеї боголюдства розроблялися, як відомо, також Миколою Бердяєвим, Євгенієм Трубецьким, Сергієм Булгаковим, Миколою Лоським та ін.

Ми також знаємо про те, що у ході вивчення цієї проблематики склалися нові алгоритми дослідження, наприклад, «інтегральний підхід»⁵⁵ Кена Уілбера, «спіральна динаміка»⁵⁶ Дона Бека, «холономний підхід»⁵⁷ Девіда Бома та ін. І вважаємо, що вони мають право на використання у даному випадку. Цікаві ідеї з цього приводу можна знайти у праці Данієла Деннета «Глаз Разума»⁵⁸ і у праці Б. М. Величковського — «Когнитивна наука: Основы психологии познания»⁵⁹. Ясно, також, що наближення до порогу сингулярності прояснить сутність і зміст інтелектуального буття планетарної спільноти і вчені знайдуть адекватну когнітивну форму для позначення даного явища.

При цьому зазначимо, що різниця між планетарною особистістю і ноосферною особистістю полягає в тому, що перша керується цінностями і живе в просторі цінностей, а друга – потребує смислів і живе в просторі смислів (за В. Налімовим). Саме становлення сьогодні планетарної особистості людини обумовлює наше звернення до загальнолюдських цінностей. Тому далеко не випадково, що про них – цінності загальнолюдської цивілізації, ми постійно чуємо протягом першої чверті ХХІ століття з усіх країн і континентів світу.

Історичний розвиток планетарної спільноти проходить декілька етапів, що детермінуються і пояснюються здатністю планетарної людини засвоювати ланцюг перетворень змісту Семантичного Всес-

---

⁵⁵ Уилбер К. Интегральное видение. Краткое введение в революционный интегральный подход к жизни, Богу, вселенной и всему остальному / К. Уилбер . — М. : Открытый мир, 2009. — 232 с.

⁵⁶ Бек Дон Эдвард, Кован Кристофер К. Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в ХХІ веке / Дон Эдвард Бек, Кристофер К. Кован . — М. : Открытый Мир, BestBusinessBooks, 2010. — 424 с. ; Спиральная Динамика Грейвза. Принципы Спиральной Динамики [Электронный ресурс] / — Режим доступа : <http://nlping.ru/print.php?id=11BD560D-F45FE-0BC6D576>. — Заголовок з екрана.

⁵⁷ Холономный подход: новые принципы и новые перспективы [Электронный ресурс] / — Режим доступа : <http://book.net/index.php?p=chapter&bid=1383&chapter=7>. — Заголовок з екрана.

⁵⁸ Хофштадтер Даглас Р., Деннет Дэниел К. Глаз разума / Даглас Р. Хофштадтер, Дэниел К. Деннет. — Самара, Бахрах-М, 2009. — 432 с.

⁵⁹ Величковский Б. М. Когнитивная наука : Основы психологии познания : в 2 т. — Т. 2 / Б.М. Величковский. — М. : Смысл : Издательский центр «Академия», 2006. — 432 с.

віту по лінії: архетипи – емпіричне знання – наукове знання – інформація – смисли – чистий космічний розум. На практиці це означає, що ми наразі можемо використати наше знання щодо метаморфози розуму людини в ході культурно-історичного процесу як методологічні засоби пояснення еволюційного процесу в планетарному просторі, і пояснювати ним зміну цивілізацій.

Маючи такі переходи, ми повинні розглянути їх як алгоритм саморозгортання організаційної єдності смислогенезу, суб'єктивованого і об'єктивованого соціального світу, оскільки предметом істинного соціального знання і критерієм його справжньої науковості є загальні процеси і явища, що повторюються. Звідси – обов'язкова риса класичних концептуальних побудов – виокремлення необхідної стадіальності або етапності загального історичного розвитку планетарної спільноти. Основа виокремлення таких стадій і етапів – відтворення еволюційної матриці, що повторюється, в умовах, що розрізняються.

Класичні соціальні і історичні концепції ґрунтуються, як правило, на ідеї універсальної історичності, що осмислює соціально-історичний процес в його єдності і загальній спрямованості. Різноманітність історичної і соціальної реальності розглядається лише як інваріанти такої еволюційно-структурної цілісності. Тепер ми можемо відтворити етапність у саморозгортанні планетарної спільноти (Див. : Таблицю 1.)

Таблиця 1.

ЕТАПИ САМОРОЗГОРТАННЯ ПЛАНЕТАРНОЇ СПІЛЬНОТИ

	Перший етап	Другий етап	Третій етап	Четвертий етап	П'ятий етап	Шостий етап
Смислогенез	Архетипи	Емпіричне знання	Наукове знання	Інформація	Смисли	Космічний розум
Вид людини	Пралюдина	Біологічна людина	Особистість людини	Планетарна особистість	Ноосферна особистість	Промислене людство
Вид цивілізації	Працивілізація	Аграрна	Технічна	Інформаційна	Інтелектуальна	Космічна

Внутрішньою пружиною еволюційного процесу є, на нашу думку, така геологічна сила, як Розум, що має три модифікації форм буття:

а) планетарну форму, що виробляється інтелектом людини і складається з наступної ланки його носіїв: елементарний розум ін-

дивіда – розум біологічної людини – соціальний розум особистості – Планетарний, колективний, посилений штучним інтелектом;

б) перехідну безтілесну форму – це ноосферний розум, що забезпечується безтілесним носієм, а саме – ноосферою;

в) форму чистого Розуму (Абсолют, Абсолютна ідея, Абсолютний Дух, чистий Розум, Космічний розум, Бог та ін.).

Це означає, що ми маємо справу з логічно пов'язаною низкою саморозгортання геологічної сили – Космічного Розуму, який видозмінює навіть носіїв планетарного розуму, що складається з наступних ланок: елементарний розум індивіда – розум біологічної людини – соціальний розум особистості – Планетарний колективний розум, посилений штучним інтелектом – безтілесний розум (ноосфера) – чистий розум (Абсолют, Абсолютна ідея, Абсолютний Дух, чистий Розум).

Все це вказує на існування якоїсь третьої реальності, про яку ми сьогодні намагаємось не говорити, оскільки потрібно визнати або існування Бога, або третього світу, в якому панує логічна форма. До цього для опису процесів вищого рівня ми успішно застосовували категорію «сенс» з Семантичного Всесвіту, хоча психологи віддають перевагу поняттю «ідеальна форма», соціологи – поняттю «ідеал», філософи – поняттю Абсолют. Зрозуміло, що варто шукати вихід на вищий рівень, який, вочевидь, бере участь в процесах макрорівня.

Контрастні штрихи на полотні, що зображає третій рівень саморуку універсуму в ХХ столітті, наніс К. Поппер. Третій світ є, на його думку, продуктом людської діяльності. Він постійно росте. Водночас, дуже важливо звернути увагу на його значну автономність. «Світ мови, припущень, теорій і міркувань (тобто логічного – Ю.Б.) – коротший, універсум об'єктивного знання є одним з найважливіших універсамів, створених людиною»⁶⁰.

Основним у побудовах К. Поппера є чітке розмежування трьох Світів: Світ I – світ фізичних об'єктів; Світ II – світ суб'єктивного досвіду; Світ III – результат діяльності розуму. Цей останній Світ, – говорить К. Поппер, – може існувати і не будучи матеріально втіленим. У свою чергу, і Ю. Хабермас вважає, що «люди живуть і обер-

---

⁶⁰ Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 248 с.

таються в трьох різних світах, хоча ці різні світи в буденному житті постійно перетинаються. По-перше, це об'єктивний світ, в якому панують ділові стосунки, по-друге, соціальний світ, з його нормами і оцінками і, зрештою, суб'єктивний світ, тобто наші почуття, надії і т.ін.»⁶¹.

Отже, мешканцями надсоціального рівня є сенси або продукти, що містять логічні зв'язки. Об'єкти третього світу – це не лише актуальна даність, але і потенціал розвитку світової спільноти⁶². У К. Поппера мешканцями третього (лінгвістичного) світу теж виступають продукти логіки. «З нашими теоріями, – пише К. Поппер, – відбувається те ж, що і з нашими дітьми: вони мають схильність ставати значною мірою незалежними від своїх батьків. З нашими теоріями може статися те ж, що і з нашими дітьми: ми можемо взяти від них більшу кількість знання, ніж спочатку вклали в них»⁶³.

Особистість, як складова атрибутивних властивостей людського організму, є не що інше, як польова форма її життя. На підставі прояву такої атрибутивної якості людина може вступати у взаємодію з іншими людьми, утворюючи при цьому дивні ансамблі. Тут ми згодні з тезою Е. Ільєнкова про те, що «в тілі індивіда виконує себе, реалізує себе, здійснює себе особистість як принципово відмінне від його тіла і мозку соціальне утворення («сутність», а саме: сукупність («ансамбль») реальних, чуттєво-предметних, через речі здійснюваних відносин одного індивіда до іншого (до інших індивідів)»⁶⁴.

Особистість як функціональний орган розлита по всьому людському організму і не може бути зведена до жодного з названих вище соціальних утворень, наприклад, мозку, мислення, розуму, інтелекту, свідомості, самосвідомості, надсвідомості та інших. З проявом якості особистості людський організм набуває іншої атрибутивної властивості – мислення, оскільки для підтримання в порядку життєдіяльності цього функціонального органу необхідне постійне виробни-

---

⁶¹ Монсон П. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы / П. Монсон ; [пер. со шв.]. – СПб. : Изд-во «Нотабене», 1992. – С. 327.

⁶² Философия и методология науки : учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений / [под ред. В. И. Купцова]. – М. : Аспект Пресс, 1996. – С. 190.

⁶³ Философия и методология науки : учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений / [под ред. В. И. Купцова]. – М. : Аспект Пресс, 1996. – С. 190.

⁶⁴ Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX века. – М. : Политиздат, 1991. – С. 399.

цтво і відтворення (або рефлексія) семантичних одиниць – елементів структури особистості.

Таким чином, особистість – це системна якість людського організму, провідною функцією якої є включення людини в соціальний світ. Оскільки особистість є специфічним полем, то й підключатись вона може тільки до такого ж поля або полів. Такі поля можуть виникати в будь-якому куточку Всесвіту. Це означає, що польова або соціальна форма життя повинна володіти універсальністю.

Насправді, силове поле особистості набуває морфологічного оформлення і стало функціонує в структурі людського організму поряд з фізичним тілом як відносно самостійне ціле. Для того, щоб людині вписатися в ту або іншу нішу соціального поля, вона повинна освоїти нову для себе роль. І робить це людина шляхом культивування принципу суміщення полів: свого і передбачуваної, наприклад, посади. Е. Ільєнков оцінив такий аспект саморозгортання людини наступним чином: «Функція, задана ззовні, створює (формує) відповідний собі орган, необхідну для свого існування «морфологію» – саме такі, а не будь-які інші зв'язки між нейронами, саме такі, а не інші «малюнки» їхніх взаємних прямих і зворотних зв'язків. Тому можливий будь-який з «малюнків», у залежності від того, які функції потрібно здійснювати тілу людини в зовнішньому світі – світі за межами його черепа і шкіряного покриву. І рухома «морфологія» мозку (точніше, кори і її взаємовідносин з іншими відділами) складеться саме така, що її вимагає зовнішня необхідність, умовами зовнішньої діяльності людини, тією конкретною сукупністю відносин індивіда з іншими індивідами, всередині якої цей індивід з'явився відразу після своєї появи на світ, тим «ансамблем соціальних зв'язків», що відразу перетворив його на свій «живий орган», відразу ж поставивши його в таку систему відносин, що змушує його діяти так, а не інакше»⁶⁵.

Підкреслимо ще один важливий момент пояснення підстави соціального світу. Річ у тім, що особистість, сутність якої, на нашу думку, не є засвоєнням і відбиванням ансамблю зовнішніх і об'єктивних суспільних відносин, а являє собою виробництво власного соціального змісту. Саме завдяки атрибутивним властивостям

---

⁶⁵ *Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX века. – М. : Политиздат, 1991. – С. 398–399.*

біологічного організму людини, породжений ним соціальний зміст може розглядатись як підстава об'єктивного соціального змісту, тобто шляхом поєднання сприятливих обставин одержує своє втілення в інших людях або застигає в оречевленому вигляді. Так виникає і розвивається друга природа.

Особистість, будучи функціональним органом, викликаним іншою людиною і спрямованим на іншу людину, виникає (а не виявляється! – Е. Ільєнков) у просторі «реальної взаємодії, щонайменше, двох індивідів, пов'язаних між собою через речі і речовинно-тілесні дії з цими речами»⁶⁶.

Підстава соціального світу – це не збіг випадковостей, а точна субстанціональна константа. Інакше вона не гарантувала б породження саме соціального змісту. Більше того, вона структурована. Пояснити конфігурацію силового поля особистості можна завдяки концепції «соціальних ролей». Як соціальна роль тут розуміється персоналізована функція. Завдяки саме системі соціальних ролей, що реалізується, людина набуває форми в соціальному середовищі, чинить тиск на інших учасників соціального процесу, стає помітною для них і, зрештою, настільки зростається з ними, що внаслідок постійного тренування свого фізичного тіла для їхнього відправлення в системі суспільних відносин набуває специфічного зовнішнього вигляду.

Щоб зрозуміти, як утвориться особистість як соціальне явище, а зовсім не природне утворення, потрібно вивчити події, що вчиняються не всередині органіки індивіда, а в «просторі» суспільних відносин, у соціально детермінованих його вчинках. Іншими словами, треба досліджувати його взаємодію з іншими людьми. Останні є для особистості, продукуючої багатство свого соціального змісту в зовнішнє середовище, немов би полотном, на якому він закріплюється для суспільного користування. Цей момент означений в літературі поняттям монадності людини.

При цьому масштаб особистості вимірюється тільки масштабом тих реальних завдань, у ході вирішення яких вона і виникає, і оформлюється у своїй визначеності, і розгортається в справах, що стосу-

---

⁶⁶ *Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX века. – М. : Политиздат, 1991. – С. 404.*

ються інтересів інших людей, а не тільки її власної персони. Чим ширше коло цих людей, тим значиміша особистість. Тоді сила особистості – це індивідуально висловлена енергія того силового поля – «ансамблю» суспільних відносин, – що приводить у дію колектив односторонніх і ворогів того індивіда, на базі якого виникає цей функціональний орган. При цьому особистість зберігає себе лише за умови постійного нарощування потужності і розширення активності. Її гносеологічний аналог – ентелехія, що є не що інше, як діяльність або як спроможність ноуменальної і феноменальної субстанції здійснювати роботу за зміни стану⁶⁷.

Інтеграція функціональних органів людського організму в органічну єдність забезпечується зв'язками слабкої взаємодії. Виконавчим механізмом інтеграції служить мислення, яке, як відомо, не припиняється ані на мить. Процес протікає у формі зворушення внутрішнього силового поля людини. В організмі людини виникають і розповсюджуються так звані стоячі хвилі, що в м'язах міокарда транспортують речовину і енергію, а в структурах головного мозку – несуть інформацію⁶⁸.

При цьому природні сили передвизначені для організації взаємодії суб'єкта з іншими суб'єктами по горизонталі, тобто на макрорівні, а інформаційні продукти або смислові кванти – для поєднання з іншими джерелами подібних випромінювань по вертикалі, тобто на мега – і мікрорівнях. Водночас, обставина наявності двох кругообігів або типів спілкування означає наявність двох типів зворотних зв'язків у цій системі. Фізичний же конструкт людини має планетарне призначення, і тому людина при вичерпуванні матеріальних ресурсів припиняє своє фізичне існування.

Тепер, коли ми розглядаємо функціональний аспект людського організму з боку соціального світу, то виявляється, що розум, а точніше, інтелект людини, виступає на передній план, репрезентуючи собою і фізичну, і духовну складові універсуму. Тому з цього погляду мав рацію П. Юркевич, що писав: «Розум – вершина, а не корінь духовного життя людини. Розум є володарем душі, але він

---

⁶⁷ Алексеев И. Энергия / И. Алексеев //Философская энциклопедия. – М. : Изд-во «Сов. энциклопедия», 1970. – Т.5. – С. 563–564.

⁶⁸ Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Либідь, 1990. – С. 59.

не є силою, що породжує любов до краси і добра: любов виростає з глибин серця. Духовне життя зароджується раніше, ніж світло розуму»⁶⁹.

Іншими словами, завдяки транс-акціям виникає новий, функціональний за природою, орган індивідуальності – особистість. Таким шляхом у людини з'являються нові ступені свободи, що багатократно підсилюють ефект її самореалізації в планетарній і космічній системах. Тут важливо зрозуміти, що головний зміст процесу життєдіяльності людської особистості – це не пристосування до середовища, а породження і реалізація внутрішніх програм соціального призначення. У цьому якраз і полягає функція підстави. При цьому активна дія індивіда, спрямована на іншого індивіда, повертається рикошетом назад до нього, «відбивається» від іншого індивіда як від своєї перешкоди і завдяки цьому перетворюється з дії, спрямованої на «іншу», на дію, спрямовану (опосередковано через «інше») на себе.

Онтологічно особистість являє собою специфічне силове поле, яке конкретна людина створює в процесі взаємодії з іншими людьми. Вона не теоретична відокремленість, а речовинна чуттєва реальність, що тисне на інших людей. Її «тілесна організація» є частиною того «колективного тіла» або «ансамблю соціальних відносин», силового поля, часткою і «органом» якого виступає кожен окремий людський індивід.

При цьому особистість онтологічно має внутрішній соціальний зміст, який зафіксовано в кожному семантичному гнізді соціального змісту елемента семантичної структури, і зовнішню його частину у формі навичок (функцій або системи соціальних ролей) здійснення специфічних видів взаємозв'язку з іншими людьми. Внутрішня і зовнішня частини соціального змісту складаються з того, що, зазвичай, називають суб'єктивними соціальними відносинами, або індивідуальним соціальним світом.

Грунтовніше інших уявити собі соціальний зміст внутрішнього світу особистості як підстави соціального світу можуть тільки соціальні філософи на базі напрацювань різних галузей суспільствозна-

---

⁶⁹ Юркевич П. Д. Чтения о воспитании / П. Д. Юркевич. – М. : Педагогика, 1965. – С. 198.

вчої науки. Це пов'язане з тим, що при формалізації структури зовнішньої взаємодії людини, різні фахівці за вихідне візьмуть «свої» елементи, а точніше – аспекти підстави. Так, соціологи відтворять побудову зовнішніх зв'язків людської особистості шляхом функцій, здійснюваних нею в зовнішньому соціальному середовищі. В їхніх очах людина постає як поліфункціональна істота, тому матеріалісти розглядали раніше її як «часткового працівника, простого носія відомої часткової суспільної функції», якого сьогодні замінює всебічно розвинений індивід, для якого «різні суспільні функції суть засоби життєдіяльності, що змінюють один одного»⁷⁰.

Психологи будуть розглядати цей же аспект через призму ідеї соціально-рольової поведінки людини в соціумі. З огляду на це, структуру особистості соціальна психологія може відтворити засобами теорії соціальних ролей, які особистість відіграє в житті роду.

При цьому функції, здійснювані людською особистістю, назовні виступають як характер її власних, тобто індивідуальних соціальних потреб. Зовнішня активність людини виявляється як характер праці. Остання є такою ж основою вольових процесів, як інтелект є основою мислительних процесів, а темперамент – емоційних.

Потенційний соціальний світ завжди неповторний і завжди є наслідком активного внутрішнього життя людини, яка продукує ідею оптимального облаштування соціального світу для себе та інших. При цьому, як писав Г. Гегель: «Мислення як суб'єктивне лише спостерігає цей розвиток ідеї як власну діяльність її розуму, нічого зі свого боку до нього не додаючи. Розглядати будь-що розумно означає не привносити ззовні розуму в цей предмет, обробляючи його таким чином, але бачити предмет для себе розумним; тут дух у своїй свободі, вища вершина самосвідомого розуму, повідомляє собі дійсність і породжує себе як існуючий світ»⁷¹.

У ході цього міркування про життя і народжується унікальний соціальний світ в єдиному і неповторному виконанні. Тут доречно

---

⁷⁰ Маркс К. Капитал. Критика политической экономии Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1960. – Т. 23. – С. 499.

⁷¹ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 91.

нагадати слова Г. Сковороди про те, що людина повинна «прозріти в тілі своєму вічність, яка таїться... мов іскру... Ся іскра інші світи»⁷².

Явившись раз, потенційний соціальний світ людини існує вже відносно самостійно впродовж, як правило, усього її життя. Причому, особистість його ретельно оберігає, оскільки, за словами Г. Гегеля, «природі ж духу ще в більш високому смислі, ніж характеру живого загалом, властиво швидше не приймати в собі іншого первісного, інакше кажучи, не припускати в собі продовження будь-якої причини, а переривати і перетворювати її»⁷³.

Звідси випливає одразу кілька важливих наслідків для розробки теоретичних основ соціального світу. Один з них полягає в тому, що самореалізація людської особистості, внаслідок якої об'єктивується соціальна реальність, вимагає великого ступеня свободи, їй притаманний віртуальний, тобто вірогідний характер, оскільки надто залежить від зовнішнього середовища як чинника формоутворення соціального світу.

Другий наслідок випливає з того, що життя людської особистості розгортається водночас у двох площинах – ціннісно-смісловій і просторово-тимчасовій. Нагадаємо, що саморух особистості в двох площинах можливий завдяки наявності в її структурі двох механізмів: механізму самовизначення і самоактуалізації. Тому для особистості просторово-тимчасова площина є полем реального дійства (актуального і потенційного), яке закріплене за механізмом самоактуалізації, а ціннісно-смістова площина виступає полем виробництва або розквіту цінностей і смислів, що, в свою чергу, закріплене за механізмом самовизначення. Однак повного здійснення своїх атрибутивних якостей підстави соціального світу людина досягає завдяки функціонуванню механізму самореалізації, заснованого на трансакціях.

Зрештою, третій наслідок полягає в тому, що особистість, як підстава соціального світу, у залежності від розвиненості внутрішньо-особистісних підструктур, визначає характер соціального світу як цілісної системи. Ці чинники пов'язані прямо, оскільки об'єктивний соціальний світ є випущений з одиночного ув'язнення потенційний

---

⁷² Сковорода Г. С. Диалог. Имя ему – Потоп Змиин // Сковорода Г. С. Соч. в 2 т. – М. : Изд-во соц. – эконом. лит-ры, 1973. – Т. 2. – С. 148.

⁷³ Гегель Г. Наука логики : [в 3 т.] / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1970. – Т. 1. – С. 213.

соціальний світ. І якщо брати до уваги норму соціальних реакцій особистості, то потенційний соціальний світ, як віртуальна реальність, з одного боку, визначається характером життєдіяльності людини, яка може бути трьох видів – репродуктивного, адаптивного і креативного, а з іншого боку, залежить від зовнішніх умов, що теж можуть бути різними за ступенем впливу на процес його саморозгортання і функціонування. Підстава і засноване в глобальному масштабі не переривають свого взаємозв'язку.

Аналіз показує: якщо звести напрацювання соціологів і психологів в органічну систему, то виявиться, що потенційний соціальний світ, будучи в синкретному стані, вже структурований. Розкрити його структуру можна за типом головних зовнішніх зв'язків людської особистості. Аналіз показує, що потрібно вести мову про чотири основні види взаємодії людей: соціальну, або антропогенну, економічну, ідеологічну і організаційну, або управлінську. Це і будуть водночас і елементи потенційного соціального світу, і елементи структури особистості, які нас цікавлять.

Потенційний соціальний світ особистості може нескінченно перебувати в синкретному стані, зрідка піддаючись інвентаризації з боку свого господаря, а може активно проявлятися, якщо особистість обіймає високу посаду в організаційно-управлінській сфері або в галузі науки чи культури. Для виходу в світ потенційного соціального світу має визріти суспільна потреба в ньому. Повинна визріти ніша для «сприймання» соціального змісту в зовнішньому середовищі.

Віртуальні соціальні світи виступають дієвим чинником породження соціального світу. При цьому зазначимо, що семантичні світи настільки ж реальні, як і матеріальні. Якщо в реальності матеріального світу сьогодні навряд чи хто сумнівається, то про існування семантичної реальності ще мало хто знає. Між тим, сучасний рівень науково-технічного прогресу і психофізіологічного розвитку людини привели планетарне людство до такого порога, коли інформаційні технології дозволили відкрити для нього якісно новий світ – світ так званої «віртуальної реальності», «світ уявної реальності», або «світ ВР – систем».

Суть цього світу в тому, що шляхом розробки спеціальних засобів передачі інформації і вироблення якості сприймання і переживань людина одержує можливість стати не тільки глядачем і постій-

ним спостерігачем цього світу, але і його активним учасником, що співпереживає, і творцем подій цього світу. З погляду доктора медичних наук А. Берестова, цей уявний світ настільки ж реальний, а за силою переживань навіть і більш чутливий, ніж існуючий світ⁷⁴. За оцінкою японських вчених, вже до 2000 року обсяг продажу нових технологій, пов'язаних зі світом уявних реальностей, становитиме 100 мільйонів доларів США, що викличе справжню революцію, на кшталт ядерної, космічної, інформаційної, сексуальної та ін.

З огляду на викладене вище, людину варто розглядати як монадне утворення, тобто як цілісну систему, що може репрезентувати увесь Всесвіт, стиснутий в межах конкретного індивідуума. Не випадково у філософській літературі людину здавна називають мікрокосмом. Російський філософ і правознавець І. Ільїн, досліджуючи умови забезпечення ефективної життєдіяльності держави, писав про те, що живі особистості являють собою «тілесно – душевно – духовні організми; вони не просто потребують свободи і вимагають її, але вони повинні бути гідні її... Людина бере участь у житті своєї держави – як живий організм, що сам стає живим органом державного організму»⁷⁵.

На цьому можна завершити аналіз підстави соціального світу і перейти до стислої характеристики умов як чинника детермінації соціального світу. Як уявляється, умови, що детермінують появу соціального світу, теж можуть бути, як мінімум, двох видів: первинні і вторинні. Оскільки людина є біологічною цілісністю, то до первинних умов варто віднести все те, що пов'язане з організацією і протіканням біологічних процесів. Звідси прямо впливає авторитет марксистського постулату про первинність матеріального світу для породження соціального світу, оскільки справді, щоб діяти, людина повинна мати можливість пити, їсти, спати, дихати і т. ін., тобто задовольняти свої первинні вітальні потреби.

До них же варто віднести розум людини, що поєднує світовий і індивідуальний розум. Завдяки йому людина обнаєвлює зміст духовного світу. Останнє відбувається, щоправда, лише в період зрілості дійсності, коли «ідеальне виступає поряд з реальним і буде для себе в образі інтелектуального царства той же світ, досягнутий у своїй

---

⁷⁴ Берестов А. Число зверя / А. Берестов. – М. : Троице-Сергиева лавра, 1996. – 342 с.

⁷⁵ Ильин И. А. Собрание починений: в 10 т. / И. А. Ильин. – М. : Русская книга, 1993. – Т. 2. Кн. 1. – С. 379.

субстанції»⁷⁶. Таким чином, підстава має «свій» орган об'явлення потенційного соціального світу.

Біологічне життя людини є не просто процесом опосередкування діалектичної взаємодії матеріального і духовного світів, а є продукуванням специфічного вигляду енергії, з якої формується друга природа. Більш того, доведеться показати механізм названого вище процесу і виявити в структурі людського організму джерело продукування соціальної реальності.

До вторинних умов породження соціального світу відносяться параметри космічного середовища як детермінанти цього разу вже біологічної форми існування людини. Нагадаємо, що в якій би конкретній формі не існувала людина у Всесвіті, її найбільш загальні закономірності і властивості будуть залишатися тими ж завдяки субстанціональній єдності світу. Це безпосередньо впливає з органічної єдності людського організму з універсумом. Для цього достатньо показати його квантову природу і спроможність підтримувати стійкий, а точніше, природний зв'язок з мікро – і мегарівнями.

Мікрокосм людини не тільки містить все, що є в Космосі, але і спроможний цілісно відтворювати його. Щоб довести це, необхідно виявити певний процес, коли суб'єктивна форма зникає сама і передає «свій» знову вироблений зміст у підставу.

Відтворюючи у власній структурі властивості і закономірності макрооб'єктів, органічна система перетворює неорганічні умови буття на процес саморуху, розв'язуючи завдяки цьому протиріччя між ними і своєю життєдіяльністю. Це протиріччя і стає імпульсом розвитку понадорганічного світу.

Водночас це означає, що соціальна форма не тільки необхідна універсуму, але і незнищенна з тієї причини, що знищити її означає знищити самий універсум. При цьому спроможність життя до саморуху і, отже, до зміни субстанціональних умов свого функціонування проявляється не тільки в зміні конкретних його станів, але також і в швидкості самовідтворення.

Таким чином, людська особистість постає перед нами як абсолютна підстава соціального світу, в якому, по-перше, сутність соціа-

---

⁷⁶ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 56.

льного, передусім, подана як підстава загалом для підстави; точніше кажучи, людська особистість визначає себе як соціальну форму і соціальну матерію і повідомляє собі соціальний зміст.

По-друге, людська особистість є певною підставою як підстава певного, тобто соціального змісту, оскільки відношення підстави, реалізуючи себе, стає загалом зовнішнім щодо себе, воно переходить у зумовлююче опосередкування. Таким чином, її життєдіяльність є динамічним процесом самоздійснення. І тому, як і будь-яка зміна, її життя відбивається в логічних категоріях дії і відбивання.

При цьому зміна її представляється як існування даної соціальної речі немовби самої по собі, рух її властивостей, що складають субстрат, матерію зміни. З огляду на це, зміну в структурі особистості варто аналізувати, спираючись на відбивання. Водночас, дія – це, навпаки, існування як стосовний до інших існувань рух відносин, що виступають як матерія, субстанція дії, його зміст. У зовнішньому середовищі, коли він поєднується з діями інших особистостей, його потрібно розглядати як взаємодію.

По-третє, людська особистість припускає специфічну умову життєдіяльності для продукування соціального світу – вільний обмін із середовищем, речовиною, енергією і інформацією; але умова життєдіяльності такою ж мірою припускає її як підставу; необумовлене – це їхня єдність, сама суть справи, яка через опосередкування зумовлюючого відношення переходить в існування.

По-четверте, обсяг і інтенсивність продукування соціальної реальності цілковито залежить від рівня розвитку людини і багатства її внутрішнього змісту, яке живиться матеріальним і духовним компонентами універсуму, практично являючись необмеженим. Форма продукування і рівень розвитку соціального явища залежать тільки від умов, в яких перебуває людина.

По-п'яте, і це дуже важливо, особистість не можна пов'язувати з мозком, розумом, інтелектом, свідомістю або самосвідомістю. Вона є системною якістю людського організму. Її структура «розлита» по всьому людському організму, а елементами виступають функціональні органи, які виникають у ході саморуку людського організму як цілісної системи. Ця одинична польова форма інтелігібельної матерії при виході з біологічної форми в нових умовах утворить соціальну форму універсуму.

Такий бурхливий розвиток планетарного розуму, а за мірками космічного буття, швидкість саморозгортання соціального світу просто шалена, привела до того, що в інтелектуальному розвитку планетарної спільноти нарізали якісні зміни. Свідченням цього сьогодні є такі продукти, як соціальний інтелект, суспільний інтелект та колективний інтелект, що докорінно змінює якість функціонування планетарного розуму. Розглянемо цей момент більш детально та визначимо, яке з цих понять ми будемо використовувати в дослідженні.

Соціальний інтелект – не сума індивідуальних інтелектів, а організована система з позитивним чи негативним синергетичним ефектом, вмонтована в суспільний організм; здатність суспільства розуміти, конструктивно використовувати отримані знання для зняття остаточної чи доданої ентропії для досягнення поставлених цілей розвитку⁷⁷.

Суспільний інтелект – це інтелектуальний потенціал спільноти або окремої людини та їх здатності акумулювати нагромаджену інформацію і здобутий досвід, творити на їх основі нові знання і приймати оптимальні рішення щодо якісно нових норм існування, взаємодії всередині суспільства⁷⁸.

Колективний інтелект – системна якість сукупності індивідуальних людських розумів, здатних обмінюватися інформацією, формувати загальне світосприйняття, удосконалювати колективну пам'ять і, можливо, виробляти і приймати колективні рішення⁷⁹. Тож на цьому етапі соціального розвитку інформаційний ресурс людства, у якому акумулюється минула праця, є загальнолюдським (інтернаціональним) здобутком, що дає можливість кожному використовувати його як стартовий інтелектуальний капітал⁸⁰.

Підсумовуючи погляди різних науковців щодо соціального, суспільного та колективного інтелекту, варто зазначити, що соціальний

---

⁷⁷ *Каныгин Ю. М.* Введение в социальную когнитологию / Ю. М. Каныгин, Ю. И. Яковенко. – К. : Наук. думка, 1992. – 108 с.

⁷⁸ *Вовканич С. І.* Інтелект у шатах духовності [Електронний ресурс] / С. І. Вовканич. – Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/zurnal/N2/Unyk_apokal/vovkanych-intel.htm. – Заголовок з екрана.

⁷⁹ *Моисеев Н. Н.* Универсум. Информация. Общество / Н. Н. Моисеев. – М. : Устойчивый мир, 2001. – 200 с.

⁸⁰ *Кушерець В. І.* Суспільний інтелект та інформатизація (теоретичні аспекти) [Електронний ресурс] / В. І. Кушерець. – Режим доступу : http://www.znannya.org.ua/post/2/102_4.htm. – Заголовок з екрана.

інтелект виступає в ролі зовнішнього середовища, що визначає корисний компонент у роботі кожної особистості, конструктивність її мислення. У межах соціального інтелекту формуються ефективні комунікаційні засоби, які дають можливість людям діяти та реагувати на зміни, що відбуваються у світі, сприймаючи події в реальному часі на основі загального досвіду.

Отже, для нашого дослідження найбільш оптимальним визначенням є соціальний інтелект, яке надалі і будемо використовувати, оскільки глобалізація інформаційного простору та ренаціоналізація світу і розвиток його багатокультурності надає інтелектуальному потенціалу окремого народу статус інформаційного тезаурусу (золотого фонду) людства. Інтелектуальний ресурс втрачає національну приналежність, стає загальнолюдським надбанням.

Культурними джерелами подальшого розвитку всезагального інтелекту і його перетворення на цілісність є процеси досягнення всіма народами рівня всезагальної наукової освіченості, соціально-комунікативного виховання народів. Сьогодні стає очевидною потреба в детальному дослідженні соціального інтелекту як своєрідного колективного регулятора, який попереджає про небезпеку в точках біфуркації і виробляє альтернативні шляхи розвитку суспільства⁸¹.

На думку О.Л. Єрьоміна, до початку ХХІ століття «сформувалася і продовжує удосконалюватися «психіка людства», оскільки з результатів сучасних досліджень стає ясно, що людство в цілому є матеріальним носієм відображеної об'єктивної реальності (виділено – нами), яка виникає в процесі взаємодії окремих осіб, груп людей і людства в цілому із зовнішнім світом, починають з'являтися і залежні від цього регулятивні функції (у поведінці, діяльності, ухваленні рішень), якщо не усього людства, то великих груп людей»⁸².

2.2. Цивілізація як організаційна форма буття планетарного розуму

---

⁸¹ *Кохан В. В.* Когнітивна соціологія як сфера дослідження соціального інтелекту [Електронний ресурс] / *В. В. Кохан.* – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/sociology/2008/84-90-16.pdf>. – Заголовок з екрана.

⁸² *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / *А. Л. Еремін.* – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 23.

Кардинальні зміни у стані планетарної особистості людини у зовнішньому середовищі послідовно викликає до життя специфічні форми організації її життєустрою, тобто обумовлює специфічну організаційну структуру – цивілізацію. Кожна фаза⁸³ (як головний вектор розвитку світу на певному етапі) проходить свій природний шлях становлення, розвитку і зміни. При цьому сама фаза зароджується в надрах попередньої і слугує її логічним продовженням. Звідси черга фазових переходів сприймається як ланцюг взаємопов'язаних ланок єдиного процесу (кластера), поєднаних між собою загальним «вектором підйому».

Термін «цивілізація» ми розглядаємо як специфічний спосіб відтворення соціальності людини. Це означає, що у дивовижному процесі еволюційного руху вона, біологічна людина, не тільки видозмінюється сама, а й «піднімає» планетарну організацію життя по шаблях Семантичного Всесвіту. «Ми можемо відкрити... космічні корені... особливий фізичний субстрат і, зрештою, специфічну природу... людства... Множинність, єдність, енергія – такі три сторони матерії»⁸⁴, – писав свого часу П'єр Тейяр де Шарден.

Історичний розвиток поділу праці проходить декілька етапів, що детермінуються саме вищенаведеним нами ланцюгом перетворень по лінії: архетипи – емпіричне знання – наукове знання – інформація – смисли – чистий космічний розум. На практиці це означає, що наразі ми можемо використати наше знання про метаморфози розуму людини в ході культурно-історичного процесу, як методологічні засоби пояснення еволюційного процесу в планетарному просторі, і пояснювати ним зміну цивілізацій.

Для цього доцільно розглянути загальні тенденції розвитку людства, тобто визначити головний вектор соціального прогресу. Він полягає в тому, що в міру віддаленості людини від природи, виявлення його історичної функції, пріоритет віддається соціальному перед біологічним, духовному, інтелектуальному перед матеріальним.

---

⁸³ Кочетов Э. Г. Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы: материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.

⁸⁴ Шарден П. Феномен человека / Т. Шарден. – М. : Наука, 1987. – 240 с.

Це не означає, що людина може безкарно відірватися від своєї біологічної основи або матеріального світу. Але головне в історичному прогресі полягає в накопиченні духовних цінностей, багатств науки, культури, освіти, моральності, ідеології, які матеріалізуються в створених людиною засобах виробництва, способах його організації, економічних і соціально-політичних відносинах. Від ступеня до ступеня стає дедалі більш очевидною цінність і безумовний пріоритет людської особистості, хоча це усвідомлення проходить через хвили насильства, безжалісного придушення людської долі. Не матеріальне буття формує долю окремої людини, народу, людства, а людина – свідомо чи несвідомо – перетворить навколишній світ, виходячи зі своїх потреб і цілеспрямованих дій. У цьому і полягає суть загальної траєкторії руху від біосфери до ноосфери⁸⁵.

Цей підйом ми пов'язуємо з переходом планетарної спільноти від однієї форми цивілізації до іншої. При цьому наші дослідження чітко показали, що ці процеси, мається на увазі якісні стрибки станив біоти живої розумної речовини, життєдіяльність якої організована у формі біологічної людини і підйом планетарної спільноти по осі Семантичного континууму здійснюється за алгоритмом: працівілізація – аграрна – індустріальна – інформаційна – інтелектуальна – космічна цивілізації.

Таким чином, базою для формування певного типу зв'язків між людиною та суспільством є суспільний поділ праці, під яким будемо розуміти диференціацію та співіснування в суспільстві різних соціальних функцій, видів діяльності, які виконують певні групи людей, і відокремлення, з огляду на це, різних сфер суспільства⁸⁶.

Взаємодія людини та суспільства, а також здійснення зв'язків між ними, забезпечується процесом соціального метаболізму⁸⁷, який

---

⁸⁵История цивилизаций [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.civil.newparadigm.ru/civil3.htm>. – Заголовок з екрана.

⁸⁶ Философский энциклопедический словарь: в 5 т. / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 562.

⁸⁷ Метаболизм (архитектура) // Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Метаболизм_\(архитектура\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Метаболизм_(архитектура)). – Заголовок з екрана. ; Метаболизм [Електронний ресурс] // Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – СПб. : Лань, 1999. – 528 с. – Режим доступу : http://www.slovarnik.ru/html_tsot/m/metabolizm.html. – Заголовок з екрана. ; Михайлова А. Метаболизм: как протекает метаболический процесс [Електронний ресурс] / А. Михайлова

являє собою процес виробництва, обміну, розподілу та споживання наслідків функціонування різних сфер соціуму.

Характер соціального метаболізму при цьому залежить від стратегічних цінностей суспільства, у якості котрих можуть виступати земля, капітал чи інформація. Відповідно, соціальний метаболізм відбувається як реалізація відносин між суб'єктами соціуму та здійснення їх інтересів через, переважно, натурально-продуктові, грошові або інформаційні потоки.

Повернемося до аналізу наведеного вище ланцюга організаційних форм, в яких протікає життя планетарної спільноти. Звернувшись до історії розвитку людства, можна побачити декілька якісно відмінних фаз його еволюції. Перша і щонайдовша має чіткі ознаки доаграрного суспільства. Поділ праці відбувається тут за статевіковим принципом і підпорядковується завданню біологічного виживання індивіда в природному середовищі. Ця фаза тривала декілька десятків тисячоліть. Вона ознаменувалася здійсненням аграрної революції, внаслідок якої люди селекціонували і відібрали для своїх потреб групи продуктів рослинного і тваринного походження і винайшли технології їх переробки.

Це етап працевілізації, що обслуговувався, на нашу думку, архетипами і інтуїцією людини, і супроводжувався накопиченням емпіричного знання. Саме цей факт, мається на увазі перехід від використання архетипів до накопичення і використання емпіричного знання, привів, на нашу думку, планетарну спільноту у подальшому до стрибка від працевілізації до аграрної цивілізації в організації життєустрою планетарної спільноти. Бо саме цим обумовлюється й особливість зв'язку між людиною та спільнотою, коли спостерігається повна підпорядкованість індивідуального колективному.

Хоча піраміди Єгипту, Сфінкс, піраміди Америки, плато Наска, Баальбек, Стоунхендж, кам'яні статуї на о.Пасхи, карта Пірі Рейса, різьблені камені Іки, особливо міфи про Гіперборею та Атлантиду вказують на те, що не усе так ясно з працевілізацією, яка стала організаційною і інтелектуальною основою для еволюційного підйому

// Портал о здоровом образе жизни Everlive.ru. – Режим доступу : <http://www.everlive.ru/metabolism-how-the-process-is-going/>. – Заголовок з екрана.

планетарної спільноти до сьогодні. Це явище, що потребує у подальшому спеціального дослідження. І може не одного.

Але як би там не було, становлення соціальності людини саме на працевілізаційній основі викликає до життя принципово інший тип взаємодії між людиною та суспільством, який, власне, і являє собою початок цивілізації як специфічного типу правової взаємодії людини та способу організації її повсякденного життєстрою. Поділ праці, який виникає за нових умов, відрізняється тим, що він здійснюється як впорядкування зв'язків між людьми у їх відношенні до землі, яка являє собою головну цінність аграрної цивілізації, і умовою задоволення вітальних потреб людини. На цьому етапі цивілізаційного розвитку превалювало емпіричне знання, що віками накопичувалося людиною в боротьбі за виживання.

Трансформація системи взаємодій між людиною та суспільством відбувається за часів промислової революції, яка визначила новий етап становлення людини і розвиток суспільства індустріального типу, обумовлюючи, таким чином, виникнення іншого принципу зв'язку між людиною та суспільством. Суспільний поділ праці відбувається наразі як поділ, що базується на диференціюванні соціального статусу людей у їх відношенні до капіталу як умови здійснення матеріальних потреб особистості.

Це техногенна цивілізація, що абсолютизувала наукове знання і породила таке негативне явище в управлінні соціальним розвитком, як технократизм. Термін «технократизм» (від гр. *techne* – мистецтво, ремесло, майстерність, і *kratos* – влада, панування) – ідеологія, теорія, світогляд та принцип практики, що пов'язані з обґрунтуванням та здійсненням положення: «владу – фахівцям», тобто тим, хто знає й уміє⁸⁸.

Технократизм відбиває прагнення наукової, технічної або адміністративної «еліти» до панівного становища в суспільстві та відмежування влади від «некомпетентного втручання». Піклуючись про «інтереси справи», технократизм, як правило, виступає під демократичними і гуманістичними гаслами, але за своєю дійсною спрямованістю є протилежний їм.

---

⁸⁸ Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. Андрущенко. – Х. : Корвін, 2002. – С. 582.

Технократизм є абсолютизацією принципу раціональності та технічної доцільності. Це приводить до того, що суть діяльності приносять у жертву її безпосередній меті. Тим самим, людина перетворюється на засіб досягнення зовнішньої мети, а самі засоби набувають характеру самоцінності. У державному управлінні різновидом технократизму є макіавеллізм. Технократизм супроводжує всю історію людства, проте найбільшого поширення набуває у ХХ столітті внаслідок НТР. Теоретичним обґрунтуванням технократизму є «технологічний детермінізм», а також деякі сучасні теорії управління (Дж. Бернхем, Дж. Гелбрейт та ін.).

Для нас дуже корисним є поглиблено поглянути на частку «kratos», тобто «влада», оскільки ми підійшли до розгляду механізму впливу технократизму на модернізацію суспільства і освіти. Сутність та зміст цієї складової терміна «технократизм» можна проаналізувати на основі філософської, соціологічної, психологічної і політологічної літератури.

Нагадаємо, що, уточнюючи сутність та зміст поняття «влада», ми маємо справу уже не з самим явищем, а з його гносеологічною формою. Поняття – це «форма мислення, що відображає загальні й істотні ознаки предметів і явищ»⁸⁹. Визначення поняття влади – це найважливіша складова філософського аналізу політологічного феномена, що являє собою логічну операцію, в процесі якої розкривається природа, сутність і зміст цього поняття.

Технократизм як соціальне явище обумовлений декількома чинниками: 1) цьому сприяв високий рівень розвитку філософії науки і філософії техніки, що разом складають філософський дискурс технократизму; 2) морфологію його утворює сукупність технічного знання, що пройшло певний період розвитку до появи техногенної цивілізації, виросло під час її саморозгортання і оформилось у теорію технічного знання. Його сутність полягає в запровадженні специфічних дій і алгоритмів поведінки в будь-яких сферах життєдіяльності людини, що ґрунтуються на використанні технічного знання як методології і технології управління освітянським процесом. Зміст технократизму розкривається як сукупність процесів, що видозмінюються і розвиваються

---

⁸⁹ *Воловик В. І.* Вступ до філософії: навч. посіб. / В. І. Воловик. – Запоріжжя : Просвіта, 2001. – С. 80.

під його впливом і в кінцевому підсумку утворюють специфічний тип організації суспільства та його підсистем, в якому перебування особистості стає незручним і навіть загрозливим.

Існує два різновиди форм технократизму: один з них має суб'єктивне походження, а інший – об'єктивне. До першого різновиду ми відносимо ідеологію, мислення, світогляд, віру, стереотипи, моделі та ін., а до другого – технократію як носія технократизму, специфічний тип соціальних систем, наприклад, так звану «технічну державу», зрештою, специфічну ціннісно-нормативну етику та ін.

Тож активне вживання наукового знання призвело до того, що був гіперболізований раціональний чинник нашого життя і незаслужено відсунутий на другий план ірраціональний. З цієї причини сучасний технократизм виконує здебільшого руйнівну роботу, а тому потребує підвищеної уваги, як з боку інтелектуальної, так і правлячої еліти, з метою компенсувати його тиск на суспільство і його підсистеми, знайти необхідні компенсатори і поступово перейти до принципово іншої моделі соціального розвитку.

Запобігти посиленню впливу технократизму на наше життя може тільки перехід планетарної спільноти від технократичної мови до використання інформації як головного семантичного знаряддя облаштування нашого життєустрою. Тож наукова революція стає рушійною силою переходу від індустріального типу взаємодії між людиною та суспільством до інформаційної цивілізації.

Як інформаційна цивілізація «розуміється такий тип організації соціального життя людини, за якого пріоритетною цінністю стає інтелект і духовний розвиток людини, а визначальними факторами суспільного розвитку – інформація та знання», – слушно пише С.Є. Мартинюк, авторка оригінальної праці «Генезис інформаційної цивілізації» (2002)⁹⁰.

Оцінюючи сучасний розвиток планетарної спільноти, Р. Арон писав: «Ми знаходимось на тій стадії розвитку, коли ми виявляємо одночасно відносну істинність концепції цивілізації та необхідність подолання цієї концепції. Фаза цивілізацій закінчується, та людство

---

⁹⁰ *Мартинюк С. Є.* Генезис інформаційної цивілізації : монографія [Електронний ресурс] / С. Є. Мартинюк. – Запоріжжя : Просвіта, 2002. – 192 с. – Режим доступу : http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ispu_ksue_Martunyk_Inf_cuv/Martunyk.

переходить на нову стадію розвитку, стадію єдиної цивілізації, здатну поширитись на увесь Всесвіт»⁹¹.

При цьому суспільний поділ праці характеризується тим, що в його основі лежить інший принцип, згідно з яким соціальні функції, що виконує особистість, їх роль у загальному поділі праці визначається семантикою, або якісними характеристиками інформаційного обміну, до якого залучена людина в процесі задоволення своїх духовних потреб. Це інформаційна цивілізація, що обслуговується інформаційним субстратом.

За таких умов змін вимагає не тільки економіка і матеріально-технічна база суспільства, але і вся система цінностей людства, адже невідповідність між досягнутим рівнем розвитку технічного устаткування та наукових досягнень загрожує знищенню людської популяції як такої. Настає час і змінюються принципи функціонування планетарної спільноти. Сьогодні є очевидним фактом перехід від принципу динамічної рівноваги до принципу сталої нерівноважності.

Матеріальне виробництво сьогодні швидко трансформується у напрямі від динамічної рівноваги (гомеостазу) до сталої нерівноважності (гомеорезу), і перехід цей настільки стохастичний, що більшість країн потрапила в кризову ситуацію, яку ми називаємо гомеоклазом, що супроводжується швидким нарощуванням ентропії, і реальною є загроза саморозпаду, або мовою економістів – потрапляння в стан дефолту і банкрутства. Глобалізаційні процеси матеріалізуються в нові продукти, і на планетарному соціальному полі з'являються нові гравці, що кардинально змінюють його морфологію і проявляють якісно нові функції. Розглянемо це більш детально і покажемо про що йдеться.

2.3. Новації планетарного соціального поля в дискурсі саморозгортання інформаційної цивілізації

Сьогодні провідним чинником інтенсивного переструктурування планетарного світу і оновлення його функціоналу є, як відомо, глобалізація і інформатизація. На практиці вони, глобалізація і інформатизація, проявляють себе як три потужні тенденції, що визнача-

---

⁹¹ Бродель Ф. Грамматика цивілізацій / Ф. Бродель; пер. с фр. – М. : Весь мир, 2008. – С. 38.

ють контури буття планетарної спільноти у ХХІ столітті, оскільки започатковані ними процеси не можуть досягти зрілості у просторі ХХІ століття. Це означає, що мають відбутися потужні і багатопланові онтологічні, інформаційні й організаційні зміни в життєдіяльності населення планети.

Дивно, як ми раніше не помічали, що еволюція планетарного людства, у її найкращому і прогресивному вираженні, є саме проходження ним вищеназаних форм організації буття, що обумовлюються становленням відповідного типу особистості людини, а разом вони детермінуються, як сьогодні виявляється, глибинним явищем – смислогенезом, вивченню якого ми, соціальні філософи і культурологи, синергетики і глобалісти, зовсім не приділяємо уваги.

Тож глобалізація і інтенсифікація соціального розвитку планетарної спільноти водночас видозмінює онтологічні, інформаційні і організаційні засади життєустрою людини. Це означає, що ми маємо справу з трьома закономірностями саморозгортання планетарного соціального світу, які ведуть у просторі ХХІ століття до становлення онтологічної, інформаційної і організаційної єдності планетарної спільноти і мають знайти своє завершення у мультиплікаційному ефекті, а саме – породити Світове суспільство знань.

Саме вони системно охоплюють становлення мережевої морфології якісно нової світсистеми, наповнення її функціонування якісно новими знаннями, або смислами, що виводить на перший план культуру і духовне виробництво і, зрештою, вибудовує оригінальну організаційну форму, що відома нам як планетарний соціальний організм, у структурі якого усі підсистеми життєзабезпечення планетарної людини набувають властивостей органів, здатних до самовідтворення і саморегуляції в межах соціального цілого.

Коротко прокоментуємо, що тягне за собою кожна з вищеназаних тенденцій, які інноваційні зміни вона обумовлює і на які продукти нам треба орієнтуватись, оскільки будь-який процес обов'язково породжує певний продукт.

Провідною є тенденція до онтологічної єдності планетарної спільноти. Її сутність полягає в тому, що вона кількісно змінює морфологію планетарного світу в бік укрупнення організаційних структур (ЄС, Південноамериканський Союз, Євразійський Економічний Союз та ін.), а якісно – завдяки зміні властивостей структури, що від ста-

ну «ячеїстої», тобто утвореної сукупністю окремих національних держав, переходить до стану мережовості.

Атрактором становлення онтологічної єдності планетарної спільноти виступає Світовий ринок, що завдяки своїм компонентам, а саме: ринку товарів, послуг, капіталу, технології, інформації і міжнародному пересуванню людей, насамперед робочої сили, сформує протягом ХХІ століття нові зони економічного розвитку. Передусім, йдеться про структури геополітичного походження, а саме: Південноамериканський Союз, Євразійський Економічний Союз і низку інших організаційних утворень, що претендують на особливий статус у політико-економічному просторі планети.

Параметрами порядку (управління) онтологічного розвитку структури Світового суспільства є, на нашу думку, соціальні мережі Інтернет, Facebook, LinkedIn, Twitter, Vkontakte, нові форми радіозв'язку, від голосового повідомлення мобільного телефону до SMS, WiFi і WiMax та ін. Це означає, що сьогодні ми ще не уявляємо повною мірою структуру і обсяг параметрів порядку, завдяки яким можемо впливати на структуру і властивості мережевого суспільства. Бурхливий розвиток ІТ-технологій ще не завершився, і не усі новинки інструментарію інформаційної доби реалізовані. Поява в просторі Інтернету телеканалів, наприклад, «112 Україна», «Росія 24» та інших, є чи не найбільш яскравим тому підтвердженням.

Кінцевим продуктом фазового переходу є мережеве суспільство, як соціальна структура, що базується на мережах, керованих інформаційно-комунікаційними технологіями, ґрунтованими на мікроелектроніці і мережах комп'ютера, які генерують, обробляють і розподіляють інформацію через системи мереж. Воно, мережеве суспільство, на сьогодні ще не охоплює увесь планетарний простір, але складає ядро світової соціальної структури і проявляє тенденцію до швидкого поширення.

Тенденція до становлення інформаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від локально замкнених інформаційних обмінів між учасниками планетарного життя до створення органічної єдності у формі універсального суспільства знань, органічна цілісність якого забезпечується інформаційним метаболізмом, що живиться семантикою ноосфери. Структурно вона, інформаційна цілісність, утворюється завдяки інформаційному обміну смислами,

у якому беруть участь людина і суспільство, що обмінюються між собою і зовнішнім середовищем генетичною, фенотипною, структурною, комунікативною, управлінською інформацією.

Атрактором формування цієї тенденції є соціальні комунікації, що забезпечують соціальну взаємодію людей між собою за допомогою обміну текстами, що циркулюють каналами соціальних комунікацій, особливо Інтернету і ЗМІ, і сила їх кратологічного впливу на людину прирівнюється до впливу істини і грошей. Це веде до того, що соціальний вплив спадкової аристократії поступається впливу менеджерів і експертів, і в просторі організаційної діяльності з'являються менеджери планетарного масштабу: йдеться про меритократію, ноократію, раціократію, інетократію, нетократію, езократію та ін.

Параметром порядку в цьому горизонті структурних і функціональних перетворень є наукові знання про планетарне буття, універсальним інструментом – планетарна мова завдяки смислам, що закладені в її семантичні одиниці, а саме – ідеалам суспільного розвитку. Мова Інтернету нині є більш впливовим засобом організаційного мислення і організаційної поведінки, ніж традиційні силові методи управління поведінкою людини. Посилення організаційної ролі знаннєвого компонента в бутті планетарної спільноти протягом ХХІ століття настільки відчутне, що коли науковці заговорили про формування суспільства знань, як першого етапу становлення інформаційного суспільства, то його сприймають нині без будь-якого заперечення з боку пересічної людини.

Кінцевим продуктом такої тенденції є інформаційне суспільство. Його становлення реалізується завдяки інформаційному метаболізму, що притаманний якісно новим утворенням, а саме: живим системам, оскільки забезпечує їх життєдайність і аутопоезис, тобто самовідтворення, а це властиво функціональним (польовим) системам, наприклад, соціальним організаціям окремих країн. Свідченням становлення якісно нової польової структури – планетарного соціального організму – є самопородження окремих його органів, наприклад, Світового громадянського суспільства, Світової держави, Світового уряду, Світового банку, МВФ, Світового Суду та ін.

Тенденція до становлення організаційної єдності планетарної спільноти полягає в переході від нині діючих національних систем

державного управління і місцевого самоврядування до становлення органічної системи Світової влади, що має чотири складові: недержавну владу Світового громадянського суспільства, Світову законодавчу владу, Світову виконавчу владу і Світову судову владу; на демократичних засадах породжує Світову державу з головним виконавчим органом – Світовим урядом, єдиною нормативно-правовою системою у формі загальноцивілізаційної системи цінностей, планетарної моралі і Світовим правом.

Права і свободи особистості людини є лакмусовим папірцем демократичності глобалізаційного процесу у сфері організаційного буття планетарної спільноти. Як нові види Світової влади технологічно народжуються і закріплюються в організаційному бутті планетарної спільноти на початку XXI століття, ми розглянемо далі, але така тенденція однозначно веде до становлення якісно нової системи управління світовим соціальним розвитком і сприяє подальшому саморозгортанню алгоритму саморегуляції цілісної світсистеми.

Демократія проявляє себе в цьому контексті як параметр порядку в ході самопородження нового світоустрою. Саме вона забезпечує поки що стихійний розподіл Світової влади в організаційній матриці планетарного життя між матеріальним і духовним виробництвом, між монополюно вибудуваними і агресивно налаштованими на світове панування господарськими утвореннями, між окремими національними державами і їх військово-політичними блоками. Іншим чином, за таких умов загострюється проблема переусвідомлення в контексті глобалістики явищ свободи і волі людини і її колективних утворень.

Кінцевим продуктом є організоване суспільство⁹², в якому раціонально та якісно по-новому розподілена Світова влада між Світовою державою (державною владою: законодавчою, виконавчою і судовою) і Світовим громадянським суспільством (недержавною владою).

Далі можна з впевненістю сказати, що три вищерозглянуті глобалізаційні процеси, що відбуваються в горизонті структури, функ-

---

⁹² Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : досвід соціально-філософського аналізу [Електронний ресурс] / В. П. Андрущенко. – К. : Генеза, 2006. – 546 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos>.

ціональних можливостей і організаційної взаємодії, зливаються в єдиний процес трансформаційних перетворень світсистеми, в основі якої лежить процес соціального метаболізму, що обслуговує якісно новий тип організації життєдіяльності планетарної спільноти – Світове інформаційне суспільство, що має, як мінімум, три виміри: 1) онтологічний (структурний, генетичний) з кінцевим продуктом – мережеве суспільство (за М. Кастельсом); 2) функціональний з кінцевим продуктом – суспільство знань (за Р. Лейном); 3) кратологічний з кінцевим продуктом – організоване суспільство (за В. Андрущенком) (Див. : Таблицю 2.).

Таблиця 2.

**ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЇХ ПРОДУКТИ
В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ПЛАНЕТАРНОЇ СВІТСИСТЕМИ**

Провідні тенденції в горизонті:	Атрактор	Параметри порядку	Продукти
генетичної (морфологічної, структурної) основи світсистеми	світовий ринок	соціальні мережі (інфраструктура і ІТ-технології)	онтологічна єдність: мережеве суспільство
функціональної основи світсистеми	соціальна комунікація (соціальна взаємодія)	смилогенез (планетарне знання (ноосфера) і планетарна мова)	інформаційна єдність: метаболізм, що забезпечує життєдайність світсистеми, перетворення її на інформаційне суспільство
Провідні тенденції в горизонті:	Атрактор	Параметри порядку	Продукти
організаційної основи світсистеми	демократія	світова влада	кратологічна єдність: розподіл Світової влади між Світовою державою і Світовим громадянським суспільством (організоване суспільство)
глобалізаційний процес як суперечності між: 1) інтеграційними і дезінтеграційними процесами; 2) глобалізацією і глокалізацією організаційних структур	науково-технічний прогрес	особистість людини	Світове суспільство знань

Звичайно, що такі перетворення морфологічної структури і прояву нових функціональних можливостей неухильно ведуть до потужного мультиплікаційного ефекту, а саме: а) появи нових суб'єктів соціальної дії; б) формування нової якості суспільства, тобто породження знаннєвого суспільства; в) нового алгоритму саморегуляції життєдіяльності планетарної спільноти у формі планетарного соціального організму. Вони на етапі становлення інформаційної цивілізації зароджуються водночас, але визрівають кожен у свій час, оскільки ми маємо справу з таким природним явищем, як гетерохронія, тобто нерівномірність появи і визрівання органів нової конструкції планетарного світу.

Явище гетерохронії (від грец. гетерос – інший і грец. chrónos – час) притаманне усім живим системам, а соціальний світ складається з низки функціональних систем, що віднесені нами до польової форми життя⁹³. Нагадаємо, що гетерохронія може виражатися в ранній закладці і посиленому розвитку органу (акселерація) або в пізнішій його закладці і сповільненому розвитку (ретардація), що залежить від часу початку функціонування органу і, отже, від умов середовища, в якому протікає онтогенетичний розвиток організму.

Гетерохронія як пристосування організмів до умов їх розвитку, що змінюються, має істотне значення в історичному розвитку видів (філогенезі). Термін «гетерохронія» був введений у біологію вперше німецьким дослідником природи Е. Геккелем для позначення тимчасових порушень біогенетичного закону. Гетерохронія вивчається як один з основних процесів перетворення організації тварин і рослин під впливом умов життя, що вимірюються, при видоутворенні. Скоростиглість і пізньостиглість також відносяться до явищ гетерохронії.

Тож гетерохронія – це різночасність, зміна часу закладки і темпу розвитку органів, що спостерігається у нащадків тварин і рослин в порівнянні з предками⁹⁴. Якщо це відбувається в просторі функціональних системи, то ми маємо справу з соціальною гетерохронією. Прикладом може слугувати формування банківської системи в Україні за часів незалежності. Спочатку їх виникло декілька сотень, але

⁹³ Бех В. П. Соціальний організм країни / В. П. Бех. – Запоріжжя : ЗДУ, 1999. – 186 с.

⁹⁴ Гетерохронія [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Гетерохронія>. – Заголовок з екрана.

наразі поступово відбувається оптимізація структури банківської сфери, і, врешті-решт, залишиться близько сотні банківських установ. Система самооптимізується через позбавлення від зайвих елементів і «прив'язки» до потреб галузей господарства, приватного сектора і потреб регіонів.

Відповідно до міри появи нових гравців, формування Світового суспільства знань і становлення планетарного соціального організму як аутопоезисної системи, вони фіксуються нашою свідомістю, зокрема і науковою, у певній послідовності. Так, наприклад, на початку XXI століття ми голосно заявляємо про становлення суспільства знань, тихіше ведемо мову про нових гравців планетарного поля, і тільки окремі дослідники звертаються до ідеї становлення планетарного соціального організму. У такій послідовності ми й розглянемо їх.

Про становлення Світового суспільства знань сьогодні на повний голос говорять і пишуть майже усі дослідники, публіцисти і політики. Ми приєднуємось до оцінки даного факту і тільки підкреслюємо, що його морфологія складається на основі спонтанної взаємодії трьох провідних тенденцій глобалізації і інформатизації соціального світу, і що воно складається з мережевого, інформаційного і організованого суспільств. Це синтетичний продукт з багатогранними можливостями і формами прояву.

Розглянемо детальніше цей унікальний продукт саморозгортання соціального світу. Р. Лейн, що висунув ідею «суспільства знань» (knowledge society), прагне таким чином підвести філософсько-епістемологічний фундамент під свою концепцію. Як і Ф. Махлуп, він вкладає в неї як «знаемое (відоме)», так і «стан знання», проте намагається також підкреслити зростаючу соціальну самосвідомість, що забезпечується таким знанням. Р. Лейн пише: «В якості першого наближення до визначення можна сказати, що суспільство (knowledgeable society), що має знання, – це таке суспільство, члени якого більшою мірою, ніж члени інших співтовариств: а) пізнають основи своїх уявлень про людину, природу і суспільство; б) керуються (можливо, несвідомо) об'єктивними стандартами істини, а досягнувши високого рівня освіти, наслідують наукові правила доведення і побудови виведень; виділяють значні ресурси на отримання знань, внаслідок чого мають великий їх накопичений обсяг;

г) систематично збирають, організовують і інтерпретують знання для витягання з них всього того, що корисне для практичних цілей; д) використовують знання для демонстрації (і, можливо, модифікації) своїх цінностей і цілей, а також для їх вдосконалення».

Визнаючи тісний зв'язок між використанням знань і соціальним розвитком, ЮНЕСКО підкреслює і наполягає на тому, що саме створення суспільств знань має суттєве значення для поліпшення якості життя, зміцнення соціальних зв'язків на основі поваги різноманітності і зміцнення економік різних суспільств, відкриває шлях до гуманізації процесу глобалізації.

На відміну від поняття єдиного глобального інформаційного суспільства концепція «суспільств знань» акцентує увагу «не на глобальній одноманітності, а на звільняючій різноманітності, плюралізмі і загальній участі». Згідно з нею стверджується, що нові технології відкривають щонайширші можливості для прискорення розвитку, сприяють активній участі людей в управлінні суспільством.

Доведена цілісність Світового суспільства знань, оскільки взаємопов'язані об'єкти повинні утворювати певну якісну визначеність – цілісність, або цілісну єдність, що встановлює «зовнішні» і «внутрішні» межі нової світсистеми. Ця цілісність системи проявляється зовні в ізолюваному і автономному існуванні об'єктів, а усередині системи виступає у вигляді структури.

Новими головними гравцями планетарного соціального життя на етапі становлення інформаційної цивілізації, на наш погляд, є: Планетарна особистість, Світове громадянське суспільство, Світовий уряд: таємний і легальний, Світова держава та Інтерократія. Інформацію про таємний уряд, його складові та вплив на розвиток соціального світу подають декілька джерел⁹⁵.

В антропологічній сфері глобалізація веде до становлення нової людини. Наука висвітлює подібний прорив як дорогу до Всесвіту нового Ренесансу, як зародження і вихід на світову арену «Нових людей». Нові люди вже реально формують ескіз нового Всесвіту і освітлюють дорогу до нього. І цей ескіз пред'являють світу з висо-

---

⁹⁵ Структура власти тайного мирового правительства [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://energodar.net/black/struktura.html>. – Заголовок з екрана. ; *Гардинер Ф.* Тайные общества. Запретное знание Гардинера. Откровения о франкмасонах, тамплиерах, иллюминатах, фашистах и змеиных культах / Ф. Гардинер. – СПб. : ИГ «Весь», 2011. – 240 с.

ких інтелектуальних майданчиків. Серед них – високі парадигмальні установки Родоса, озвучені на Світових громадських форумах «Діалог цивілізацій»⁹⁶. «Нові люди» проголошують вищою цінністю «Людину», її життя і свободу. Саме «Людина» виступає суб'єктом історії, активним суб'єктом великих справ і великих вчинків. Ми ж узагальнюємо це терміном Планетарна особистість.

Вітальні потреби Планетарної особистості ми сприймаємо в їх класичному вигляді, тобто стан здоров'я індивіда є первісним чинником ефективності діяльності, а також об'єктивним обмежувачем можливих сфер самореалізації конкретної особистості. У цій площині варто зауважити, що біологічне тіло планетарної людини протягом ХХІ століття навряд чи зазнає значних змін. Хоча процес визрівання і вихід назовні атрибутивних властивостей біологічного організму не зупинити. Уже на початку ХХІ століття видно, як швидко в наше життя прориваються нові якості людини. Про це можна судити на основі зростання наших знань про дітей індиго і людей-кристалів. Ще зовсім недавно ми про це зовсім нічого не знали, але сьогодні нові типи *homo sapiens* вже є реальністю, і нею цікавиться сучасна наука.

Соціальні потреби Планетарної особистості нас цікавлять значно більше, оскільки саме завдяки цим якостям вона породжує, творить і відтворює планетарний соціальний світ. «Соціальні потреби, що змінюються, виражають, зрештою, природу людини, детермінують розвиток когнітивної сторони історико-філософського процесу і культури в цілому»⁹⁷.

Тож концептуально ми зводимо соціальні потреби, що мають сформуватися у Планетарної особистості і розвинутися протягом ХХІ століття, до двох принципових моментів, а саме: 1) вихід на перший план інформаційних потреб, що детермінується вступом світової спільноти в етап інформаційної цивілізації; 2) загострення потреби в якісно іншому соціальному спілкуванні, або соціальній взаємодії, що має

---

⁹⁶ Кочетов Э. Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Электронный ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. – 2012. – № 6 (67). – Режим доступа : <http://www.alleurpa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. – Заголовок з екрана.

⁹⁷ Маслобоева О. Д. Российский органицизм и космизм XIX – XX вв.: эволюция и актуальность: монография / О. Д. Маслобоева. – М. : АПК и ППРО, 2007. – Ч. I-III. – С. 169.

бути побудована на раціонально організованих смислах. На цій основі має сформуватися навіть новий тип особистості – Інтермен⁹⁸.

Отже, об'єктивно, під впливом нових інформаційних і телекомунікаційних технологій формується новий образ людини: її новий світогляд, нові потреби і новий спосіб життя. Тому можна сказати, що інформатизація сучасного суспільства породжує новий образ людини – Інформаційну людину. Зміни, що відбуваються в стилі життя та системі цінностей, а саме: можливості поєднання всіляких інтересів та ролей, виокремлення нових принципів структуризації часу протягом життя в цілому, потенціал розвитку, надлишок інформаційних комунікацій, – все це та багато іншого сприяє становленню людини, що володіє специфічними характеристиками.

Тож, починаючи з XXI – XXII ст., можна стверджувати, що у людства з'являється нова місія. Інтелектуальна місія людства – спільні цілі або завдання людства, що полягають у формуванні інтелектуальної системи і реалізації властивих їй характеристик і функцій автономності, фрактальності, ієрархічності, диссипативності, спадковості (пам'яті), когерентності, двополярній асиметрії, синергічності; роль людства, що полягає у взаємодії з середовищем і іншими системами на Землі і в космосі як єдине ціле.

Можливе усвідомлення нової місії не повинно означати домінуючий вплив, що пригнічує її, на певні сфери суспільства, оскільки цивілізації відомий досвід помилок досконалих в історії науки і людства при вузькому догматичному сприйнятті або надзвичайному захопленні розвитком імперативами «соціальної статистики-динаміки» О. Конта, «органічної теорії суспільства» Г. Спенсера, зведенням дій індивідуумів до протистояння антогогістичних класів К. Маркса або впливом географічного середовища на розвиток суспільства – «геополітики» Р. Челлена.

Між тим, усвідомлення нової місії людства, можливо, понизило б конфліктність і додало б імперативу прогностичного інтелектуального прагматизму до таких сучасних гіпотез розвитку людства і його майбутнього, як «психоісторія» Л. Демоза, «пасіонарність і етногенез» Л. Гумільова, «хвильова теорія конфліктів», за якою основний конф-

---

⁹⁸ Девтеров І. В. Інтермен як нова особистість / І. Девтеров // Вища школа. – 2011. – № 9. – С. 83–91.; Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі: монографія / І. В. Девтеров. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – С. 233–269.

лікт станеться між Сходом і Заходом, або «між Заходом і іншими» С. Хантингтона, «занепаду Америки» П. Кенеді, «кінця історії» Ф. Фукуяма, або «поділ світу на три окремі, потенційно конфліктуючі цивілізації» і «політик третьої хвилі» Елвіна і Хейди Тоффлер⁹⁹ (1996). Одним словом, смислогенез захопив у свої лещата планетарну спільноту і неймовірно швидко формує з неї колективного виробника планетарного розуму і втягує нас у ноосферне життя.

Світове громадянське суспільство інтегрує в собі системи транснаціональних співтовариств та неурядових організацій, колективних глобальних рухів, мережевих груп за інтересами, міжнародних професійних (наукових, адвокатських, журналістських та ін.) асоціацій, через які індивіди досягають соціальних і політичних домовленостей на рівні всього світу на основі культивування в усіх сферах буття «суб'єкт-суб'єктних відносин»;

Воно, глобальне суспільство, постає як солідаризований вплив планетарної громадськості на формулювання та реалізацію рішень Світової державної влади щодо дотримання прав людини та гарантії її вільного розвитку на основі визнання субсидіарного самовизначення кожної особи.

Недержавна влада, що притаманна йому, має ті ж самі характеристики, що й державна влада (семантична природа, відношення «командування-підкорення», комунікативна діяльність, самоорганізаційна свідомість особистості, каталітичний вплив на родове життя), але має й принципові відмінності, головними серед яких є: панування принципу верховенства приватних інтересів, горизонтальна площина їх функціонування та договірний характер їх взаємореалізації. Воно несе в собі низку відповідних ризиків, наприклад, «Фейсбук революції», «Твіттерні революції», «Вікілікс-революції», «Блекберрі-революції» супроводжуються соціально-політичними і економічними ризиками, чого побоюються владні режими, незалежно від географічного положення і соціальної системи (західна демократія, абсолютна монархія або соціалістичний державний устрій).

---

⁹⁹ Тоффлер Э. Создание новой цивилизации. Политика Третьей Волны / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – Новосибирск, 1996. – 215 с.

Світовий уряд пробивається на поверхню планетарного життя в ході жорсткої боротьби між «темними силами», до яких віднесено фінансистів і чиновників провідних країн світу, що намагаються протягти в життя Таємний Світовий уряд, з одного боку, а з іншого, – легітимним керівництвом національних держав і їх наднаціональних і міжнаціональних утворень за право сформувати Легітимний Світовий уряд на зразок ООН, потреба в якому на початок XXI століття надзвичайно загострилась, оскільки виступила назовні у формі негативних тенденцій екологічного, техногенного, біологічного і соціального спрямування, упорядкувати які можливо тільки за умови створення Електронного уряду, що дозволить системно охопити і збалансувати вплив сукупності задіяних у конкретній кризовій ситуації факторів.

Світовий уряд не може існувати сам по собі, оскільки йому потрібні для повноцінного функціонування інші органи планетарного масштабу, разом з якими він має сформувати таке новоутворення, як Світова держава; у здатності створити Світову державу вбачається переможна сила Легітимного Світового уряду і слабкість Таємного Світового уряду; Легітимний Світовий уряд має контролювати провідні процеси планетарного життєустрою людей, а національні держави – відповідати за стан і розвиток території, тобто за локальний соціальний розвиток територіальних громад і свого народу загалом, оскільки міграція і міжетнічні шлюби поступово нівелюють етнічні межі, протистояння може зберегтися на кінець XXI століття, швидше за все, тільки по лінії релігійних розломів.

Світова держава є породженням Світового громадянського суспільства. У її структурі має функціонувати Світовий уряд. Повільність її формування пояснюється гетерохронічним затриманням формування багаточисельних її атрибутів і інституцій, наприклад, Світового права, Світового парламенту, Світового суду, що має відбуватися за збереження ролі територіального імперативу, якого дотримуються національні держави, і значення яких лише зростає.

Атрибутивною базою Світової держави мають бути інститути глобальної міжнародної військової, виконавчої, законодавчої, судової влади, або конституції з юрисдикцією над усією планетою; теоретично доведено, що зняти протиріччя між Світовою державою і національними державами і їх організаційно-політичними утворен-

нями можливо лише за умови розведення функцій, що наводить на думку про реалізацію планетарної влади не в просторі територій, а в просторі процесів, що протікають на теренах окремих країн і між-державних утворень.

На її роль сьогодні претендують окремі і колективні структури, серед яких США, ЄС, Росія, Китай та деякі інші суб'єкти сучасної світової політики. Але на виконання ролі системоутворюючого чинника планетарного життя нині більш за усіх підходить така організаційна і політико-економічна структура, як ЄС, що діє на лідерських засадах на противагу силовим методам об'єднання національних держав, країн і народів, на кшталт намагань Російської Федерації.

За такого розгортання подій, як ми його описали, організаційне буття планетарної спільноти протягом XXI століття сформує і надасть владу Інтерократії, тобто тим, хто здатен управляти за допомогою медіаресурсу. Interocrasy є однією з форм безпосередньої демократії в її найбільш інтерактивній формі, використовуючи при цьому в усьому світі підключення до Інтернету для просування громадської свободи і дотримання народного суверенітету¹⁰⁰.

Свобода вираження політичних поглядів і свобода слова в Interocrasy отримують свою якнайповнішу форму. Interocrasy розширює динамічну і постійну форму референдуму до абсолютно нової парадигми буття. Принципи Interocrasy: а) свобода вираження політичних поглядів і свобода слова для усіх; б) безпосередня дія волі; в) конфіденційність і безпека даних; г) плюралізм.

Ясно, що нові гравці сучасного планетарного соціального поля утворюють якісно нову організаційну структуру – планетарний соціальний організм (за В. Бехом). Він має стати самобутньою організаційною структурою, що ще тільки має народитися протягом XXI століття, але вона, по-перше, формується за законами становлення соціальних організмів окремих країн, а, по-друге, – має забезпечити ті ж самі функції, що й родовий соціальний організм. Його самобутність полягає в тому, що вже відомі нам елементи: Планетарна особистість, Світове громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд, піднімаючись на планетарний рівень, видозмінюють свої властивості, а, від-

---

¹⁰⁰ *Gabdulin A.* Interocrasy [Електронний ресурс] / *A. Gabdulin.* – Режим доступу: <http://concepton.wordpress.com/2013/05/16/interocrasy>. – Заголовок з екрана.

повідно, й функції. Наприклад, інформаційний етап історичного розвитку не передбачає зникнення держави в традиційному розумінні його, як керівної підсистеми суспільства, проте актуалізує проблеми трансформації його функцій, а це саме те, що варто вивчати по-новому і користуватися новим знанням про планетарне буття.

Соціальну реальність в її визначеностях, як вона подана нами у вигляді сукупності суспільних процесів, що протікають одночасно, тепер вже не можна уявити існуючою без специфічної соціальної структури, яка формалізує і зберігає в цілісності потоки речовини, енергії та інформації, доки вони знаходяться в соціальному просторі і здійснюються у вимірі соціального часу.

Такою організаційною формою є планетарний соціальний організм, що розглядається нами як специфічна форма життя, що виникла в межах нашої планетарної системи. Тут ми поділяємо погляди В. Беха про те, що існує більш тонка форма реальності (духовна, розумна, інформаційна), яка обіймає собою все існуюче як його субстанція. Вона ґрунтується на інформаційному типі взаємодії, який мусить бути п'ятим серед фундаментальних типів взаємодії, що зумовлюють життєдіяльність Всесвіту.

Живить планетарний соціальний організм, що являє собою протиріччя між Планетарною особистістю і Світовим суспільством, інформаційний потік, що складається з генотипної і фенотипної інформації. Її життєдіяльність полягає в органічній взаємодії генотипу і фенотипу: генотип – інтеграція окремих особистостей у Планетарну особистість, а фенотип уже сьогодні представлений у вигляді інформаційної сфери планети, що піднімає світову спільноту до використання семантичного потенціалу ноосфери і Всесвіту.

Але на планетарний соціальний організм необхідно дивитися не просто як на систему в тому вигляді, про який вже йшлося вище, а як на живе органічне утворення або «соціальне тіло», що визначене нами як диспозитив, тобто інтегратор усіх учасників соціальної взаємодії в органічну цілісність. Воно, соціальне тіло, набуває зрілої організаційної форми і перетворюється на планетарний соціальний організм, з усіма притаманними цьому виду функціональним систематрибутивними характеристиками: «активність», «реактивність», «стабільність», «емерджентність», «алгоритм», «дисфункція» («дисфункціональність»), «гомеостаз» («гомеостазис»), «гомеорез»,

«гомеоклаз», «адаптивність», «інтегративність», «доцільність», «сумісність», «стійкість», «керованість», «динамічність», «самоорганізація», «саморегуляція» та ін.

На основі наявності унікальних функціональних органів (або зв'язків), що подані Е. Юдіним, а саме: структурування, взаємодії, конфлікту, породження, перетворення, функціонування, розвитку, управління і корекції обґрунтована необхідність і можливість взаємодії прямої і зворотної гілки влади. Генетичний зв'язок між органами планетарного соціального організму перевірено на прикладі відносин між Світовою державою і Світовим громадянським суспільством, але аналогічні залежності притаманні й іншим елементам світсистеми, що народжується. Вони, атрибутивні залежності, добре проглядаються й на співвідношенні Планетарної особистості і будь-якого іншого елемента світсистеми, що народжується.

Аналізуючи формоутворення планетарного соціального організму, ми розходимось з висновками В. Беха про порядок породження елементів соціального організму, оскільки вважаємо, що першим продуктом формоутворення у даному випадку є Світове суспільство знань, яке покликане забезпечити життєдіяльність планетарної спільноти в глобалізованому світі, а головним продуктом, що має розкритися на наступній стадії геологічного процесу формоутворення, є Планетарна особистість, що у подальшому саморусі розумної живої речовини саморозгорнеться в Ноосферну особистість, яка має породити, на думку деяких дослідників, ноосферну цивілізацію як джерело породження Променистого людства.

Наступним кроком праксеологічного аналізу стало становлення інформаційної єдності планетарної спільноти, що пояснює не онтологічну, а функціональну складову життя планетарної спільноти. Для пояснення змісту буття планетарної спільноти в режимі зрілого суспільства знань ми звернулись до висвітлення місця і ролі такого геологічного явища, як смислогенез, що є механізмом потужного виступу на поверхню планетарного життя суспільства знань протягом ХХІ століття і, водночас, матеріалізує його зміст у формі смислів і значень.

При цьому сенс розглядається як співвідносна властивість, якої той чи інший феномен набуває через свою включеність до людської діяльності. Сенс і значення – синоніми. Їх відмінність в тому, що сенс – пережите значення, а значення – закріплений сенс. Сенс лю-

дина переживає лише в рамках конкретної життєвої ситуації, поки вона триває. Тоді як значення зберігається поза і незалежно від ситуації, що породила відповідний сенс і заповнює відповідний осередок або сегмент ціннісно-сислової матриці ноосфери, очікуючи поки він буде затребуваний, а точніше, збуджений, самосвідомістю Планетарної особистості.

Розділ III

ЕВОЛЮЦІЙНА ВЕРТИКАЛЬ У КОНТЕКСТІ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Рушійною силою в еволюційному розвитку планетарного світу є, як ми довели вище, людина. Підйом відбувається завдяки розвитку її природних потреб. На етапі інформаційної цивілізації в неї на перший план виходять інтелектуальні потреби, що породжуються розумом людини і пов'язані з її інтелектуальною діяльністю. Це потреби в пізнанні навколишнього світу, в освіті, підвищенні кваліфікації, різних видах творчої діяльності (зокрема і творчої самодіяльності) і т. ін.

Ми дізналися, що, по-перше, розвиток особистості характеризується застосуванням інтелекту в процесі самореалізації сутнісних сил людини, та, по-друге, задоволення інтелектуальних потреб, а саме: потреби в пізнанні властивостей природи, себе та суспільства, які визначають успішність самореалізації потенціалу особистості в соціальному середовищі, веде до становлення всебічного і гармонійного розвитку особистості; по-третє, інтелектуальний розвиток людини стане новим етапом у формуванні інтелектуального суспільства та, відповідно, нової цивілізації планетарного масштабу, де домінуючою цінністю стає інтелект і духовний розвиток людини, а визначальними факторами – смисли, інформація та знання. Це означатиме нову добу в бутті планетарної спільноти, а саме: інтелектуальну цивілізацію. Планетарний соціальний світ підніметься ще на один щабель еволюційного розвитку і набуде принципово іншого вигляду. Розглянемо це більш детально.

3.1. Планетарний соціальний світ у контексті зародження інтелектуальної цивілізації

Починаючи розмову про інтелектуальну цивілізацію, варто одразу попередити читачів про те, що до її появи в планетарному соціальному просторі ще далеко. Це логіка низки перетворень Семантичного Всесвіту, що подана нами вище, привела нас до необхідності обґрунтування появи цього феномена як наступного етапу еволюції планетарного соціального світу.

На нашу думку, дещо передчасними є слова президента Громадської академії наук геоекономіки і глобалістики, доктора економічних наук, академіка РАН Е.Г. Кочетова, який зазначає, що «найдивовижніше полягає в тому, що гуманітарна наука знову «проспала» світову новацію: доки вона сперечалася з апологетами роздробленого, «осередкового» (ячеїстого – рос.) світу, «чи є глобалізація, чи немає глобалізації», – глобалізація, успішно виконуючи свою місію, передає світ як естафету до нового циклу історичного буття, у його нову фазу розвитку – космологізацію.

Світ так нестримно міняється, що ми вже пройшли «пік» глобалізації : глобалізація і глобалістика зробили свою справу, вони вже стали приватним випадком потужніших і загальніших світових зрушень і грандіозніших сфер наукового пізнання. У науковій свідомості (і усвідомленні!) людства стався фундаментальний поворот – як блискавка промайнула здогадка: стало зрозуміло, що глобалістика, як таран, пробила вікно в нову, невідому і таємничу сферу! І людина з великою цікавістю, обережністю і побоюванням почала вдивлятися через цей пролом в картину, що відкрилася, – перед нею в усій красі з'явилася гуманітарна космологія, освітлюючи нову фазу (етап) світового процесу – космологізацію!»¹⁰¹.

З нашої світоглядної і ідеологічної позицій цей дослідник перетнув кордон інтелектуальної цивілізації і звертає нашу увагу вже на наступний щабель еволюційного розвитку планетарної спільноти, а саме: на космічну фазу буття планетарної спільноти.

---

¹⁰¹ Кочетов Э. Г. Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы: материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.

Однак еволюційний процес має внутрішню логіку, і її порушити без сторонньої допомоги, у даному випадку мова може йти тільки про втручання інопланетного розуму, не можливо. На етапі зрілого функціонування інформаційної цивілізації відбудеться завершення становлення цілісності планетарної світсистеми, і вона має набути завершеного організаційного устрою.

Тут цілком слушно звернути увагу на висновок Ф. Шеллінга, який писав: «Організм є не шляхом матеріальної субстанції, що постійно змінюється, він є організмом тільки шляхом вигляду або форми свого матеріального буття. Життя залежить від форми субстанції, іншими словами, істотною для життя стала форма. Тому мета діяльності організму не безпосереднє збереження своєї субстанції, але збереження субстанції в тій формі, в якій вона є формою існування більш високої потенції. Організм тому так називається, що всупереч тому, як здавалось спочатку, він існує не сам для себе, в ньому лише знаряддя, орган більш високого»¹⁰². Інтелектуальна цивілізація і є, на наш погляд, «формою існування більш високої потенції».

Соціальну реальність у її визначеностях, як вона подана нами у вигляді сукупності суспільних процесів, які протікають водночас, тепер вже не можна уявити існуючою без специфічної соціальної структури, яка формалізує і зберігає в цілісності потоки речовини, енергії та інформації, доки вони знаходяться в соціальному просторі і здійснюються у вимірі соціального часу. Побіжно зауважимо, що обґрунтування другої природи як енергосилового поля зовсім повному ставить питання про простір, час і рух¹⁰³. Це питання вимагає окремого розгляду. А поки зазначимо, що такою організаційною формою для забезпечення нормального перебігу соціального життя є соціальний організм.

---

¹⁰² Шеллинг Ф. В. Й. Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг; пер. с нем. – М. : Мысль, 1987. – Т. 2. – С. 482.

¹⁰³ Базалук О. А. Время в свете новой космологической концепции / О. А. Базалук. – Днепропетровск : Пороги, 2003. – 127 с.

Базалук О. А. Модели Мироздания / О. А. Базалук // Sententiae : наук. праці Спілки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). – 2005. – Спецвип. № 2 «Філософія і космологія». – Вінниця; Днепропетровск : УНІВЕРСУМ-Вінниця ; Пороги, 2005. – С. 51–67. ; Базалук О. А. Происхождение человечества: новая космологическая концепция / О. А. Базалук. – Днепропетровск : Пороги, 2003. – 144 с. ; Базалук О. А. Разумное вещество / О. А. Базалук. – К. : Наук. думка, 2000. – 367 с. ; Базалук О. А. Сущность человеческой жизни / О. А. Базалук. – К. : Наук. думка, 2002. – 272 с.

Наразі ми підійшли до того, щоб розглянути місце і роль форми для існування соціального світу, або другої природи. З розглянутого нами раніше матеріалу стає зрозумілим, що зміст конкретного соціального світу, оскільки це розвинута до певного ступеня зрілості розумна жива речовина, вимагає організмової форми для повного самоздійснення, що, з одного боку, забезпечує збереження основних атрибутивних якостей інтелігібельної матерії, а з іншого, – досягає необхідної і достатньої потенції реалізувати свою специфічну генеральну (стадійну) функцію – породжувати космічну форму життя. Як біологічна форма «знімається» соціальною, так тепер і соціальна форма з необхідністю знімається космічною формою життя. Тут термін «космічна форма життя» не зовсім точний. Згодом він, безумовно, буде уточнений.

Як відомо, організмовий рівень недостатньо, і навіть спрощено висвітлювався в літературі ще минулого сторіччя. Так, наприклад, О. Конт у праці «Система позитивної політики», представляючи організмовий рівень, стверджував, що саме сім'ї є основними соціальними клітинами, соціальні сили являли собою соціальну тканину, держава і міста – соціальні органи, а країни світу були аналогічними системам організмів у біології¹⁰⁴.

У ХХ столітті ця ідея отримала теоретичне обґрунтування. Так, наприклад, В. Храмова у праці «Целостность духовной культуры» (1995) зазначає, що «соціальний організм являє собою єдність суспільних відносин (економічних, соціальних, політичних, культурних, сімейно-шлюбних), які об'єднують його елементи (реальних діючих людей) в органічне ціле, що протистоїть як природному середовищу, так і аналогічним соціальним утворенням»¹⁰⁵.

В. Бех у праці «Генезис соціального організму країни» (2000) дає наступне визначення соціального цілого: «У нас цілком достатньо підстав для того, щоб поняття «соціальний організм» розглядати як діалектичне протиріччя між особистістю і суспільством. Тут необхідно сказати навіть більше – єдність і боротьба особистості і суспільства є основним протиріччям соціального світу»¹⁰⁶.

---

¹⁰⁴ Тернер Дж. Структура социологической теории / Дж. Тернер. – М. : Прогресс, 1985. – С. 43.

¹⁰⁵ Храмова В. Л. Целостность духовной культуры / В. Л. Храмова. – К. : Феникс, 1995. – С. 196.

¹⁰⁶ Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – С. 189–190.

Вище вже була висловлена думка про те, що матеріалом, з якого створюється тіло організму, що нас цікавить, є розум. При цьому варто особливо підкреслити, що одночасне існування всіх модифікацій розуму перетворює їх на єдину субстанцію, яка перебуває у вічній взаємодії з самою собою. Особистість або суб'єктивність, згідно з якою надорганічне є одиничним, таким способом «розвивається в об'єктивний організм, в образ як в деяке тіло, розчленоване на частини, що різняться одна від одної»¹⁰⁷. Це – абсолютна організація або соціальний організм. Вони, будучи різними, можуть перебувати в єдності тільки як зняті. Отже, соціальний організм – це вища потенція категорії взаємодії, що мислиться в загальній формі, ця категорія веде до поняття другої природи, або загальної організації, по відношенню до якої всі одиничні утворення є акциденціями, або випадковостями.

При цьому важливо зазначити, що філософська ідея «соціальний організм» є усвідомленням єдності форми і змісту соціального світу, «бо форма в її конкретнішому значенні є розум як осягаюче в поняттях пізнання, а зміст є розум як субстанціональна сутність моральної і природної дійсності»¹⁰⁸.

Але саме соціальне життя як таке, є динамічним аспектом явища, що вивчається, оскільки суть соціального загалом, як було показано вище, є діалектичною взаємодією людських інтелектів між собою. Інакше кажучи, вивчаючи соціальне життя, що протікає в організменій формі, ми маємо справу з полем, яке постійно змінюється – егрегором, що потрібно розуміти як інтелігібельну матерію.

Об'єднувальною силою тут слугує субстанція Семантичного Всесвіту або смислзміст Розуму як загальна атрибутивна властивість духовної загалом і перетворюючої індивідуальної і колективної свідомості, зокрема. Самоздійснення смислу, прихованого в продуктах (повідомленнях колективної та індивідуальної свідомості) власне і проявляється як зовнішній тиск на окремого суб'єкта. Звідси логічно витікає пояснення того, як і чому ідеї, як відзначав

---

¹⁰⁷ Гегель Г. Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. – М. : Мысль, 1975. – Т. 2. – С. 398.

¹⁰⁸ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. – М. : Мысль, 1990. – С. 55.

О. Конт, або емоції – продукт сприймання нами навколишнього світу, як говорив Г. Спенсер, правлять суспільством.

Отже, в нинішньому дослідженні ми виходимо з того, що особистість і суспільство – це дві протилежності одного і того ж протиріччя, яке ми називаємо соціальним організмом.

Для обґрунтування морфології якісно нової світсистеми, яку ми називаємо планетарним соціальним організмом, необхідно встановити низку взаємовідносин або взаємозв'язків, а саме:¹⁰⁹ структурування, взаємодії, конфлікту, породження, перетворення, функціонування, розвитку, управління і корекції між усіма її елементами: Планетарною особистістю, Світовим громадянським суспільством, Світовою державою і Світовим урядом. Це принципово можливо, оскільки усі вони є породженням Планетарної особистості. Цей алгоритм поданих взаємозалежностей розкрито в монографії В.П. Беха, Ю.В. Бех і С.М. Попова «Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни»¹¹⁰, у дисертаційному дослідженні С.М. Попова¹¹¹ та низці інших публікацій вищезгаданих дослідників.

Саме у площині корегуючих зв'язків лежить, на наш погляд, проблемне поле вивчення організаційного буття планетарної спільноти, його організаційного потенціалу, механізму дії і наслідків для соціальних систем позитивного і негативного зворотного зв'язку. Регулюється організаційна взаємодія, як ми вже зазначали, культурологічним ядром, до якого входять моральні і правові норми.

Тож ми далі маємо розглянути структуру планетарного соціального організму, визначити його функціональні можливості і, зрештою, формалізувати систему саморегуляції соціального цілого, що має забезпечити його стале функціонування і подальший розвиток. Оскільки морфологія планетарного організму перебуває

---

¹⁰⁹ Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1978. – 392 с.

¹¹⁰ Бех В. П. Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни: монографія /В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Беха. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 572 с.

¹¹¹ Попов С. М. Зворотний зв'язок у парадигмі саморегуляції соціальних систем: теоретико-методологічний аналіз : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук за спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософії історії / Попов С.М. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011.

ще на етапі становлення, а вказані властивості знаходяться в дискретній формі, то це перевірити можна тільки на прикладі прогностичної моделі.

Але на соціальний організм порібно дивитися не просто як на систему в тому вигляді, про який вже йшлося, а як на живе органічне утворення, або «соціальне тіло», що вище ми вже визначили як диспозитив, тобто інтегратор усіх учасників соціальної взаємодії в органічну цілісність. При цьому варто мати на увазі, що грецьке «organon» означало інструмент, тобто штучно створене знаряддя, і орган, тобто «природне знаряддя».

З огляду на це, у дослідженні ми будемо виходити з визначення живої системи, даного В. Карташевим у праці «Система систем». Його суть полягає в тому, що соціальне тіло як «система, є функціональною сукупністю матеріальних утворень (функціональних органів – О.Р.), певним чином втягнутих у відношення сприяння в створенні деякого стійкого ефекту, що визначає дійсну можливість отримання корисних для суб'єкта дії наслідків, які достатньо відповідають вихідній (реальній) потребі»¹¹².

Тіло, що володіє органом, або органічне тіло, називається саме так тому, що на відміну від неорганічного, воно не конгломерат частин, позбавлених певних функцій, а сукупність, кожна частина якої виконує відведену їй функцію, що складає сутність її, тобто як виконувана кожним органом функція, що складає той чи інший елемент життєдіяльності організму в цілому, відноситься до самого органу, який є частиною організму¹¹³.

Отже, на основі прояву першої провідної тенденції глобалізації сучасного соціального розвитку відбувається становлення онтологічної єдності планетарного світу, що завершується формуванням мережевого суспільства, яка має природну, тобто органічну цілісність. Сучасні філософи і методологи приділяли серйозну увагу проблемі доведення цілісності соціальної світсистеми, що набуває органічної форми.

---

¹¹² *Карташев В. А.* Система систем / В. А. Карташев. – М. : «Прогресс-Академия», 1995. – С. 145.

¹¹³ *Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии: Древний мир – эпоха просвещения* : [сб. ст. / сост. П.С. Гуревич]. – М. : Политиздат, 1991. – С. 105, 438.

На думку І.В. Блауберга, цілісність є категорією аналізу соціоприродних об'єктів, що виражає уявлення дослідників про ноту охоплення явищ і водночас суть інтеграції, процеси новоутворення, структурні рівні, ієрархічну організацію процесів і явищ, що існують у кожен момент у філософському і науковому пізнанні. Це – тло, на якому розгортається пізнання цілісних об'єктів, орієнтир пізнавальної діяльності.

«Під цілісністю, – пише В.Д. Могильовський, – розуміють внутрішню єдність, принципову незвідність властивостей системи до суми властивостей складових її елементів, тобто вона має якості «цілого, мислимого як багато що»¹¹⁴.

Проте таке розуміння цілісності не стосується його якісної специфіки. До пізнання цілісності як певної якості об'єкта або сукупності об'єктів серед вітчизняних дослідників щонайближче підійшов, на наш погляд, В.П. Кузьмін. Його висновок наступний: «Якістю цілісного явища є те, що робить його специфічну реакцію... і є деяким внутрішнім трансформером зовнішніх дій»¹¹⁵.

Тож цілісність, як характеристика соціальної системи, може бути визначена як наявність внутрішніх зв'язків компонентів системи, щільність яких перевищує силу та суттєвість зовнішніх зв'язків. Взаємопов'язані об'єкти повинні утворювати певну якісну визначеність – цілісність, або цілісну єдність, що встановлює «зовнішні» і «внутрішні» межі системи. Ця цілісність системи проявляється зовні в ізолюваному і автономному існуванні об'єктів, а усередині системи виступає у вигляді структури.

Щоб завершити вивчення цього поняття, необхідно показати, як сили – Планетарна особистість і Світове суспільство – взаємодіють між собою як органічне ціле, що, власне кажучи, тільки і варто називати соціальним організмом. Це означає, що з самопородженням особистої компоненти в структурі людського організму як підстави соціального світу і соціуму, процес самоорганізації соціального змісту не зупиняється, а розвивається в напрямку інтеграції потенційного і об'єктивованого світу в органічне ціле – соціальний організм.

---

¹¹⁴ Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный поход. – М. : Изд-во: «Экономика», 1999. – С. 8.

¹¹⁵ Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В. П. Кузьмин. – М. : Политиздат, 1986. – С. 49.

Тому «соціальний організм на макрорівні постає як органічна єдність суб'єктивних і об'єктивних суспільних відносин у момент їхньої діалектичної взаємодії між собою»¹¹⁶.

При цьому В.Бех доводить, що «соціальний організм – це специфічна форма життя, що виникла в межах нашої планетарної системи. Тепер ми знаємо, що існує більш тонка форма реальності (духовна, розумна, інформаційна), яка обіймає собою все існуюче як його субстанція. Вона ґрунтується на інформаційному типі взаємодії, який мусить бути п'ятим серед фундаментальних типів взаємодії, що зумовлюють життєдіяльність Всесвіту»¹¹⁷.

Аналіз показує, що дослідники протилежними моментами такого протиріччя цілком слушно розглядають особистість і суспільство. Причому людство давно «помітило» це протиріччя і протягом тривалого історичного періоду намагається його пояснити. Перші згадки про нього знаходимо вже в працях філософів і вчених античної Греції, які звернули увагу на зміну ролі особистості в суспільному розвитку. Але поєднання людини з суспільством, на яке вказували Платон і Аристотель, було в їхню епоху ілюзорним. Уже в філософії софістів, Сократа і в грецькій трагедії (Софокл) відбивається факт розщеплення індивідуальної самосвідомості. Формула софіста Протагора «людина є міра всіх речей» кидала виклик не тільки давнім богам, але і традиціям общинного життя.

Отже, обидві сторони цілого, умова і підстава, це одна і та ж істотна єдність і як зміст, і як форма. Вони переходять одна в одну завдяки самим собі, інакше кажучи, будучи рефлексіями, вони покладають самі себе як зняті, співвідносять себе з цим своїм запереченням і взаємоприпускають себе (Див.: Рис. 2.).

Завданням цього підрозділу є оцінка функціональних можливостей, або функціонального потенціалу, планетарного соціального організму щодо буття в режимі гомеостазу, динаміки в режимі гомеорезу, а також умов його перебування в горизонті режиму гомеоклазу. Проаналізувати це ми маємо на основі другої провідної тенденції глобалізації сучасного соціального світу, оскільки саме від

---

¹¹⁶ Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – С. 256.

¹¹⁷ Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – С. 266.

неї залежить життєдайність соціального тіла планетарного організму. Тож звернемося до змісту другої провідної тенденції глобалізації сучасного соціального світу, що веде до гносеологічного визначення нової світсистеми. Нагадаємо, що така тенденція полягає у становленні інформаційної єдності планетарної спільноти і суспільства знань.

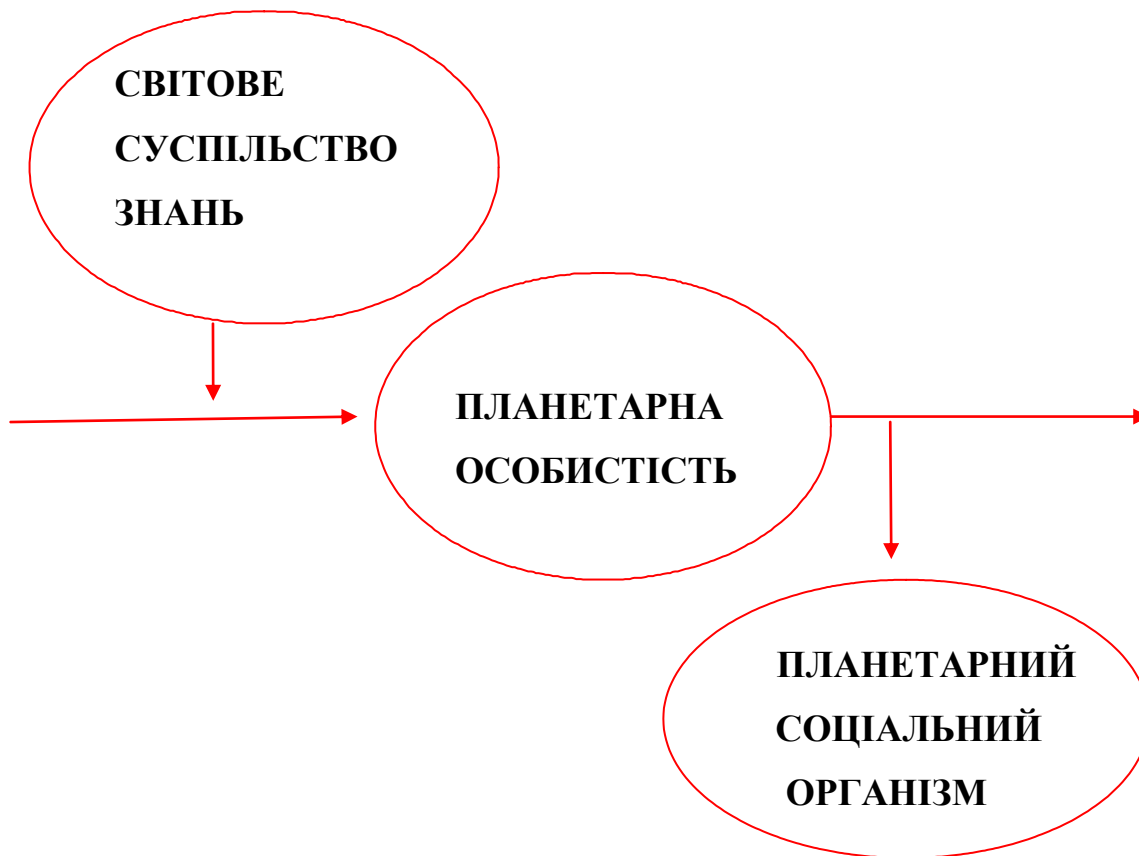

Рис. 2. Формоутворення планетарного соціального організму

У попередньому підрозділі ми визначились, що протягом ХХІ століття така система набуде властивостей соціального цілого або, по-іншому, стане планетарним соціальним організмом. За лінгвістичним визначенням системи М. Месаровичем, це: «безліч правильних висловлювань або формул»; «сукупність будь-яким способом виокремлених з решти світу реальних або уявних елементів; ця сукупність є системою, якщо: (1) задані зв'язки, що існують між цими елементами; (2) кожен з елементів усередині себе вважається неподільним; (3) зі світом поза системою система взаємодіє як ціле; (4)

при еволюції в часі сукупність вважатиметься однією системою, якщо між її елементами в різні моменти часу можна провести однозначну відповідність» (Л.О. Блюменфельд); «сукупність змінних, яку спостерігач вибирає з числа змінних, властивих «реальній машині» (Р. Ешбі); «математична модель, яка ідентифікує усі критичні властивості, що впливають на операції облаштування об'єкта» (Т. Намист); «поняття, яке служить для відтворення в знанні цілісного об'єкта за допомогою специфічних принципів, певних понятійних і формальних засобів»¹¹⁸.

Отже, духовне походження усіх без винятку елементів становлення цілісної світсистеми свідчить про те, що її функціональна цілісність досягається, за нашою робочою гіпотезою, соціальним метаболізмом. Саме поява такої властивості, як соціальний метаболізм, свідчить про те, що функціональна система, йдеться про планетарний організм, що набуде якісно нового структурного стану. Це означає, що вона буде придатною до позитивної життєдіяльності в новому діапазоні соціального світу, тобто формувати Планетарну особистість, мислити колективно, спрямовувати свій розвиток ІТ-технологіями, наприклад, у вигляді Електронного уряду та ін. Про це вже йшлося вище.

Нас тут більше цікавлять якісні перетворення, до яких веде друга провідна тенденція глобалізації соціального світу – становлення інформаційної єдності планетарної спільноти, що пояснює не онтологічну, а функціональну складову життя планетарної спільноти.

Для цього потрібно застосувати, насамперед, загальносистемні поняття, що виражають функціональні характеристики (властивості і стани) суспільства знань. Це – «активність», «реактивність», «стабільність», «дисфункція» («дисфункціональність»), «алгоритм», «гомеостаз» («гомеостазис»), «гомеорез», «адаптивність», «інтегративність», «доцільність», «сумісність», «стійкість», «керованість», «емерджентність» і ін.

Тож уся складність пояснення змісту буття планетарної спільноти в режимі зрілого суспільства знань полягає в тому, що необхідно опанувати таке явище як смислогенез, що є механізмом потужного

---

¹¹⁸ Резник Ю. М. Введение в социальную теорию: Социальная системология / Ю. М. Резник ; Ин-т человека. – М. : Наука, 2003. – С. 317.

виступу на поверхню планетарного життя суспільства знань протягом ХХІ століття і, водночас, матеріалізує його зміст у формі смислів і значень.

У такому розумінні динаміка смислової сфери людини з'являється як смислогенез – низка послідовних трансформацій її станів, пов'язаних зі сходженням за ієрархією структур. Відмінність їх від звичайних, статичних структур полягає в тому, що вони нездійсненні окремо, відособлено від процесу. Таким чином, онтологічний режим розвитку особистості припускає еволюцію смислогенезу або в лоні духовних практик, або у сфері тяжіння «граничних сенсів», у лоні філософського запитання як способу «духовного діяння».

Розвиток смислогенезу має циклічний характер, при цьому кожен його цикл характеризується двома етапами: еволюційним і критичним (біфуркаційним), які супроводжуються, відповідно, процесами ієрархізації і деієрархізації елементів смислової структури.

Дані сучасної психологічної науки дозволяють представити органіку цього процесу. У ході еволюційного етапу розгортаються процеси смислоутворення і смислоусвідомлення.

Смислоутворення – це процес поширення сенсу від провідних, смислоутворюючих «ядерних» смислових структур до структур, що обумовлюють конкретну діяльність суб'єкта, який розгортається. Своєрідність динаміки смислоутворення полягає в тому, що тут відбувається не змістовна трансформація сенсів, а кількісне розширення мережі смислових зв'язків завдяки підключенню до неї нових і нових елементів.

Процес смислоусвідомлення припускає усвідомлення смислових структур і усвідомлення смислових зв'язків. У першому випадку відбувається усвідомлення наявності відповідних внутрішніх регуляторів дії, що відкриває для суб'єкта перспективу свідомої перебудови своїх стосунків зі світом. Але сам по собі факт усвідомлення смислових структур не призводить до їх перебудови¹¹⁹.

Мова, мається на увазі планетарна мова, у цьому плані унікальна, оскільки вона є носієм смислів. Для народу, що використовує пе-

---

¹¹⁹ Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – С. 255.

вну мову, кожне слово має свій сенс, своє призначення. Здійснюється передача певної інформації, досягається розуміння людьми один одного. Вони можуть обмінюватися корисними знаннями щодо різних явищ, предметів і подій. Якби мови не було, то сенс багатьох подій, які були засвідчені лише окремими людьми, залишався б прихованим від інших людей. Події не стали б корисними, а в разі наближення небезпеки – люди не дізналися б про неї заздалегідь і не встигли б підготуватися. Тому-то слова, наділені смыслом і сказані в потрібний момент, настільки цінуються (навіть прості вигуки, які на перший погляд здаються безглуздими, наприклад «Е-ех!», «Ага-а», «Ур-р-ра!», «Угу» і т. ін.), щодо цього, а саме: в ході вивчення правил і норм складання осмислених фраз, мова є предметом вивчення лінгвістики.

Формування і закріплення соціальних значень забезпечуються, конкретними нормативно-ціннісними системами (НЦС) діяльності – підсистемами культури, які визначаються, по-перше, ціннісним компонентом, який складається з предмета, цілей і засобів діяльності, по-друге, нормативним компонентом (правилами, що регулюють здійснення діяльності), по-третє, оскільки йдеться про системи соціальної практичної діяльності, способом організації колективної діяльності.

Кожен з видів нормативно-ціннісних систем задає відповідні блоки осмислення (інтерпретації). Один і той же елемент культури може мати функціонально інваріантні характеристики (наприклад, сокира повинна складатися з топорища й сокири з лезом і обухом), може мати різні конструктивні виконання (сокира може бути металевою, кам'яною і т. ін.), виконуватися в різному стилі і мати різні символічні характеристики (наприклад, зумовлені використанням в ритуалах).

Поняття нормативно-ціннісної системи дозволяє розкрити механізм осмислення як системи позабіологічного успадкування досвіду і інформації. Саме нормативно-ціннісні системи виступають як «соціальна пам'ять», «історична колективна пам'ять», «надіндивідуальна система інформації» і т.ін. У процесі життєдіяльності людина бере участь в різних нормативно-ціннісних системах – цим шляхом здійснюється соціалізація особистості як засвоєння нею відповідних соціальних значень. Практично вся соціально-практична діяльність

може бути подана як сукупність нормативно-ціннісних систем у сфері виробництва, побуту, відпочинку, науки і т.ін.

Специфічною нормативно-ціннісною системою є мова, що реалізується з метою обслуговування інших нормативно-ціннісних систем, зокрема і самого себе. Тому мова виявляється як би путівником по сукупній нормативно-ціннісній системі, по світу певної культури. Мова – суть соціальна діяльність з приводу спілкування, аж ніяк не тільки з метою адекватної передачі думки, а й приховування, а то і спотворення.

Поняття НЦС як визначника соціального значення – центрального моменту смислової структури – є фактично розвитком і узагальненням фундаментальної ідеї Г. Фреге, що розглядав сенс як «спосіб даності» предмета. Кожен з таких способів даності задається осмисленням предмета (що виступає в цьому зв'язку предметним значенням) у певних НЦС. Він реалізується відповідно до певних доцільних критеріїв, тобто раціонально. Ця обставина зближує види осмислення (способи даності) предмета з проблемою видів (типів) раціональності.

Динаміка будь-яких нормативно-ціннісних систем – у мистецтві, політиці, релігії, діловій активності (бізнесі), науці – постає розвитком від осмислення на рівні особистісного сенсу (або особистісних смислів – на рівні когерентного розуміння) до формування соціального значення аж до повної інституціоналізації програми соціальної діяльності, що лежить в її основі.

З цього погляду кожне наукове поняття, наприклад, інтелектуальний зародок науково-дослідного інституту чи лабораторії, а останні – суть інституціалізовані поняття. Йдеться, таким чином, про виявлення співвідношення індивідуально-особистісного і соціального, їх взаємозумовленості і взаємопроникнення.

Однак не можна не визнати очевидного факту: джерелом, засобом, «механізмом» динаміки осмислення і смислоутворення виступає особистість – саме вона є тим полем, на якому розгортається ця динаміка, і саме її енергетика породжує цю динаміку, потенціюючи буття.

Отже, на підставі вищевикладеного, нас мають цікавити, насамперед, системні характеристики Світового суспільства знань як природного продукту дії другої тенденції глобалізації сучасного соціального світу, що піднімає планетарний світ на якісно новий рівень

планетарного буття і вводить нас у алгоритм саморозгортання інформаційної цивілізації. Для цього потрібен навіть окремий термінологічний інструментарій, якого ми ще не маємо. Якщо ж звернутись до сучасного системного аналізу, то це можна зробити з певним рівнем наближення до оцінки реального стану інтеграційного процесу.

Отже, ми можемо отримати дві важливі характеристики суспільства знань: його динамічну характеристику як функціонального утворення і характеристику основних динамічних процесів, що протікають у цій структурі. Це означає, що для визначення динамічних характеристик Світового суспільства знань треба використати такі поняття, як, наприклад, «динамічність», «ефективність», «комплексність», «автономність», «раціональність», «стратегія» і ін., а для характеристики основних динамічних процесів, що визначають його подальший розвиток, такі поняття, наприклад, як «розвиток», «динаміка», «деградація», «дезінтеграція», «конфлікт», «оптимізація», «самоорганізація», «саморегуляція», «синтез» та ін.

В останньому випадку, коли йдеться про подальший розвиток суспільства знань, ми спираємося на те, що виробництво матеріальних благ є фрагментом соціального метаболізму, і воно пов'язане безпосередньо з відтворенням суспільного життя. Численні тому підтвердження ми знаходимо у К. Маркса. Наведемо лише один приклад. «Будь-який суспільний процес виробництва, – писав він, – що розглядається в постійному зв'язку і в безперервному потоці свого відновлення, є водночас процесом відтворення»¹²⁰.

Морфологічна структура соціального світу полімеризується (від грец. *πολυμερής* – той, що складається з багатьох частин) і стає більш однорідною, що робить її простір сприятливим для становлення світового органу управління – так званого Світового Уряду. Показовим щодо цього є той факт, що в ХХ століття людство вступило, маючи, з певними обмовками, не менше десяти великих держав, до початку Другої світової війни їх залишилося вже, як мінімум, на третину менше; згодом всього дві, а після закінчення «холодної війни» – одна. Логічно припустити, що глобалізація встановить межу і її історичного часу.

---

¹²⁰ *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии. Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М.: Изд-во политической литературы, 1960. – Т. 23. – С. 578.

Наочним показником того, що світ у ХХ ст. став глобальним, є також прийняття світовою спільнотою християнського літочислення як єдиної системи відліку часу, хоча в межах своїх ойкумен і китайський календар, і ісламський продовжують діяти. Проте і в Пекіні, і в Тегерані літаки злітають і приземляються не за китайським або місячним календарем, а за християнським. Угоди на постачання товарів, поштові відправлення, політичні зустрічі, міжнародні конгреси, симпозиуми, конференції проходять сьогодні усе в тій же єдиній системі координат, незалежно від того, подобається це комусь чи ні, чи зачіпає чийсь інтереси, почуття, національну самолюбивість і т. ін.»¹²¹.

Н. Луман стверджує, що «Відмінності в причетності до модернізації світового суспільства і в ступені залежності від неї дають імпульс уявно-анахронічним тенденціям, передусім, у сфері релігії і етнічних рухів, що розвиваються в національних державах. Універсалізація функціональних систем, що оперують на рівні світового суспільства, не лише не виключає найрізноманітніші партикуляризми, але власне і дає їм поштовх. Та легкість, з якою світове суспільство міняє структури, компенсується глибоко вкоріненими або, в усякому разі, жорстко ізоляційними зв'язками.

Як і раніше, безумовно, позначаються проблеми міжкультурної комунікації на рівні інтеракцій, мовні труднощі розуміння і мовні непорозуміння. І все-таки це не має нічого спільного з виникненням світового суспільства; цього і слід було б чекати від усіх культурних контактів. Адже те, що різноманіття культур разом з різноманіттям їх етноцентризмів сьогодні може розглядатися як даність, і те, що проблеми взаєморозуміння з цієї причини меншою мірою, ніж раніше, можуть приписуватися етноцентричному комплексу чужого, є підтверджуваною гіпотезою.

Ці аргументи на користь світового суспільства можуть бути цілком обґрунтованими емпірично. Відсутня лише теорія, яка б могла їх увібрати в себе і опрацювати. Часто обговорюваний концепт капіталістичної світової системи, розроблений І.Валлерстайном, виходить з примату капіталістичного господарства і недооцінює, тим са-

---

¹²¹ Чумаков А. Н. Контуры целостного мира: монография. – 2-е изд., перераб. и доп. / А. Н. Чумаков. – М. : Проспект, 2011. – С. 164–165.

мим, вклад інших функціональних систем, передусім, науки і мас-медійних комунікацій. Цей недолік не можна повністю виправити зверненням до розрізнення, що здійснювалося в ХІХ столітті, в якому культура протиставлялася господарству, що мало на увазі їх співвіднесення з певними соціальними прошарками.

Лише якщо наочно продемонструвати ці надзвичайно різні тенденції глобалізації в окремих системах в їх сукупності, то можна досягнути масштаби громадських змін в порівнянні з усіма традиційними суспільствами. На тлі таких різнорідних джерел «глобалізації» відсутнє єдине поняття суспільства. Системно-теоретична концепція суспільства як операційно закритої, аутопоезисної соціальної системи, що включає усі інші соціальні системи, тобто вбирає в себе усі комунікації, прагнучи заповнити цю прогалину¹²²».

Далі нас цікавлять стратегічні наслідки опанування планетарною спільнотою явища смислогенезу, тобто наповнення власного життя смислами і різке збагачення ноосфери планети значеннями смислів. Нагадаємо, що сенс – це співвідносна властивість, яку той чи той феномен набуває через свою включеність у людську діяльність. Сенс і значення – синоніми. Їх відмінність в тому, що сенс – пережите значення, а значення – закріплений сенс. Сенс переживають лише в межах ситуації, поки вона триває. Тоді як значення зберігається поза і незалежно від ситуації, що його породила, тобто саме вони складають зміст ноосфери, до якої буде органічно підключена людина ХХІІ століття завдяки штучному інтелекту або штучному тілу.

Інформаційний метаболізм, а на етапі інтелектуальної цивілізації він переходить в інтенсивний смислогенез, якраз дає можливість оцінити місце і роль соціального організму в саморозвитку Всесвіту. Нам ще належить усвідомити функцію інформації, перетвореної інтелектом людини у форму ідеї, запакованої в смислові одиниці – кванти знання, і відіслану за межі планети у формі смислу. Відносно того, як ми будемо освоювати метаболізм на основі смислогенезу, буде зростати розуміння космічного характеру і призначення планетарного життя. Порівнюючи ці два метаболічні потоки, виявляємо,

---

¹²² Луман Н. Общество как социальная система / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. – М. : Изд-во «Логос», 2004. – С. 178–179.

що провідну роль грає все той же обмін, що протікає у вертикальній площині»¹²³. Особливо актуальним може бути вивчення через цю настанову праць М. Бердяєва, який вважав планетарний світ похідним¹²⁴.

Далі В. Бех зазначає, що стійке функціонування соціального тіла, як було вже не раз показано, супроводжується проявом функціональної надбавки. Надбавка – це функціональна якість родового продукту, а коли так, то він повинен мати принципово іншу якість, ніж Планетарна особистість і соціум.

Виходячи із закономірностей функціонування розумної живої речовини, учений доводить, що в процесі спільного функціонування особистості і суспільства з'являється якісно нова надрозумна речовина, яку можна назвати найчистішою соціальною реальністю. Для пояснення її носія необхідно освоїти якісно новий рівень соціальної реальності – надколективний. З огляду на це, доречно згадати працю В. Биченкова про надколективні утворення і безособистісні форми соціальної суб'єктивності¹²⁵.

Життя надколективних соціальних утворень протікає у формі слабкої взаємодії, що породжується пульсацією — безкровних і колективних соціальних конструкцій. Інакше кажучи, досі ми мали справу з соціальними утвореннями, які цілком можна описати категоріями — Я, і Ти або Ви. Але ми добре знаємо, що ще повинна існувати і сфера самореалізації — Ми. Тоді — Ми — якраз і є рівнем надколективних соціальних утворень, що продукують найчистіший соціальний зміст. Цей рівень російська філософська, і особливо теологічна думка, освоює шляхом категорії — соборність.

Виходячи з концепції, що розвивається В.Бехом, життєдіяльність надколективних соціальних утворень – це форма існування соціальної реальності на мегарівні. За іншою інтерпретацією – це означає, що в теоретичному аналізі змісту соціального світу він вийшов на розуміння необхідності і об'єктивності існування особливого класу

---

¹²³ Бех В. П. Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – С. 205.

¹²⁴ Бердяев Н. А. Самопознание / Н. А. Бердяев. – М. : Книга, 1991. – С. 150–152.

¹²⁵ Быченков В. М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. – М. : Российская академия социальных наук, 1996. – 965 с.

суб'єктів, що не володіють білково-нуклеїновими субстратами. Ця його думка збігається з думками інших дослідників, оскільки питання становлення в суспільстві безособової влади докладно розроблене французькими інституціоналістами, наприклад, Бюрдо і Веделем, згодом його ґрунтовно досліджував і Д. Левін.

Отже, якщо доримуватися принципу Реді, то ми підійшли впригол до розуміння породження космічної форми життя на Землі. Третя природа – не фантазія, а двічі об'єктивована реальність соціального матеріалу. Це вже не соціальна природа. Ми згодні з авором у тому, що прямим аналогом щодо першої природи виступає друга природа. І та, і та – універсум, але такий, що перебуває на різних фазах саморуху. Тож космічна фаза буття планетарної спільноти не вигадка, а закономірність саморозгортання субстанційної основи Всесвіту.

Онтологічна єдність вищерозглянутих процесів глобалізації соціального розвитку – це сумісне їх буття в межах певної системи, у нашому випадку, планетарного життя. Тож загальним моментом для них усіх, разом взятих, є те, що перелічені тенденції мають забезпечити генеральну функцію планетарного організму, а саме: сформувати Ноосферну особистість для обслуговування потреб Всесвіту. Це цілком закономірно, оскільки за відомим принципом Реді: живе породжує живе. Образ досконалої людини у філософії всеєдності був визначений Володимиром Соловйовим: «Істинна індивідуальність є деякий певний образ всеєдності... Утверджуючи себе поза усім іншим, людина, тим самим, позбавляє сенсу своє власне існування, віднімає у себе істинний зміст життя і перетворює свою індивідуальність на порожню форму»¹²⁶.

І більше того, «як божественні сили утворюють один цілісний, безумовно універсальний і безумовно індивідуальний організм живого Логосу, так і усі людські елементи утворюють такий же цілісний, разом універсальний і індивідуальний організм... вселюдський, як вічне тіло Боже і вічна душа світу»¹²⁷.

---

¹²⁶ Соловьев В. С. Смысл любви // В. С. Соловьев. Соч.: в 2 т. – М. : Мысль, 1990. – Т. 2. – С. 506.

¹²⁷ Соловьев В. С. Чтения о Богочеловечестве // В. С. Соловьев. Чтения о Богочеловечестве: Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трех разговоров»: Краткая повесть об Антихристе. – СПб. : Художественная литература, 1994. – С. 149.

Л. Карсавін, говорячи про особу, так само підкреслював її спрямованість до єдності і неминуче спустошення поза існуючою цілісністю світу: «Індивідуальне тіло існує не саме по собі, але – як момент соціального і симфонічного тіла. Саме по собі воно – абстракція»¹²⁸. Колективні суб'єкти Л.Карсавін називає, як відомо, «симфонічними особистостями».

Аналізуючи низку схожих за сенсом антропологічних положень у релігійно-філософських ученнях, можна виокремити певну послідовність у розвитку ідей, пов'язаних з ідеалом досконалої людини. Ці ідеї не виникають спонтанно, вони є необхідним наслідком метафізичного пошуку. Ідеал цілісності, єдність усіх елементів космічного, природного і божественного світу з необхідністю включає і світ людський, що, врешті-решт, задає усі основні антропологічні характеристики.

У ході становлення інформаційної цивілізації ноосфера, як надколективне утворення майбутньої доби, що функціонує завдяки безособистісним формам соціальної суб'єктності, або безтілесний носій смислів, повністю завершує своє становлення. Це робоча гіпотеза, що потребує особливої до себе уваги, оскільки штучний інтелект відсуне особистість людини на другий план. На перший план виходить не фізичне тіло пересічної людини, а соціальне тіло, до складу якого входять окремі люди і організації, що утворюють єдиний союз¹²⁹.

Роль колективного мислячого органу, тобто голови соціального тіла, у майбутньому перебере на себе штучний інтелект. Його володарем є кіборг (скорочення від «кібернетичний організм»). У медицині – це біологічний організм, що містить механічні або електронні компоненти; у науковій фантастиці, зокрема кіберпанку, – фантастична істота, напівлюдина-напівмашина, андроїд. Вперше термін «кіборг» вжили, як відомо, М. Клайн і Н. Клайн у 1960 році в статті про переваги саморегульованої механічної системи в космосі¹³⁰.

---

¹²⁸ Карсавин. Л. П. О личности // Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. – М. : Ренессанс, 1992. – Т. I. – С. 139.

¹²⁹ Быченков В. М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. – М. : Российская академия социальных наук, 1996. – С. 239.

¹³⁰ Кравченко О. М. Дилема Кіборга: Концепт штучності як визначальний у становленні самості / О. М. Кравченко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр

Перехід до використання людиною як інструменту мислення такого інструменту як смисли, незалежно, планетарного чи космічного походження, означатиме перехід планетарної спільноти до інтелектуальної цивілізації. Комунікація або соціальна взаємодія між людьми буде здійснюватись на основі обміну мислеобрами. Для майбутніх поколінь людей ці засоби – миттєводіючі, що не залежать від відстані, не екрануються, з велетенською пропускнуною спроможністю – будуть такими ж звичними, як для сьогоdnішнього жителя Землі є телефон, радіо, телебачення.

Інтелект людини стає головним гравцем на планетарному соціальному полі. Сучасні науковці визначають інтелект як здатність до логічного мислення, планування, розв'язання проблем, абстрактного мислення, сприйняття складних ідей, швидкого навчання та навчання на основі досвіду. Так, наприклад, М. Бахтін зазначав: «Точні науки – це монологічна форма знання: інтелект споглядає річ і висловлюється про неї. Тут лише один суб'єкт – той, що пізнає (споглядає) і говорить (висловлюється). Йому протистоїть тільки безголоса річ. Будь-який об'єкт знання (також людина) може бути сприйнятий і пізнаний як річ. Але суб'єкт як такий не може сприйматись і вивчатись як річ, бо як суб'єкт не може, залишаючись суб'єктом, стати безголосим, отже, пізнання його може бути тільки діалогічним»¹³¹.

С. Ожегов у своєму тлумачному словнику російської мови визначає слово «інтелект», як розумову здатність, розумове начало людини¹³². Так, або приблизно так, тлумачать це поняття й інші словники. Зокрема, у словнику іншомовних слів за редакцією І. Лехина і Ф. Петрова – інтелект означає розум, розумова здатність людини¹³³. Сьогодні вважається, що близько 50 % людей мають рівень IQ від 90 до 110; 2,5 % людей є розумово відсталими при IQ нижче 70;

духовної культури, – 2005. – № 49. – С. 62. ; Закиянов Д. Японцы создали боевых человекоподобных роботов [Электронный ресурс] / Д. Закиянов // Экономические известия : еженедельная газета. – Режим доступа : <http://world.eizvestia.com/full/yaponcy-sozdali-boevyih-chelovekopodobnyh-robotov>.

¹³¹ Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 267.

¹³² Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1997. – 944 с.

¹³³ Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина и проф. Ф. И. Петрова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Гос. Изд. Инностр. и Нац. словарей, 1949. – С. 255.

2,5 % людей перевершують більшість за рівнем інтелекту з IQ вище 130, а 0,5 % вважаються геніями з IQ вище 140¹³⁴.

Ще І. Кант писав, що «правильний розсудок, здатність судження, що має великий досвід, та ґрунтовний розум складають усю сферу інтелектуальної пізнавальної здатності передовсім остільки, оскільки ця здатність розглядається як засіб сприяння практичному, тобто для досягнення цілей»¹³⁵.

Ми ж розглядаємо інтелект як родовий продукт термінів «розум» та «розсудок». При цьому розум – це філософське поняття, яке виражає здатність мислити: аналізувати й робити висновки. Протиставляється розуму – розсудок. Розсудок – це початковий рівень мислення, де оперування абстракціями відбувається в межах певної незмінної, наперед заданої схеми. Забезпечує оперування поняттями за певним, наперед заданим алгоритмом без усвідомлення їхньої природи. Функція розсудку – класифікувати факти, робити логічні розумові висновки, систематизувати знання за суворими правилами і схемами.

Отже, інтелект є сумарною величиною, що може засвоювати розсудком вже існуючу інформацію, а розумом – виробляти нову інформацію. Тоді прикметник «інтелектуальний» буде вбирати в себе інтелектуальний багаж існуючого інформаційного матеріалу і збагачення його за рахунок самосвідомості особистості і планетарної особистості¹³⁶. Володар інтелекту – інтелектуал – людина розумової праці. «Інтелектуалом» також називають освічену, начитану людину з високо розвиненим інтелектом.¹³⁷ Прикладами можуть слугувати добре відомі нам постаті, наприклад¹³⁸:

---

¹³⁴ Люди с самым высоким уровнем интеллекта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scisne.net/t1520>. – Заголовок з екрана.

¹³⁵ Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант; [пер. с нем. Н. М. Соколов] // Кант И. Сочинения: в 6 т. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 436.

¹³⁶ Бех В. П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд., доп. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – 148 с.

¹³⁷ Интеллектуал [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу :

<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB> – Заголовок з екрана.

¹³⁸ Люди с самым высоким уровнем интеллекта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scisne.net/t1520>. – Заголовок з екрана.

Теренс Тао. У 2 роки він уже виконував основні арифметичні дії. До 9-ти років він відвідував математичні курси університетського рівня. У 20 років отримав ступінь доктора в Принстонському університеті. Рівень IQ – 230;

Крістофер Хірата. У 14 років американець Крістофер Хірата поступив до Каліфорнійського технологічного університету, а в 16 років – працював в НАСА над проектами, пов'язаними з колонізацією Марса. Також у 22 роки він отримав звання доктора наук з астрофізики. Рівень IQ – 225;

Кім Унг-Йонг – корейський геній. У 4 роки хлопчик знав 4 мови і розв'язував завдання з математичного аналізу. Був визнаний Книгою рекордів Гіннеса найрозумнішою людиною у світі. Рівень IQ – 210;

Крістофер Ланган – розробник теорії під назвою «когнітивно-теоретична модель світу». Рівень IQ – 195;

Філіп Емегвалі – нігерійський учений, лауреат премії імені Гордона Белла 1989 року, яку присуджує Інститут інженерів електроніки і електротехніки. Отримав нагороду за використання суперкомп'ютера, спостерігаючи нафтові поля. Рівень IQ – 190;

Гаррі Каспаров – російський шахіст, міжнародний гросмейстер, неодноразовий чемпіон Росії і світу, заслужений майстер спорту. Рівень IQ – 190;

Ісаак Ньютон – видатний англійський учений. Заклав основи сучасного природознавства, створив класичну фізику. Ньютон сформулював основні закони класичної механіки, відкрив закон всесвітнього тяжіння, дисперсію світла, розвинув корпускулярну теорію світла, розробив (незалежно від Лейбніца) диференціальне і інтегральне числення. Рівень IQ – 190;

Франсуа-Марі Аруе, або Вольтер – французький письменник, історик, публіцист. Рівень IQ – 190

Людвіг Вітгенштайн – австро-англійський філософ, один із засновників аналітичної філософії. Рівень IQ – 190;

Мерилін вос Савант – американська письменниця, драматург і журналіст. Почесний член організації Менса – організації, що об'єднує людей з високим IQ. Рівень IQ – 186;

Леонардо да Вінчі. Геніальний італійський художник, скульптор, архітектор і вчений... Він випередив свій час на декілька століть. Рівень IQ – 180.

Тож тут надто плідною виглядає ідея багатofункціональності особистості людини, яка виступає основним агентом соціального поля, оскільки закономірністю ХХІ століття є перехід сучасної людини через соціобіологічні зміни або шляхом «генно-культурної ко-еволюції» від Homo sapiens до Homo intelligens, що цілком вписується у вищевикладені нами закономірності трансформації організаційного буття планетарної спільноти.

Таким чином, ідеал людського досконалого буття є не що інше, як його цілісність, завершеність, що відбиває загальну гармонію світопорядку. Питання про те, що є ця досконала, цілісна людина, і який шлях її перетворення, як правило, приводить мислителів до серйозних соціальних розробок, хоча вони і залишаються, частенько, лише на рівні утопічних проєктів.

На основі вищенаведеного ланцюга перетворень продуктів смислогенезу і форм буття особистості людини від індивіда у працевілізації до колективного безтілесого суб'єкта інтелектуальної доби ми просто змушені завершити свій прогноз буття планетарної спільноти за межами інтелектуальної цивілізації.

3.2. Погляд на майбутнє буття планетарного соціального світу за межами інтелектуальної цивілізації

Оцінюючи етап саморозгортання планетарної спільноти в період після інтелектуальної цивілізації, ми погоджуємося з Е.Г. Кочетовим у тому, що це буде етап її космічного буття. Навіть поділяємо його погляд на механізм і умови міжфазового переходу. Можна у загальних рисах погодитись і з їх характеристикою¹³⁹. Суть оцінок Е. Кочетовим цих явищ полягає в наступному:

- кожна фаза (як головний вектор розвитку світу на певному етапі) проходить свій природний шлях становлення, розвитку і зміни. При цьому сама фаза зароджується в надрах попередньої фази і слугує її логічним продовженням. Звідси черга фазових переходів сприймається як ланцюг взаємопов'язаних ланок єдиного процесу (кластера), поєднаних між собою загальним «вектором підйому»;

---

¹³⁹ Кочетов Э. Г. Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы: материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.

• кожна фаза (етап) неодмінно виступає в двох іпостасях: 1) як процес; 2) як наука, що висвітлює цей процес, забезпечує його розуміння (досягнення, усвідомлення, теоретичне і методологічне відображення). Щодо наших двох зв'язок-тріад, то кожна їх ланка (фаза) має подібну дуальність (двоїстість): геоекономіка – геоекономічний підхід; глобалізація – глобалістика; космологізація – гуманітарна космологія. Іншими словами, кожна фаза супроводжується онтологічним і гносеологічним принципово відмінним змістовним «забарвленням». У цьому пункті ми додаємо від себе, що крім процесу і науки, яка його висвітлює, на чому наполягає Е.Г. Кочетов, є ще й третій вимір – продукт процесу.

Що ж до механізму фазового переходу, то тут є, на думку Е.Г. Кочетова¹⁴⁰, також свої особливості. На його думку, в історії світового розвитку фазові переходи з'являються як найбільш турбулентні і масштабні дійства, насичені грандіозними подіями, пов'язаними з «виламуванням» нового із старих фазових монологів (при цьому вони визрівають усередині них). Ці процеси супроводжуються:

- бурхливим виходом на світову арену нових людей, що проголошують нові гасла як відображення нових сенсів, цінностей, мотивацій і стимулів;
- паралельно відбувається швидкоплинна зміна інституціонального базису старого світу, заміщення його на новий по усьому спектру відтворювального і громадського життя;
- швидкоплинність фазового переходу визначається мірою зрілості нових тенденцій, формуванням критичної маси «нового в старому». Настає момент, коли досить щонайменшого приводу для звільнення енергії велетенської пружини, що стискається в надрах старого процесу.

На етапі становлення космічної фази буття планетарної спільноти в ноосфері ціннісно-сміслова матриця, що лежить в основі функціонування і регенерації планетарного світу, втратить свій ціннісний компонент, і тому вона почне функціонувати за законами космі-

---

¹⁴⁰ Кочетов Э. Г. Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы: материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». – М. : ИД «Новый век», 2001. – С. 67–100.

чного буття і буде суттєво модернізувати поведінку і спосіб життя, навіть біологічний організм людини. Планетарна людина настільки зміниться, що вже не диктуватиме правила поведінки не тільки іншим, наприклад, молодому поколінню землян, але й собі. Це перехідна ланка до повноцінного космічного буття планетарної спільноти.

Що станеться з людиною на цьому етапі, ми можемо тільки перейнятися неймовірними здогадками, або поділяти погляди на космічне буття планетарного людства великого мислителя К.Е. Ціолковського.

Геніальним передбаченням К.Е. Ціолковського є ідея про перехід людства в далекому майбутньому у фазу існування чистої енергії, яку він назвав «променистим людством». Зокрема, це повністю відповідає древнім езотеричним вченням, які стверджують, що людство в процесі своєї еволюції проходить фази поступового втілення чистого духа в матерію, згодом, з розвитком інтелекту і здатності активної дії на світ грубої матерії, починається новий виток розвитку духовності і перехід на енергетичний рівень життя.

Звернемо увагу на думки К.Е. Ціолковського щодо майбутнього стану планетарного людства, які записав і зберіг для нас О.Л. Чижевський. «Невже ви думаєте, – говорив К.Е. Ціолковський, – що я такий недалекий, що не допускаю еволюцію людства і залишаю його в такому зовнішньому вигляді, в якому людина перебуває тепер: з двома руками, двома ногами. Ні, це було б безглуздо.

Еволюція є рух вперед. Людство як єдиний об'єкт еволюції теж змінюється, і, зрештою, через мільярди років перетворюється на єдиний вид променистої енергії, тобто єдина ідея заповнює увесь космічний простір. Про те, чим буде дальша наша думка, ми не знаємо. Це – межа проникнення в прийдешнє, можливо, що це – межа тяжкого життя загалом. Можливо, що це – вічне блаженство і життя нескінченне, про яке ще писали древні мудреці...

Добре! Отже, ми дійшли висновку, що матерія за посередництва людини не лише підіймається на вищий рівень свого розвитку, але і починає помалу пізнавати саму себе! Ви, звичайно, розумієте що це вже величезна перемога матерії, перемога, що коштувала їй так дорого. Але природа йшла до цієї перемоги неухильно, зосередивши усі свої грандіозні можливості в молекулярно-просторовій структурі

мікроскопічних зародкових клітин. Тільки таким шляхом, через мільярди років, міг виникнути мозок людини, що складається з багатьох мільярдів клітин, з усіма його вражаючими можливостями.

Однією з найбільш вражаючих його можливостей є питання, про яке ми сьогодні заговорили: чому, навіщо і т. ін. Дійсно, таке питання могло бути поставлене тільки на вершині пізнання. Хто нехтує цим питанням, той не розуміє його значення, бо матерія, в образі людини, дійшла до постановки такого питання і владно вимагає відповіді на нього. А відповідь на це питання буде дана – не нами, звичайно, а нашими нащадками, якщо рід людський збережеться на земній кулі до того часу, коли учені і філософи побудують картину світу, близьку до дійсності.

Все буде в руках тих прийдешніх людей – усі науки, релігії, вірування, техніка, словом, усі можливості, і нічим майбутнє знання не буде нехтувати, як нехтуємо ми – ще злісні неуки: даними релігії, творіннями філософів, письменників і учених старовини. Навіть віра в Перуна, і та згодиться. І вона буде потрібна для створення істинної картини світу. Адже Перун – це бог грому і блискавки. А хіба ви не прихильник атмосферної електрики? Та і я її таємний прихильник.

Так, – продовжував він, – щоб відповісти на це питання: чому? – людина має бути озброєна знаннями до зубів, інакше вона не зможе дати вичерпної відповіді. Загалом же, ті, які зрікаються, відхрещуються від цього питання, ті, які відносять його до низки мракобісних, релігійних і інших таких запитань, самі не знають, що творять. Людство не може жити в таких шорах, як живе, рухати своєю думкою за вказівкою, бо людина – не машина, і це потрібно запам'ятати: людина настроюється природою в певному тоні, це безумовно мажорний тон, вимогливий тон, а не благання про помилування.

Людина поступово перероджується – з жалюгідного прохача вона стає у войовничу позу і починає вимагати: мовляв, викладай, матінко-природо, усю істину. Так заявляє про себе нова космічна ера, до якої ми підходимо, повільно підходимо, але вірно. Вступ у космічну еру людства – це важливіше, ніж сходження па престол Наполеона Бонапарта. Це – грандіозна подія, що стосується усієї земної кулі, це – боязкий початок розселення людства по космосу.

Космічне буття людства, як і все в космосі, може бути поділене на чотири основні ери:

Ера народження, в яку вступить людство через декілька десятків років і яка триватиме декілька мільярдів років.

Ера становлення. Ця ера буде ознаменована розселенням людства по усьому космосу. Тривалість цієї ери – сотні мільярдів років.

Ера розквіту людства. Тепер важко передбачити її тривалість – теж, вочевидь, сотні мільярдів років.

Ера термінальна займе десятки мільярдів років. Під час цієї ери людство повністю відповість на питання: навіщо? і визнає за благо включити в дію другий закон термодинаміки в атомі, тобто з корпускулярної речовини перетвориться на променеву. Що є променева ера космосу, ми ще не знаємо і нічого припускати не можемо.

Допускаю, що через багато мільярдів років променева ера космосу знову перетвориться на корпускулярну, але більш високого рівня, щоб все почати спочатку: виникнуть сонця, туманності, сузір'я, планети, але за досконалішим законом, і знову в космос прийде нова, досконаліша людина. щоб перейти через усі високі ери і через довгі мільярди років згаснути знову, перетворившись на променевої стан, але теж більш високого рівня.

Пройдуть мільярди років, і знову з променів виникне матерія вищого класу і з'явиться, зрештою, найновіша людина, яка буде розумом настільки вищою за нас, наскільки ми вищі за одноклітинний організм. Вона вже не запитуватиме: чому, навіщо? Вона це знатиме і, виходячи зі свого знання, будуватиме собі світ за тим зразком, який визнає досконалішим. Такою буде зміна великих космічних ер і велике зростання розуму! І так триватиме до того часу, поки цей розум не осягне всього, тобто багато мільярдів мільйонів років, багато космічних народжень і смертей.

І ось, коли розум (чи матерія) дізнається про все, саме існування окремих індивідів і матеріального або корпускулярного світу він визнає непотрібним і перейде в променевої стан високого порядку, який все знатиме і нічого не бажатиме, тобто в той стан свідомості, яку розум людини вважає прерогативою богів. Космос перетвориться на велику досконалість»¹⁴¹.

---

¹⁴¹ Чижевский А. Л. Лучистое человечество [Електронний ресурс] / А. Л. Чижевский. – Режим доступу : Режим доступу: <http://2012new.info/archives/3454>. – Заголовок з екрана.

Тож постінтелектуальна доба, тобто космічна фаза життя планетарної спільноти, сьогодні не проглядається навіть у думках найсміливіших оракулів, професійним заняттям яких є подання ідей майбутнього розвитку людини. Ми не беремо до уваги прогнози майбутнього стану людини, що закладені у тексти Біблії. Це означає, що наші знання обмежені. Нам не вистачає категоріального апарату навіть для висловлення своїх інтуїтивних передчуттів щодо майбутньої організації нашого життєстрою.

Планетарна людина потрапляє, у такому випадку, під дію ноокосмогенезу, тому її життєдіяльність набуває неземної форми. К.Е. Ціолковський у вищезитованій праці подає цей момент наступним чином: «Воля людини і всяких інших істот – вищих і нижчих – є тільки прояв волі Всесвіту. Голос людини, її думки, відкриття, поняття, істини і помилки є тільки голос Всесвіту. Все від нього. Але перш ніж дати істину, вона коливається в нас між правдою і помилками. Проте приходить час, коли істина встановлюється, як вона, напевно, встановилася у світах, що досить жили, тобто майже в усьому Всесвіті.

Наша умовна воля створена Всесвітом. Істинна ж абсолютна воля і влада належать космосу і тільки йому одному. Він єдиний наш владика. Але ми повинні жити так, ніби теж маємо волю і самостійність, хоча і те, і те – не наше. Інакше будуть лінощі, фанатизм, безсилля і нікчемність. Але ми маємо пам'ятати, що, окрім нашої умовної волі, є вища влада Всесвіту. Через те наша воля, прагнення, бажання, якими б вони прекрасними не були, на наш погляд, частенько не здійснюються. Вони натикаються на перешкоди, які ми не в силах здолати. Це перепони з боку космосу. Тоді не треба сумувати, а варто утішати себе тим, що не настав іще час для виконання наших бажань, що варто ще боротися, що ці наші бажання можуть бути помилковими з вищого погляду і що потрібно ще їх перевірити.

Влада Всесвіту проявляється найяскравіше організацією живих розумних істот. Але і вона обмежена, якою б не була високою і могутньою. На Землі маємо владу людини. Але яка вона ще слабка! Космос раз по раз ставить їй перешкоди. Це і зрозуміло, тому що відбувається все через її недосконалість, через її дитячий стан. Мати не дає немовляті втопитися, впасти з даху, згоріти, загинути. Але вона дозволяє йому злегка забитися або обпектися, щоб воно навчилося спритності,

придбало знання і обережність, необхідні для існування. Так чинить з людством і космос. Воля останнього не виконується і обмежується, поки воно ще не виросло і не досягло вищого розуму.

На інших, вже зрілих планетах є більше свободи, більше волі. Там космос проявляє себе яскравіше. Мільйони мільярдів (10^{15}) планет досягли повного розвитку і користуються свободою. Їх воля майже узгоджується з абсолютною волею Всесвіту. Їх технічна могутність у поєднанні з їх громадською організацією зробила їх владиками світу. Через них космос і проявляє свою владу»¹⁴².

Свідчити про космічний вплив на інтелектуальну діяльність може відкритий А. Чижевським зв'язок між сонячною активністю і проявами нервово-психічних захворювань. Інтелектуальна активність мозку людини зазнає впливу однієї з основних космогеофізичних констант (обертання Землі навколо своєї осі), що формують близькодобові (циркадні, циркадіанні) ритми. З біоритмології може витікати, що підвищена інтелектуальна активність у світлий від Сонця час доби запускає множинні 24-годинні біологічні годинники в людському організмі. Пусковим механізмом для інтелектуальної активності, запуску інформаційного інстинкту і інтелектуальної рефлексії, зміни ритмів мозку, вочевидь, слугує збільшення кількості основної інформації – зорової.

Між тим, зміна дня і ночі вмикає-вимикає і основну інформаційно-інтелектуальну активність в умовних західної і східної півкуль глобального інтелекту Землі. Таким чином, інтелект людства начебто увесь час не спить, оскільки одна з півкуль (освітлена) активно працює. Ритмічна зміна активності інтелектуальних систем, пов'язана зі світлом, може бути позначена як інтелектуальний фотоперіодизм. Це важливий момент для визначення видів регуляції взаємодії учасників соціальної взаємодії між собою на різних організаційних рівнях структури Всесвіту.

Тож наразі ми можемо на основі вищепоказаних ланцюгів перетворень звернутись до пояснення співвідношення стихійності і планомірності в еволюційному процесі планетарного соціального світу і прокоментувати цей когнітивний вузол більш детально.

---

¹⁴² Циолковский К. Э. Воля Вселенной. Неизвестные разумные силы / К. Э. Циолковский. – Калуга : автор . гостип. КГСНХ, 1928. – С. 15–16.

3.3. Співвідношення планомірності і стихійності, ентропії і негентропії в еволюції планетарного світу

Для завершення цього дослідження нам потрібно розглянути третю провідну тенденцію глобалізації сучасного соціального світу, що полягає в кібернетичному контексті визначення долі планетарної світсистеми. Саме вона, третя тенденція, що веде до організаційної єдності планетарного світу, повинна нам пояснити, в якій формі на кожному з вищеперелічених етапів еволюції планетарного світу відбувалось у минулому, протікає сьогодні і буде скеровуватися в майбутньому організаційне буття планетарної спільноти.

Наша робоча гіпотеза полягає в тому, що характер взаємодії протилежностей у структурі планетарної спільноти виокремлює, як відомо, існування трьох головних буттєвих форм – хаосу (ентропії), порядку і гармонії. На різних етапах еволюції відбувається комбінація цих трьох складових в організаційному бутті планетарної спільноти.

Оскільки в бутті завжди присутня можливість небуття, і будь-яка конкретна структура рано або пізно розпадається, можна стверджувати, що порядок породжує хаос, як і життя завжди породжує смерть. Хаос – це відсутність структурності, розсіяність, безмірність. У міфології хаосом здавна, зазвичай, називали щось нерозрізнене в собі, внутрішньо недиференційоване, неструктуроване первоначало буття, що виступає як аморфна, хитка стихія. Хаос або передує порядку, або виникає внаслідок руйнування існуючого порядку. У зіткненнях своїх стихій він несе величезну потенційну енергію, здатну за певних умов втілитися, оформитися в конкретні структури. Без хаосу неможливо змінити структуру і перейти до вищого порядку. У цьому полягає неодмінна вимога – мати певний рівень ентропії для еволюції соціальних систем. У цілком раціональному алгоритмі розвитку принципово неможлива поява інновацій, що піднімають планетарну спільноту на новий щабель еволюційного розвитку.

Порядок являє собою спосіб і форму існування організованих структур, внутрішньо врівноважених цілісностей. З них складається онтологічна надсистема, що перебуває в динамічному стані рівноваги. Вона здатна протягом періоду, достатнього для виявлення і реа-

лізації її можливостей, ефективно функціонувати, зберігати себе в стані життєздатності, репродукувати необхідні для себе форми, генерувати нові, гасити і блокувати деструктивні імпульси і тенденції, які виникають, не дозволяючи їм руйнувати надсистему як цілісність.

Будучи станом, в якому перебуває система, порядок передбачає безкінечну кількість своїх ступенів. Кожен цей стан, кожен ступінь упорядкованості знаходиться на певній відстані від протилежних полюсів хаосу і гармонії. Цей стан притаманний техногенній і інформаційній цивілізаціям, якщо не зважати на безкінечні війни за встановлення «свого» порядку.

Гармонія – це стан цілого, коли усі його елементи приходять у таке співвідношення один з одним, при якому система досягає високого ступеня досконалості, функціональної ефективності і продуктивності. В умовах гармонії всі частини системи існують максимально повноцінно, коли кожен елемент чим більше віддає, тим більше отримує. Гармонія – це не зовнішнє поєднання протилежностей, а їхнє злиття в конкретну, органічну тотожність, коли усуваються різкі відмінності і контрасти між ними, налагоджується повна узгодженість взаємодій¹⁴³. Про такий вид регуляції ми можемо говорити, на наш погляд, не раніше стадії інтелектуальної цивілізації.

Цікаву методологічну призму для дослідження і систематизації рівнів, механізмів і інструментів реалізації влади громадянського суспільства подає Н.В. Крохмаль¹⁴⁴, яка запропонувала оригінальну класифікацію рівнів системи саморегуляції, об'єктів і суб'єктів управлінського впливу, засобів і механізмів регуляції, зрештою, історичних форм самоупорядкування планетарного життя.

Вона чітко виокремлює в структурі соціальних відносин стихійну самореалізацію влади, що пов'язана з підсвідомим, а планомірну – зі свідомим рівнями, але тут пропонується ще один рівень – надсвідомий. У монографічній праці «Історичні форми саморегуляції

---

¹⁴³ Онтологічні основи соціально-правової реальності [Електронний ресурс] // Бачинін В. А., Журавський В. С, Панов М. Філософія права : навч. посіб. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 472 с. – Режим доступу : http://www.biglib.com/book/2_Filosofiya_prava/179_21Ontologichni_osnovi_socialno_ppravovoi_realnosti_. – Заголовок з екрана.

¹⁴⁴ Крохмаль Н. В. Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н. В. Крохмаль. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – С. 142.

соціального процесу” вона виокремлює три рівні, на яких потенційно можлива реалізація влади в системі саморегуляції соціального організму країни: архетипний, нормативний і семантичний. На нашу думку, останній краще визначати як інформаційно-знаковий рівень. Для нас це гарна ілюстрація змісту загального простору, в якому функціонує інститут влади загалом і різновиди форм існування влади громадянського суспільства, конкретно.

Таблиця 3.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ СИСТЕМИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ КРАЇНИ

(ЗА Н.В. КРОХМАЛЬ)¹⁴⁵

№ п/п	Рівень системи саморегуляції	Об’єкт рівня	Суб’єкт рівня	Засоби регуляції	Механізм регуляції	Історичні форми системи саморегуляції соціального процесу
1.	Мікро рівень архетипний	Суспільство, що формується, (протогромадянське суспільство сикретичне, латентне)	Інститут старійшин, вождів, шаманів	«Першонорми», табу, таліон, звичаї, традиції, ритуали, архетипи (здоровий глузд)	Уподібнювання (імітація), наслідування	Сім’я, рід, фратрія, плем’я, союз племен, община
2.	Макро рівень нормативний	Громадянське суспільство	Держава	Закони (науковий смисл)	Законослухняність	Держава, корпоративні та конфесійні історичні форми
3.	Мега рівень семантичний	Громадянське суспільство, що трансформується	Світові уряди	Семантичні мови (знакові системи)	Смислотворчість, смислови-робництво	Міжконтинентальні, континентальні, «світсистеми», макрорегіони, «сірі зони»

¹⁴⁵ Крохмаль Н. В. Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н. В. Крохмаль. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – С. 142.

Якщо подивитись на подану тут класифікацію історичних форм саморегуляції соціального життя планетарної людини, то можна побачити, що недержавна влада користується переважно архетипним та моральним інструментарієм. У той час, як державна влада, навпаки, використовує другу частину запропонованих тут систем, а саме: правову регуляцію, автором якої є держава та інформаційно-знакові системи, які ми пов'язуємо з міждержавними і наддержавними утвореннями.

Таким чином, система саморегуляції формує в процесі свого розвитку три рівні – архетипічний, нормативний, інформаційно-знаковий (семантичний), критерієм поділу яких є форма закріплення та передачі смислу в нормах: неформальні смисли, збагатившись формальним змістом (легітимним) в повній відповідності з законом заперечення заперечення знову перетворюються на неформальні смисли, що проявляються в загальнолюдських нормах, релігійних принципах. Для цих типів характерне складання історичних форм на основі певних норм, що зникають з переходом до нового типу системи саморегуляції або поступово трансформуються, змінюючи свою форму, але залишаючи свій зміст.

Зазначимо, що планетарна спільнота на стадії вітальної залежності потрапила під природну регуляцію, що тісно пов'язана з алгоритмами організаційного упорядкування біоти живого, а соціальне управління стало доступним, коли планетарна спільнота почала: а) взаємодіяти на основі використання інформації, передусім, архетипів, знань і мови; б) стала димерною, тобто розділилась на суб'єкт і об'єкт управління. Але, як свідчить наше дослідження, на стадії соціальної залежності вона знову повернеться до саморегуляційного алгоритму на вищому, космічному рівні з опорою на смисли.

Коло замкнеться, коли суб'єкт управління буде рівним з об'єктом управління, і вони почнуть взаємодіяти на основі «суб'єкт-суб'єктних» відносин. Це повернення до саморегуляції може бути розкрито тільки через аналіз процесу взаємодії в його загальній формі.

При цьому звернемо увагу, що планетарний світ – це продукт соціальної взаємодії людей, а управління – організаційна взаємодія між людьми, що реалізують різні функції. «Взаємодія, – писав Ф. Енгельс, – виключає всяке абсолютно первинне і абсолютно вто-

ринне; але, водночас, воно є таким двостороннім процесом, який за своєю природою може розглядатися з двох різних поглядів; щоб його зрозуміти як ціле, його навіть необхідно досліджувати окремо спершу з однієї, потім з іншої точки зору, перш, ніж можна буде отримати сукупний результат»¹⁴⁶.

Аналіз виникнення трансформаційних змін загальної системи регуляції життєдіяльності планетарної спільноти в ході еволюції в алгоритмі: працевілізація – аграрна – техногенна – інформаційна – інтелектуальна – космічна цивілізації є окремою проблемою, яка ще чекає своїх дослідників. Саме на це звертає нашу увагу, про це пише О. Гольцова у праці «Соціальна регуляція: просторово-часовий вимір». Вона зазначає, що: «при розгляді питань соціальної регуляції неможливо повністю відокремити їх аналіз в часі і просторі»¹⁴⁷. Ці дві взаємодоповнюючі категорії, як і в природознавчій галузі, знаходяться в тісному взаємозв'язку, а їх відокремлення лише відображає здатність людського розуму до аналізу. Так, будь-яке соціальне явище, як от еволюція планетарного соціального світу, проходить в своєму розвитку різні стадії, змінюючись у часі. З іншого боку, це явище конкретним чином проявляється в просторово обмеженій лагуні людського життєустрою.

Для того, щоб змоделювати зародження соціальної регуляції планетарної спільноти, потрібно звернутись до саморегуляції біоту живого загалом, оскільки працевілізація виходить природним шляхом саме з його лона. Вона своїми коренями губиться у темряві регуляції біоту живого.

Якщо вважати, що не було жодних втручань інопланетного розуму в планетарне життя, то система організаційного впливу на поведінку людини генетично вийшла з біоту живого, і далі ми можемо на матеріалах дослідження історії менеджменту відтворити до початку ХХІ століття як це відбувалось на практиці. Ми тут не претендуємо на вирішення означеної проблеми, а подаємо лише наш підхід до її вирішення. Для з'ясування цього моменту звернемося до відповід-

---

¹⁴⁶ *Энгельс Ф.* Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. Собр. Соч. – 2-е изд. – Т. 20. – С. 483.

¹⁴⁷ Гольцова О. Є. Соціальна регуляція: просторово-часовий вимір [Електронний ресурс] / О. Є. Гольцова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 37–40. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yyuyy/37.pdf.

них джерел, у яких подано матеріал, що має прояснити це питання¹⁴⁸.

З'ясовується, що відтворення на усіх рівнях руху матерії вимагає, як відомо, витрати відповідних речово-енергетичних ресурсів. Коли воно відбувається в ході дії одного матеріального об'єкта на інший, то здійснюється за рахунок витрати ресурсів раніше впливаючого об'єкта. Тут мається на увазі тиск первісної природи на первісну людину.

Сукупні затрати першої природи на первісну людину в загальному випадку йдуть на троякого роду зміни в другому об'єкті: 1) зміна його субстратного (речового) складу; 2) зміни складу і інтенсивності його процесів (енергетичного стану); 3) зміни впорядкованості його процесів і елементів (стани його структур). Витрати і на речово-енергетичні (субстратно-процесні), і на структурні зміни об'єкта, що відбиває, відбуваються в будь-якому процесі дії. Проте пропорції цих витрат – співвідношення їх величин – у різних природно-кліматичних умовах можуть бути істотно різними. Тому осередки проживання первісних людей мають прив'язку до окремих регіонів планети, насамперед, це Єгипет, Греція, Італія, Індія, Китай та ін.

На ранніх етапах еволюції матерії найбільш типовими були, мабуть, такі різновиди дій, в ході яких доля витрат ресурсів об'єкта, що впливає на речово-енергетичні перетворення, є переважаючою, а доля витрат тих же ресурсів на структурні перетворення – нехтує малою або несуттєвою величиною. Усі різновиди дій, за яких виконується це співвідношення, можуть бути охарактеризовані як речово-енергетичні (точніше – субстратно-процесні, тобто субстанціональні). А якщо до цього виду дій відносяться обидва процеси взаємодії (і дія, і протидія), то як речово-енергетичне виступає і взаємодія в цілому. Саме через неврегульовані масові взаємодії такого виду здійснювалася та нижча форма стихійної саморегуляції, яка привела до утворення простого механізму першої форми спрямованої регуляції, – регулювання (зокрема, механізму стабілізуючого, гомеостатичного взаємнорегулювання).

У міру розвитку матерії, утворення матеріальних тіл з дедалі більш складною структурою, зазначене вище співвідношення крок

---

¹⁴⁸ Коммунистическая партия и научное управление / В. Н. Мазур (руководитель), А. Н. Макаров, В. Г. Королько, В. Е. Хмелько и др. – К. : Изд-во политической литературы Украины, 1984. – 364 с.

за кроком змінюється. Доля ресурсів, що витрачається на структурні зміни, поступово зростає, а на речово-енергетичні – відповідно знижується. На певному етапі еволюції матерії з'являються такі дії, в ході яких обидва види витрат їх ресурсів стають величинами одного порядку. Зрозуміло, що такі дії не можуть бути охарактеризовані однозначно як субстанціональні (речово-енергетичні), оскільки вони приблизно такою ж мірою і структурні. Таким чином, формується простий механізм димерної форми саморегуляції – субстанціонально-структурного регулювання, що забезпечує стабільне повторення певної послідовності актів процесу самовідтворення.

За субстанціонально-структурного регулювання основна частина ресурсів, що витрачаються регулюючою підсистемою, витрачається на активацію елементів у регульованій підсистемі, а їх впорядкування здійснюється в основному завдяки їх власним взаємним діям, і тому – за їх власними структурними закономірностями. Поки регулювання здійснюється, значною мірою, такими «силовими» методами, воно забезпечує відтворення регулюючої підсистеми (за постійного припливу початкових матеріалів) лише постільки, поскільки взаємодія – структурне взаєморегулювання – між активізованими елементами регульованої підсистеми дає лише один варіант їх стійкого з'єднання – копію регулюючої підсистеми. Відповідно, субстанціонально-структурне регулювання забезпечує високу стабільність, практичну незмінність структури процесів самовідтворення матеріальних систем, тобто є консервативним.

Водночас стихійний розвиток і самих відтворювальних процесів, і механізмів їх саморегулювання можливий лише в тому випадку, якщо в цих процесах створюються нові форми, що «відхиляються», матеріальних структур, які безперервно перевіряються на «виживання» механізмом природного відбору. А основним джерелом нових форм в стихійних процесах самовідтворення матеріальних систем є, як обґрунтовано зазначає М. Ейген, «помилки копіювання» (мутації)¹⁴⁹. У соціальних системах – це організаційні хвороби¹⁵⁰.

---

¹⁴⁹ *Эйген М.* Гиперцикл: принципы самоорганизации макромолекул / М. Эйген, П. Шустер. – М. : Мир, 1982. – С. 32.

¹⁵⁰ *Куриц С. Я.* Болезни государства. Диагностика патологий системы государственного управления и права : монография / С. Я. Куриц, В. П. Воробьев. [Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России]. – М. : МГИМО(У) МИД России,

Якісний стрибок у регуляції відбувається в момент переходу деяких структурних впливів у інформаційні, що обумовлюють започаткування і становлення процесів управління. Проте, поки зворотні зв'язки здійснюються через дію на регулюючу підсистему тільки кінцевих продуктів (результатів) функціонування регульованої підсистеми, про існування управління говорити ще рано. Адже за наявності тільки таких – кінцевих, «фінальних» – зворотних зв'язків регулююча підсистема забезпечує лише збереження, безваріантне повторення тієї структури, процесів відтворення цієї саморегулятивної системи, яка сформувалася в ході її попередньої еволюції, що спрямовується природним відбором. Саме так, ми вважаємо, відбувалось на ранніх етапах становлення працевілізації. Її саморух спрямовувався природним відбором, і її структура мала обмежені можливості для розвитку.

Будь-яка зміна структури функціонування такої системи – відповідно до умов її існування, що змінюються, – вимагає перебудови і її субстратної структури, і тому – втручання «ззовні» (природного або штучного) до того часу, поки спрямована регуляція усередині саморегулятивної системи забезпечує лише збереження її безваріантного функціонування, а всяка його зміна здійснюється тільки субстанціональними діями зовнішнього середовища, доти ми маємо справу з першою, нижчою формою спрямованої регуляції – регулюванням, а відповідна саморегулятивна система виступає лише як саморегульована.

Перший період в історії функціональних (цілісних) саморегулятивних систем – це, з позицій нашого підходу, період формування механізмів саморегуляції внутрісистемних процесів відтворення, механізмів, які складаються уперше на рівні природних функціональних мікросистем (зрештою – біологічних організмів). Тут ми не розглядаємо технічні¹⁵¹ системи, які можуть бути функціональними, не будучи саморегулятивними.

2009. – 472 с. ; *Ахиезер А. С.* Дезорганизация как категория общественной жизни / А. С. Ахиезер // *Общественные науки и современность*. – 1995. – № 6. – С. 42–52.

¹⁵¹ *Кудрин Б. И.* Введение в науку о технической реальности : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : 0941.00.08 / Б. И. Кудрин. – СПб. : СПб. гос. ун-т, 1996. – 40 с. ; *Кудрин Б. И.* Технетика: Новая парадигма философии техники (третья научная картина мира) / Б. И. Кудрин. – Томск : Изд-во Томск. гос. ун-та, 1998. – 40 с. – (Препринт). ; *Кудрин Б. И.* Техноэволюция и ее закономерности [Електронний ресурс] /

Основні підсумки цього періоду в обраному нами аспекті аналізу наступні.

Становлення першого виду функціонально інформаційних, сигнальних взаємодій, а саме: субстратно-сигнальних, в яких сигналом є субстрат (предмет, речовина) певної структури і певної природи (наприклад, ДНК і РНК у живій клітині).

Поява генетичних, історично перших засобів відображення, зберігання і відтворення інформації про позитивні, творчі наслідки стихійно-перетворювальної активності матерії; досягнення найвищої – і доки не перевершеної – точності відтворення інформації.

Формування, на основі вищеназваного, перших механізмів управління внутрішніми процесами у функціональних системах 1-го порядку (тобто у тих, елементи яких самі не є функціональними системами).

Водночас можливості подальшого розвитку механізмів управління – на основі лише субстратно-сигнальних інформаційних взаємодій – були украй обмеженими. Швидкість передачі інформації в таких процесах лімітується швидкістю переміщення (транспортування) відповідного субстрату.

Зупинимося ще на одному загальному співвідношенні, облік якого потрібен для розуміння діалектики становлення дедалі складніших систем регуляції: співвідношенні між процесами регуляції і організації. Регуляція як впорядкування процесів означає формування певних стосунків між цими процесами.

Але утворення певних стосунків між будь-якими об'єктами або впорядкування цих стосунків якраз і є процесом організації. Тобто той же процес, який щодо упорядковуваних процесів виступає регулятивним, відносно стосунків між цими процесами виявляється організаційним. Тому можна сказати, що регуляція – це процес організації процесів.

Але цим взаємозв'язок регуляції і організації не обмежується. Одним з можливих (і що реально здійснюються) варіантів регуляції є локалізація упорядковуваних процесів один відносно одного в просторі і

їх циклізація в часі. У цьому випадку регуляція виявляється процесом формування стосунків не лише між процесами, але і між тими предметами, зміни яких ці процеси складають. Тим самим, коли упорядковані об'єкти знаходяться в стані руху, його регуляція є водночас процесом організації відповідних предметів.

Таким чином, процес організації активних об'єктів є процесом регуляції їх активності, і регуляція є невід'ємною стороною процесу організації. Впорядкування предметів, їх властивостей і стосунків без впорядкування відповідних процесів неможливе. Водночас організація не зводиться до регуляції. Вони співпадають тільки тоді, коли об'єкти організації вже знаходяться в активному стані. Загалом же процес організації – це не лише регуляція вже протікаючих процесів, але і збудження деяких нових, таких, що раніше не відбувалися. Словом, процес організації – це єдність процесів активації і регуляції.

При вивченні розвитку регулятивних форм на особливу увагу заслуговують ситуації, коли організація процесів доходить до формування відносно стійких структур (стосунків між стосунками) цих процесів, їх періодичного повторення в просторі й часі. Виступаючи на певному рівні аналізу як процес організації – активації елементів цього рівня, регуляції їх активності, той самий процес на рівні великомасштабного аналізу (що відноситься до даного як макрорівень до мікрорівня) виступає вже процесом утворення предмета (елементу цього макрорівня).

На певному ж проміжному рівні, де водночас помітні ще елементи мікрорівня і вже з'являються контури їх сукупності як елементу макрорівня, той же самий процес організації виступає як процес утворення системи елементів мікрорівня, зокрема, відносно пов'язаних організованих груп цих елементів – їх «організацій» (для соціальної форми руху – організацій у соціологічному сенсі).

Таким чином, будь-який процес, який при погляді «ззовні» з'являється перед дослідником як процес формування, утворення матеріального предмета, тобто і будь-який процес виробництва, творення, при погляді «зсередини» розкривається як процес організації – активації і регуляції рухів елементів цього предмета.

Нагадаємо, що на першому етапі становлення суспільства носієм і виконавцем імпульсів саморегуляційних був індивід, найбільш розвинений представник першої природи, ще не пов'язаний з іншими

соціальною взаємодією і не мав організаційних відношень. Це був броунівський рух у соціальному просторі планети.

Усередині його біологічної структури, де відстань від передавачів інформації (ДНК хромосом) до її приймачів (рибосом) порівнянна за порядком величини з розміром її носія (нитки матричної РНК), субстратне кодування інформації виявилось дуже ефективним. Але значне зростання систем, оснащених лише субстратно-сигнальними інформаційними засобами, так би мовити, лише «паперовою» інформатикою, виявилось вже неможливим.

Цей інформаційний бар'єр розвитку функціональних систем, до сімейства яких ми відносимо усі без винятку соціальні системи, був здоланий з появою якісно нового, другого виду сигнальних взаємодій – процесно-сигнальних, в яких сигналом є процес певної структури і певної природи (наприклад, коливання електричного потенціалу нервового волокна, електромагнітного поля або повітряного середовища, що поширюються)¹⁵².

Із становленням і розвитком цього виду інформаційних процесів пов'язана, на наш погляд, специфіка наступного, другого великого періоду в історії механізмів саморегуляції функціональних систем, точніше – тій висхідній лінії цієї історії, на якій, зрештою, склалися не лише необхідні, але і достатні біологічні передумови антропосоціогенезу. Тож планетарне людство вступило в еон цивілізаційного розвитку і саморегулятивних систем, що сприяло появі в подальшому феномена соціального управління.

Управління ж у саморегулятивній системі означає таку, більш високу форму спрямованої регуляції, в якій здійснюються, за збереження субстратної структури цієї системи, адаптивні зміни в структурі процесів її відтворення, функціонування. Якщо регулювання виступає як спрямована регуляція 1-го порядку, як первинне спрямоване впорядкування будь-яких процесів (наприклад, відтворювальних), то управління – це вже їх вторинне, опосередковано спрямоване впорядкування (регуляція 2-го порядку). А безпосередньо воно є спрямованою регуляцією процесів регулювання, тобто, умовно кажучи, – «регулювання регулювання»; умовність цього виразу

---

¹⁵² Мельников А. В. Организм и надорганизменные образования как биокibernетические системы / А. В. Мельников // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия : Рыбное хозяйство. – 2009. – № 1. – С. 7–9.

пов'язана, передусім, з тим, що регулювання здійснюється тільки через субстанціональні (речово-енергетичні) дії, а управління, безпосередньо, – через дії інформаційні і лише опосередковано, і через дії субстанціональні, що регулюють.

Тому безповоротний перехід від регулювання до управління, зокрема й соціального, здійснюється (завершується) за наявності принаймні двох обставин. По-перше, коли в інформаційній структурі регулюючої підсистеми представлені декілька – хоч би два – різних варіанти виконання одного з приватних процесів сукупного процесу відтворення цієї системи. І, по-друге, коли між тією, що регулює і регульованою підсистемами існує особлива форма зворотного зв'язку, що дозволяє першій з них «оцінити» (прозондувати) стан другої і, залежно від результату цього «оцінювання» (звотної дії регульованих елементів, викликаній зондуючою дією тих, що регулюють), заблокувати усі варіанти виконання певного процесу, окрім одного, який за цього стану регульованої підсистеми ефективніше використовує наявні в ній ресурси.

Зрозуміло, що такий зворотний зв'язок не може бути фінальним (кінцевим), а має бути проміжною, здійснюваною взаємодією регулюючої підсистеми з деяким проміжним продуктом регульованого процесу, і тим самим, такою, що упереджує (що «випереджає») формування його кінцевого продукту. Ефективним управління стає лише на стадії визрівання і опанування суб'єктом управління позитивного і негативного зворотного зв'язку. Але це окрема проблема, для опанування якої ми радимо звернутися до ґрунтовних праць з цієї проблематики, що подані в літературі з кібернетики¹⁵³, теорії управління або філософії¹⁵⁴.

---

¹⁵³ *Винер Н.* Кибернетика или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. – 2-е изд. – М. : Сов. радио, 1968. – 326 с. ; *Винер Н.* Кибернетика или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. – М. : Наука, 1983. – 340 с.и ; Кибернетика // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кибернетика>. – Заголовок з екрана. ; *Клаус Г.* Кибернетика и общество / Г. Клаус ; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 1968. – 432 с. ; *Клаус Г.* Кибернетика и философия / Г. Клаус ; пер. с нем. И. С. Добронравова, А. П. Куприяна, Л. А. Лейтес ; ред. В. Г. Виноградов ; послесл. Л. Б. Баженова, Б. В. Бирюкова, А. Г. Спиркина. – М. : ИЛ, 1963. – 530 с. ; *Макаров И. М.* Кибернетика: прошлое для будущего: этюды по истории отечественной кибернетики. Теория управления. Автоматика. Биокибернетика : сб. статей / И. М. Макаров. – М. : Наука, 1989. – 189 с. ; *Налимов В. В.* Этюды по истории кибернетики предтечи кибернетики в Древней Индии [Електронний ресурс] / В. В. Налимов,

Тож, щоб бути такою, що управляє, визначальна підсистема само-регулятивної системи має бути здатною хоча б до одного виду упереджуючої зондууючої дії на визначувану підсистему і мати «орган», що реагує на зворотну упереджуючу дію, – залежно від його параметрів – хоча б двома різними варіантами інформаційних регулятивних дій (за принципом «якщо, то»). Механізм спрямованої регуляції, що має ці властивості, вже є елементарним механізмом управління. Будь-який складніший механізм управління включає найпростіші неподільні далі одиниці елементарних осередків підсистеми, що управляє. Саме на таких засадах народжувалася протодержава.

Тож сталість соціальної регуляції з'являється на етапі накопичення емпіричного знання, тобто за часів аграрної цивілізації. Це обумовлено тим, що накопичення емпіричного знання обумовлювало накопичення різного досвіду вирішення конкретних організаційних колізій. Система елементарного управління, таким чином, створювала власну емпіричну базу моделей для наступного порівняння

З. Б. Барінова // Філософія науки. – 2000. – № 1 (7). – Режим доступу : http://www.philosophy.nsc.ru/journals/philsience/7_00/Nalimov.htm. ; Новик І. Б. Кибернетика. Філософські і соціологічні проблеми. / І. Б. Новик. – М. : Госполитиздат, 1963. – 207 с. ; Федоров В. І. Физиология и кибернетика: история взаимопроникновения идей, современное состояние и перспективы : к 60-летию написания Н. Винером книги «Кибернетика» // Успехи физиологических наук. – 2007. – Т. 38. – № 3. – С. 72–86.

¹⁵⁴ Абдеев Р. Ф. Механизм управления, его генезис и системообразующая роль / Р. Ф. Абдеев // Філософські науки. – 1990. – № 4. – С. 105–113. ; Абдеев Р. Ф. Філософія інформаційної цивілізації / Р. Ф. Абдеев. – М. : ВЛАДОС, 1994. – 336 с. ; Аутопоезис соціальних систем : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 748 с. ; Бех В. П. Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни: монографія / В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Беха. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 572 с. ; Воронкова В. Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління [Електронний ресурс] / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 36. – С. 26–46. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpvgvzdia/2009_36/pdf_36/VISNIK_36_3.pdf. ; Обратная связь (техника) // Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Обратная_связь_\(техника\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Обратная_связь_(техника)). – Заголовок з екрана. ; Попов С. М. Зворотний зв'язок у парадигмі саморегуляції соціальних систем : теоретико-методологічний аналіз / С. М. Попов – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – 412 с. ; Попов С. М. Зворотний зв'язок у системі соціального менеджменту : монографія / С. М. Попов. – Запоріжжя : Просвіта, 2010. – 444 с. ; Попов С. М. Соціально-філософський аналіз зворотного зв'язку: теоретико-методологічний контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.03 / Попов Сергій Миколайович. – К., 2012. – 40 с.

їх ефективності і вибору оптимального варіанту організаційної поведінки в нових умовах. Емпіричне знання утримувало й зразки відносин і норм поведінки людини в різних життєвих ситуаціях.

Пересічна людина, як особистість, формується під впливом системи соціальних відносин, в яку вона включена. Її поведінка в суспільстві починає визначатися сукупністю соціальних норм. Соціальні норми обумовлені суспільним буттям та історичним розвитком суспільства (протодержави, рабовласницької держави), визначаючи цілі, межі, умови та форми поведінки людей у значимих для життєдіяльності суспільства або соціальних груп сферах, а також у конкретних ситуаціях, коли приймається усвідомлене рішення діяти так чи інакше.

Соціальну норму визначають як «правило, вимогу суспільства до особистості, в яких визначений більш-менш точно обсяг, характер, а також межі можливого і припустимого в її поведінці» (Є. Пеньков). Ці правила і вимоги можуть бути закріплені в письмових джерелах (законах, статутах, документах і т. ін.), відображені в політичній і художній літературі. Однак закріпленням у письмових джерелах існування соціальної норми не обмежується. Більшість норм об'єктивуються, виражаються зовні і доводяться до спільноти людей через погляди і переконання, зразки поведінки, що повторюються з покоління в покоління (мораль, звичаї, традиції) та відтворюються досить регулярно й у масовому масштабі.

Соціальні норми-продукти пізнання і переробки у свідомості людей інформації про минуле і теперішнє, про найбільш раціональні форми поведінки і діяльності, що виправдали себе на практиці і ведуть найкоротшим шляхом до корисного результату. «Виступаючи як потужні засоби соціальної регуляції поведінки, соціальні норми є «містком», що пов'язує воєдино всі прояви особистості людини, її поведінки з найважливішими інститутами сучасного суспільства, його структурою, його вимогами» (М. Бобнєва).

Соціальне регулювання як явище соціальної дійсності в різні часи вивчали: С. Алексєєв, В. Бабкін, В. Бех, Б. Венгеров, О. Гольцова, О. Зайчук, О. Копиленко, Н. Крохмаль, Н. Оніщенко, Л. Спірідонов, Ю. Тихомиров, Ю. Шемшученко та ін.

Наприклад, О. Гольцова зазначає, що соціальна регуляція, змінюючись і розвиваючись, проявляється в обмеженій сфері простору

в межах певних правових систем, що об'єднуються у відповідні правові сім'ї¹⁵⁵. Тож, на її думку, «соціальне регулювання – це здійснюваний за допомогою системи спеціальних заходів вплив суспільства на поведінку суб'єктів з метою упорядкування відносин та забезпечення соціального компромісу»¹⁵⁶.

Визначення соціальної регуляції, або, інакше кажучи, соціального регулювання, що надають інші автори, збігаються в основних позиціях. Наприклад, М. Матузов, говорячи про поняття соціального регулювання, зазначає, що цивілізація виробила багато різноманітних норм і правил, якими люди керуються у своїй повсякденній діяльності та житті. Серед них автор виокремлює моральні, правові, політичні, естетичні, етичні, корпоративні, релігійні звичаї, традиції, звички, ділові відносини, обряди, ритуали, вимоги етикету, коректності, приналежності та ін¹⁵⁷. Норми, які регулюють соціальні відносини, на думку Н. Матузова, це визначені стандарти, зразки, еталони, моделі поведінки учасників соціального спілкування. Без них неможливе будь-яке людське спілкування, більше того, функціонування таких складних утворень, як держава та суспільство.

Особливе значення для управління і саморегуляції планетарного життя людини мають архетипи, ментальність, мова, світогляд, ідеологія, мораль, право, наука, культура, освіта, знаряддя праці та ін.

Поява знарядь праці призвела до визволення гоменідів від підкорення природному відбору – головному механізму біологічної еволюції. Цей перехід закріпився низкою чинників. Наприклад, роздвоєнням єдиного предметно- опосередкованого процесу взаємодій на процеси якісно протилежні – творчі, що опосередковуються знаряддями, і руйнівні, що опосередковуються зброєю. Роздвоєння, яке, як показує історія подальшого становлення і подальшого розвитку суспільства, мало далекосяжні наслідки. Але напередодні цього роздвоєння руйнівні процеси були витіснені з внутрішнього життя співтворивств, винесені у сферу зовнішніх взаємодій цих функціональних

---

¹⁵⁵ Гольцова О. Є. Соціальна регуляція: просторово-часовий вимір [Електронний ресурс] / О. Є. Гольцова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 37–40. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yuuuu/37.pdf.

¹⁵⁶ Теорія держави і права. Академічний курс: підруч. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 265.

¹⁵⁷ Матузов Н. И. Теория государства и права : курс лекцій / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – С. 285.

систем – як у формі полювання і боротьби з хижаками, так і у формі збройних зіткнень з іншими («чужими») співтовариствами.

І хоча потреби ведення ефективної оборони і полювання не могли не позначатися на організації первісного стада і форми його саморегуляції, внутрішня логіка, внутрішні закономірності їх розвитку визначалися вже розвитком процесів предметно-творчої діяльності – процесів праці.

Це обумовлено тим, що саме в цих процесах створюються якісно нові небіологічні (предметні) субелементи функціональних систем третього порядку – засоби діяльності, які складають об'єктивну речову основу появи нових видів діяльності, а, тим самим, і диференціація її функцій усередині співтовариств – ускладнення процесної структури функціональної системи. Останнє ж детермінує розвиток і форм її саморегуляції, обумовлює необхідність відповідного розвитку процесів регуляцій. Тому з появою знарядь праці починається якісно новий – другий і центральний – етап періоду переходу від біологічних функціональних систем (3-го порядку) до систем власне соціальних – до співтовариств живих істот, стосунки яких розвиваються вже і без їх біологічної еволюції.

Водночас, другий етап переходу від біологічної форми руху до соціальної відрізнявся тим, що в ньому вирішальне значення отримує ще один небіологічний – притому вже творчий – процес праці: великі шанси на виживання отримували тепер співтовариства, які виявлялись більш здатними до ефективної трудової діяльності. Абсолютно небіологічна якість – здатність до праці – стала тією селективною ознакою, за якою біологічна еволюція «змушена» була вести відбір функціональних систем третього порядку. Ті співтовариства, які найефективніше, з найменшою витратою своїх сил, добували засоби для життя, за інших рівних умов, успішніше, ніж інші, відтворювалися і розмножувалися.

Здатність же співтовариства до праці, ефективність його сукупної відтворювальної діяльності визначаються не тільки індивідуальними вміннями у виготовленні знарядь праці і їх використанні. Як відомо, одним з основних джерел підвищення ефективності спільної праці є розвиток його диференціації і кооперації. Остання ж може розвиватися двояким шляхом: стихійним шляхом проб і помилок, коли неефективні її форми (чи їх носії) вимирають, і шляхом спрямованої регуля-

ції, яка упереджує координацію трудових дій окремих індивідів, що вимагає особливих засобів і їх взаємодій – інформаційних.

Проте для становлення власне соціальних форм регуляції найважливіше значення мала та стадія розвитку спілкування, коли з'явилися гомініди неоантропи, здатні до виразної мови. Адже це вже є здатність створювати не лише ізольовані знаки, але і їх поєднання (синтагми), утворювати на цій основі мовні знакові системи, тобто такі знаряддя інформаційної взаємодії, які будуються з обмеженого числа видів дискретних елементів (що поєднуються певними зв'язками у будь-яких кількостях) і можуть, таким чином, ускладнюватися потенційно необмежено.

«Зазначимо, що віднесення мовних знаків до розряду знарядь – не випадкове. Передусім, «основою аналогії між знаком і знаряддям, – як зауважував ще Л.С. Виготський, – є функція, що опосередковує, належить одному і іншому»¹⁵⁸. І ті, і ті слугують засобом діяльності для людини, «механізмом», провідником її дій на певні системи навколишнього світу. «Якщо в процесі праці, – писав Б.Г. Ананьєв, – механізмом взаємодії між людиною і об'єктом праці є знаряддя праці, то в процесі спілкування таким механізмом взаємодії між людьми є знак, вірніше, знакова система»¹⁵⁹.

Притому мовний знак – не лише засіб діяльності. Як і знаряддя праці, він – і її продукт. І в цьому сенсі – як створені не природою, а людьми – і знаки, і знаряддя явища суто соціальні. У них фіксується досвід поколінь, і, щоб використати його у своїй діяльності, кожна людина навчається володіти не лише знаряддями, але і відповідними знаковими системами.

Після тривалого часу формування ціннісно-сислової матриці ноосфери, що накопичила і ввела в постійну дію, стала медіатором соціальної взаємодії, акцент змістився в бік нормативних систем, а саме: права і моралі.

Тож право, безсумнівно, у цьому переліку сьогодні має особливу вагу. С. Алексєєв щодо соціальної регуляції зазначає, що в суспільстві діють дві закономірні, але протилежні тенденції – прагнення до

---

¹⁵⁸ *Выготский Л. С.* Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1960. – С. 1–10, 123, 364–484.

¹⁵⁹ *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – С. 319.

порядку та прагнення до безладу¹⁶⁰. Саме з поняття порядку випливає як спосіб його досягнення поняття соціального регулювання. Порядок у суспільстві – необхідна умова його нормальної життєдіяльності. Він (порядок) відображає досягнутий рівень організації громадського життя, стабільність, злагодженість суспільних відносин. Від рівня суспільного порядку залежить стан суспільної й особистої безпеки. Але суспільний порядок не виникає сам собою, він є закономірним наслідком регулювання суспільних відносин.

Регулювати (у соціальному житті) – означає спрямовувати поведінку людей та їх соціальних спільнот, діяльність органів і організацій, вводити їх у певні межі, цілеспрямовано їх упорядковувати¹⁶¹. Соціальне регулювання – це система засобів, спрямованих на впорядкування поведінки людей, їхніх соціальних спільнотей з метою узгодження і стабілізації суспільних відносин.

В історичному аспекті, соціальне по суті, юридичне правило існувало вже на стадії зародження суспільств і завжди змінювалося і продовжує змінюватися в міру еволюції суспільств, з яких воно виникає і якими керує. Аналізуючи загальні положення, Ж.-Л. Бержель зазначає, що час, як частина вічності, один з чотирьох вимірів, в якості репрезентативної одиниці зміни всесвіту являє для юриста фундаментальну цінність. Він виокремлює наступні складові питання: еволюція права в часі і застосування закону в часі.

З одного боку, право постійно трансформується, підлаштовуючись до ритму історії, завдяки цьому право передає особливості свого часу й несе на собі стигмати тієї епохи, коли воно сформувалося. Тому перманентна мутабельність права, відносність у часі – одна з його основних характерних рис. З іншого боку, у зв'язку з еволюцією права, що припускає модифікацію або зникнення окремих норм і втручання нових правил, виникає проблема сфери застосування закону в часі¹⁶².

---

¹⁶⁰ *Алексеев С. С.* Теория государства и права : учебн. для юридических вузов и факультетов / С.С. Алексеев, С.И. Архипов, Г.В. Игнатенко и др. / отв. ред.: В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. – 3-е изд. – М. : Норма, 2004. – 484 с.

¹⁶¹ *Алексеев С. С.* Теория государства и права: учебн. для юридических вузов и факультетов / С.С. Алексеев, С.И. Архипов, Г.В. Игнатенко и др. / отв. ред.: В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. – 3-е изд. – М. : Норма, 2004. – 484 с.

¹⁶² *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права / Ж.-Л. Бержель; под. общ. ред. В. И. Даниленко; пер. с фр. – М. : Издательский дом «NOTA BENE», 2000. – С. 198.

Юридичний феномен розвивається в просторі, на певній території землі. «Варто пам'ятати, що світ розділений на суверенні і незалежні держави, так що юридичні відносини можуть розвиватися всередині тієї самої держави або зав'язуватися між різними країнами. Оскільки кожна держава має у своєму розпорядженні юридичний порядок, що властивий саме їй і застосовується на її території, а також відрізняється від юридичного устрою інших країн, то внаслідок локалізації юридичних ситуацій вони виявляються підпорядкованими праву, що застосовується в тому місці, де вони й розвиваються»¹⁶³.

Відносний характер соціальних і правових явищ Ж.-Л. Бержель ілюструє зміною «універсального духу юридичної науки» часів Стародавнього Риму і його Ренесансу в IX ст., коли римське право наклало свій відбиток на життя всієї Західної Європи і нівелювало розходження у звичаях Франції, Бельгії, Голландії, Італії, Німеччини, Іспанії. Із встановленням християнської цивілізації на території всієї Західної Європи канонічне право почало регулювати низку важливих юридичних сфер, зокрема, всю систему сімейного права.

Експансії римського і канонічного права в ту епоху сприяло те, що у всіх країнах Західної Європи використовувалася одна загальна мова, латинь, тому на той час правова система, у певному сенсі, була покликана стати носієм ідеї універсалізму. Однак згодом почала проявлятися тенденція до закріплення державно-етатичного і національного характеру юридичних систем, що підсилилася внаслідок широкого руху в напрямку створення національних кодексів, що мав місце в Європі в XIX ст. і перекинувся на інші континенти¹⁶⁴.

Розглядаючи просторову складову проблеми соціального регулювання, на наш погляд, необхідно, насамперед, мати на увазі становлення, розвиток і, мабуть, перспективи майбутнього тих правових систем, які через об'єктивні історичні обставини склалися на певній території. З огляду на це, М. Віраллі зазначає, що кожна правова система повинна регулювати проблеми, що пов'язані з простором як елементом юридичних відносин¹⁶⁵.

---

¹⁶³ Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель; под. общ. ред. В. И. Даниленко; пер. с фр. – М. : Издательский дом «NOTA BENE», 2000 – С. 234.

¹⁶⁴ Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель; под. общ. ред. В. И. Даниленко; пер. с фр. – М. : Издательский дом «NOTA BENE», 2000 – С. 238.

¹⁶⁵ Virally M. La pensée juridique / M. Virally. – Paris : Ed. L.G.D.J., 1960. – P. 200.

У межах дослідження розвитку соціального регулювання в часі, яке має певний розподіл поширеності у просторі, розглядаючи проблеми взаємозв'язку права і суспільства, О. Лейст зазначає, що право організує соціально неоднорідне суспільство, а історія права і суспільства поділяється на дві великі доби: станове (або кастове) суспільство, що засноване на правовій нерівності членів суспільства, і громадянське суспільство, що ґрунтується на юридичній рівності членів суспільства¹⁶⁶.

Аналізуючи роль правового регулювання в загальній системі соціального регулювання, С. Алексєєв констатує: «...вимога необхідної міри права, зумовленої даним рівнем цивілізації, в остаточному підсумку пробиває собі шлях, так чи інакше проявляється навіть у найбільш складних, несприятливих економічних, соціально-політичних умовах»¹⁶⁷.

Перебіг еволюційних форм соціального управління можна простежити в дослідженнях історії менеджменту і «прив'язати» їх до функціонування аграрної і індустріальної цивілізацій. Кожна історична епоха вносила свої корективи у співвідношення між суб'єктами менеджменту, методами стимулювання, масштабами організації самого процесу, але тільки у ХХ столітті з'явилися і почали розвиватися наукові підходи до цього явища. Далеко не випадковим є те, що ХХ століття називають «століттям менеджменту», оскільки прогрес, досягнутий саме у цей час, багато в чому забезпечений успіхами в соціальній практиці. Клод Ст. Джорж у книзі «Історія управлінської думки» описав розвиток менеджменту з V тисячоліття до н.д.¹⁶⁸

Сьогодні нас більше цікавить співвідношення соціального управління і саморегуляції планетарного соціального світу у випадку, коли визріє головна організаційна структура, що буде утримувати у своєму просторі життєдіяльність планетарної спільноти. Ясно, що йдеться про планетарний соціальний організм. Цьому моменту ми присвятили окрему монографічну працю, в якій виклали своє бачення місця і ролі соціального управління в системі саморегуляції

---

¹⁶⁶ Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философия права / О. Э. Лейст. – М. : Зерцало, 2008. – С. 126.

¹⁶⁷ Алексєєв С. С. Теория права / С. С. Алексєєв. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – С. 59.

¹⁶⁸ Hodgetts, Richard M. Management: theory process and practice / Richard M. Hodgetts. – Philadelphia, 1975. – 603 p.

соціального організму країни¹⁶⁹. Алгоритм їх взаємодії тут такий, як і в структурі планетарного соціального організму з невеликою специфікою, швидше не морфологічного, а функціонального розходження між явищами.

Тож погляд на інформаційне суспільство крізь призму процесів самоорганізації має на увазі цілісний «організаційний гештальт» – соціальна організація розглядається і як структура, і як процес, що веде до створення такої структури. У понятті «організація» фіксуються два аспекти: структурна впорядкованість (взаємоузгодженість взаємодії більш-менш диференційованих і автономних частин цілого – Планетарної особистості, Світового громадянського суспільства, Світової держави, Світового уряду, обумовлена його будовою) і еволюційна спрямованість (сукупність процесів або дій – організація, управління, регуляція, що ведуть до формування морфологічної структури і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого). Специфіка розуміння організації як самоорганізації в суспільстві, на наш погляд, дає ключ до інтерпретації рушійних сил соціального розвитку – як зовнішніх (реакція відкритої за своєю природою соціальної системи на різні стимулюючі детермінанти), так і внутрішніх (спонтанна зміна структури системи, можливість переходу до складнішого порядку).

Водночас звернемо увагу на те, що соціальне управління проходить чотири класичні стадії, притаманні будь-якому процесу: 1) зародження або виокремлення явища соціального управління із загального регуляційного саморуху соціального світу; 2) становлення структури системи соціального управління як відносно самостійної підсистеми системи саморегуляції; 3) функціонування системи соціального управління як активного і всемогутнього суб'єкта упорядкування суспільних відносин; 4) подальший розвиток, зняття у філософському сенсі або саморозчинення явища соціального управління в системі саморегуляції соціального світу¹⁷⁰.

---

¹⁶⁹ Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Бега ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

¹⁷⁰ Бех В. П. Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни: монографія /В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Бега. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 572 с.

Однак на основі викладеного вище ми не можемо прийняти в повному обсязі наведену вище модель системи саморегуляції соціального організму країни, оскільки вона «працює» тільки в одній площині з координатами «норма-цінність», а вище ми уже довели, що гомеостат повинен мати й іншу – смислову площину. Це означає, що гомеостат соціального організму країни являє собою конус, в основі якого лежить наведена модель системи саморегуляції соціального організму країни.

Управління змінює саморегуляцію там і тоді, коли перевага віддається інформаційному сигналу¹⁷¹. Проте реалізація цієї умови могла статися лише з перетворенням структурної дії на дію інформаційну – вже за критеріями не лише атрибутивної, але і функціональної концепції інформації. Головною передумовою цього переходу стала, мабуть, поява простої функціонально організованої цілісної системи (гіперциклу), в якій зворотна субстанціональна дія – на джерело кожної структурної дії – встановлює практичне відношення відповідності між відбитою і відбиваною структурами.

Причому за відсутності достатньої відповідності цілісна система саморегуляції просто не утворюється, а при серйозному її порушенні – руйнується. Цим «опікується» природний відбір. І тільки при дійсній відповідності циклічний процес взаємодій не припиняється після першого ж циклу, а триває до того часу, поки складові його дії «оцінюють» структурну відповідність, що встановлюється в них, як достатнє.

Таким чином, відношення відповідності між відбитою структурою і відбиваною стає в матеріальній системі відношенням субстанціональним, що має, кажучи словами Маркса, «характер процесу»¹⁷².

Отже, організаційні відносини відіграють таку ж якісно нову роль в саморусі соціального організму планети, яку відіграє розум або діяльність при саморозгортанні людиною суб'єктивного образу універсуму. На поверхню нашого життя виступає управлінська інформація, виникають нові процеси саморегуляції і їх продукти. Але не тільки зміни функцій викликають зміни в структурі соціальної

---

¹⁷¹ Коммунистическая партия и научное управление / В. Н. Мазур (руководитель), А. Н. Макаров, В. Г. Королько, В. Е. Хмелько и др. – К. : Изд-во политической литературы Украины, 1984. – С. 92.

¹⁷² Маркс К. К критике политической экономии / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – М. : Изд-во политической литературы, 1959. – Т. 13. – С. 29.

системи. Такі ж зміни може викликати і дисфункція, яка означає порушення, що відбуваються в системі, котрі ведуть до її знищення.

Сутність організації соціальних систем (суспільства), на думку М. Сетрова, яку підтримуємо і ми, розкривається через п'ять принципів: принцип суміщення функцій, принцип актуалізації функцій, принцип зосередженості функцій, принцип лабіалізації функцій, принцип нейтралізації дисфункцій¹⁷³. Ступінь організованості суспільства, відповідно, залежить від того, наскільки повно актуалізовані й зосереджені функції елементів системи.

Механізм саморегуляції соціального розвитку країни забезпечується взаємодією чотирьох специфічних механізмів, а саме: механізму прийняття законів, механізму дії законів, механізму реалізації закону і механізму соціального контролю, або зворотного зв'язку¹⁷⁴. При цьому вчені зробили спробу дослідити адаптацію системи саморегуляції України до системи саморегуляції Об'єднаної Європи¹⁷⁵.

Механізм прийняття законів є каналом, по якому із саморегуляційного процесу виокремлюються найважливіші потреби населення країни і набувають нормативної форми – форми законів і створюють власне коло функціонування – нормативно-ціннісне управління. Це онтологічна характеристика соціального управління як відносно самостійного виду організаційної взаємодії.

Механізм дії законів забезпечується, як мінімум, двома чинниками, а саме: а) взаємоузгодженням закладених в нього норм і логікою його побудови; б) його сумісністю з іншими раніше прийнятими законами. Аналіз механізму дії закону передбачає аналіз дії закону в трьох «вимірах»: 1) дія закону в часі; 2) просторі; 3) за колом осіб¹⁷⁶.

Механізм реалізації законів – це фактично є соціальне управління в найвищій його формі – державній. Виокремлення механізму реалізації

---

¹⁷³ Сетров Н. М. Основы функциональной теории организации. Философский очерк / Н. М. Сетров. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1972. – 164 с.

¹⁷⁴ Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Бега ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 254–379.

¹⁷⁵ Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Бега ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 652 с.

¹⁷⁶ Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – С. 329.

законів у цілісній системі саморегуляції соціального організму країни є необхідним кроком на шляху створення комплексної картини управлінської складової цієї системи, а, отже, і важливою передумовою розробки теоретичного підґрунтя оптимізації її функціонування.

Механізм соціального контролю, або зворотного зв'язку, є головним стиковим вузлом системи соціального управління і системи саморегуляції соціального цілого. У його основі лежить влада громадянського суспільства, що взаємодіє з владою держави. Така постановка питання закономірна, оскільки «кінцева мета громадянського суспільства – досягнення щасливого життя, чому сприяють як державні, так і особисті відносини (членів громадянського суспільства – авт.). І його кінцева мета означає життя, а всяке життя, яке ми розглядаємо, становить певне природне поняття, і воно охоплюється й підтримується завдяки об'єднанню»¹⁷⁷. Від себе додамо, що, в нашому випадку, йдеться про зусилля Світового громадянського суспільства і Світової держави.

При цьому звернемо увагу на те, що соціальне управління проходить чотири класичні стадії, притаманні будь-якому процесу: 1) зародження або виокремлення явища соціального управління із загального регуляційного саморуху соціального світу; 2) становлення структури системи соціального управління як відносно самостійної підсистеми системи саморегуляції; 3) функціонування системи соціального управління як активного і всемогутнього суб'єкта упорядкування суспільних відносин; 4) подальший розвиток, зняття у філософському сенсі або саморозчинення явища соціального управління в системі саморегуляції соціального світу.

Однак на основі викладеного ми не можемо прийняти в повному обсязі наведену вище модель системи саморегуляції соціального організму країни, оскільки вона «працює» тільки в одній площині з координатами «норма-цінність», а вище ми уже довели, що гомеостат повинен мати й іншу – смислову площину. Це означає, що гомеостат соціального організму країни являє собою конус, в основі якого лежить наведена модель системи саморегуляції соціального організму країни.

---

¹⁷⁷ Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. : Л.В. Губерський (керівник) та ін.; авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (керівник) та ін. – К. : Знання України, 2003. – Т. 1. – С. 137.

Вище ми вже вели мову про те, що первинна природа породжує планетарний соціальний світ, відомий нам як друга природа, а остання, у свою чергу, породжує ноосферу, або третю природу. Це ми показали вище як саморозгортання планетарного соціального світу у вертикальній площині.

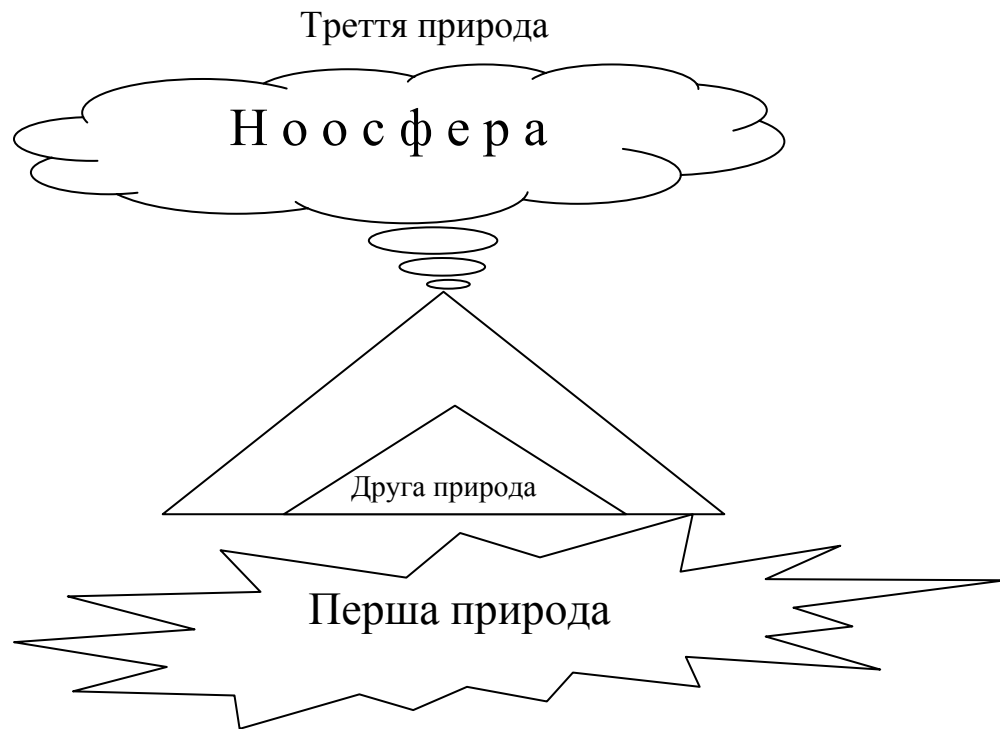

Рис. 3. Модель системи саморегулювання соціального організму країни у вертикальному вимірі

Саме за таких умов у нас з'являється можливість вписати в неї систему місцевого самоуправління регіонами, територіальними громадами та іншими соціальними спільнотами. Крім того, можна відтворити канали інформаційної комунікації, якими залучається смислове поле ноосфери в саморегуляцію соціального цілого.

У такому випадку нормативно-ціннісне поле держави перетинається з ціннісно-смісловим полем суспільства, і разом вони утворюють ціннісно-сміслове поле країни. Нормативна база, як продукт державотворення і суспільної моралі, залишається специфічним продуктом, а ціннісно-смісловий субстрат набуває властивостей загальнолюдського призначення.

Наразі ми можемо навести модель соціального організму в новій якості, тобто при розрізненні в його складі керованої і керуючої підсистем, що здатні до саморегуляції. Більше того, саме в процесі вза-

ємодії держави і громадянського суспільства з'являється саморегуляційна функція, що потребує для свого сталого виконання спеціального морфологічного органу, що дістав у науковій літературі назву гомеостату (див. рис.4.).

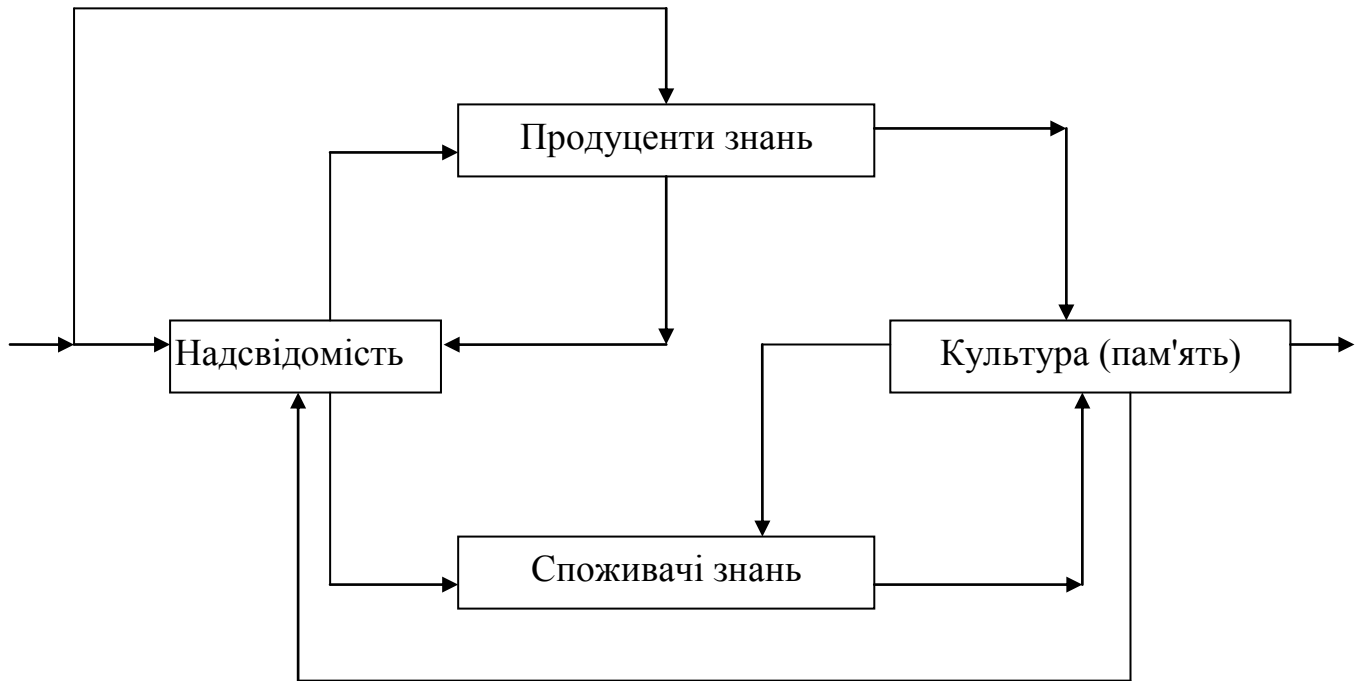

Рис. 4. Модель інформаційного гомеостату людської популяції (за Ю.М.Горським)

Модель гомеостату планетарної спільноти та його властивості розроблені Ю. Горським і викладені в монографіях, численних публікаціях засідань школи-семінару з гомеостатики, на конференціях, міжнародних симпозіумах та конгресах¹⁷⁸.

Людська спільнота володіє природним гомеостатом, тобто органом, що регулює її життєдіяльність. Дослідженнями Ю. Горського доведено, що чим вище на еволюційній драбині стоїть вид живого, тим більше зростає роль індивідуального досвіду у формуванні реа-

¹⁷⁸ Горский Ю. М. Гомеостатика: модели, свойства, патологии / Ю. М. Горский // Гомеостатика живых, технических, социальных и экологических систем. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд., 1990. – С. 63. ; Горский Ю. М. Системно-информационный анализ процессов управления / Ю. М. Горский. – Новосибирск : Наука, Сиб. отд., 1988. – 322 с. ; Степанов А. М. Основы медицинской гомеостатики : лекции по теории и практике биоинформационных коррекций / А. М. Степанов. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 1994. – 272 с.

кції на зміну життєвої ситуації. Цей феномен отримав назву сигнальної спадковості¹⁷⁹.

Сигнальна спадковість у людському суспільстві набуває виняткового значення. На її основі формуються: 1) друга сигнальна система (мова); 2) поведінкова активність, що спрямована на зміну навколишнього середовища, і діяльність, що опосередкована завдяки зміненим елементам зовнішнього середовища (знаряддя виробництва). У кінцевому підсумку, завдяки цим модифікованим можливостям, людська популяція створила специфічну спадкову структуру негенетичного характеру – культуру.

Феномен людської популяції закладений в якісно нових способах у порівнянні з популяціями вищих тварин, колективної переробки інформації і високої швидкості обробки інформації індивідом, що живе в культурному середовищі. У принципі, людський організм як гомеостат біоструктурно нічим не відрізняється від усіх інших вищих тварин. Проте поєднання двох згаданих вище чинників створило значну перевагу у виживанні за рахунок спрямованої зміни середовища проживання під межі норм реакції організму. Для спрямованої зміни середовища і створення знарядь виробництва потрібно організувати такий потік інформації, який би відбивав властивості об'єкта, раніше не істотні для виживання.

Зміна змісту інформаційного потоку із зовнішнього середовища стала можливою завдяки зміні властивостей суб'єкта, яка виражалася в зміні геометрії тіла при взаємодії його зі знаряддями виробництва (камінь, палиця, сокира, ніж, прилад, системи приладів...). Кожна тварина освоює зовнішній світ за законом будови свого тіла, тобто має відповідні ознаки, інформаційно комплементарні для взаємодії з вузькою частиною зовнішнього середовища.

Людина, міняючи знаряддя виробництва, міняє способи взаємодії в широкому діапазоні усередині зони проживання і за її межами, а це розширює його можливості в прийомі інформації, тобто з'явився новий небіологічний спосіб зміни інформаційних фільтрів на вході у свій гомеостат. Ця властивість індивідів еволюціонує в міру накопичення небіологічної спадковості в такому соціально-культурному се-

---

¹⁷⁹ Дружинин В. В. Системотехника / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов. – М. : Радио и связь, 1985. – 200 с.

редовищі, в якому відбувався достатньо глибокий розподіл індивідів за специфікою взаємодії з зовнішнім середовищем.

Сукупність усіх отриманих і отримуваних знань у людській популяції визначає свідомість виду як симетричного гомеостату. У цьому аспекті увесь інформаційний потік про стан зовнішнього середовища, що циркулює у видовому гомеостаті, щодо індивіда називається надсвідомістю. Щодо свідомості індивіда, надсвідомість має уявні містичні властивості і проявляється в людській психіці у формі інтуїції.

Для розуміння механізмів функціонування і вирішення питань використання популяцій важливе значення мають відомості про їх структуру.

Розрізняють статеву, вікову, територіальну і інші види структури¹⁸⁰. У теоретичному і прикладному планах найбільш важливі дані – про вікову структуру, під якою розуміють співвідношення особин (часто об'єднаних в групи) різного віку.

Зазвичай, найбільшою життєздатністю відрізняються популяції, в яких особини різного віку представлені відносно рівномірно. Такі популяції називають нормальними. Якщо в популяції переважають літні особини, це однозначно свідчить про наявність негативних чинників в її існуванні, що порушують відтворювальні функції. Такі популяції розглядають як регресивні, або такі, що вимирають. Потрібні термінові заходи щодо виявлення причин такого стану і їх усунення. Популяції, представлені в основному молодими особинами, розглядаються як такі, що впроваджуються, або інвазивні.

Життєвість їх не викликає побоювань, але велика вірогідність спалахів надмірно високої чисельності особин, оскільки в таких популяціях не сформувалися трофічні і інші зв'язки. Особливо небезпечно, якщо такі популяції представлені видами, які тут раніше були відсутні. У такому разі популяції, зазвичай, знаходять і займають вільну екологічну нішу і реалізують свій потенціал розмноження, інтенсивно збільшуючи чисельність.

Отже, віддзеркалення морфології систем управління живими системами в наявній літературі є проблематичною справою, оскільки не

---

¹⁸⁰ Воронков Н. А. Основы общей экологии : учебн. для студ. высш. учеб. заведений ; пособ. для учителей. – М. : Агар, 1999. – С. 48.

існує єдино правильного типу організаційної структури і єдино правильного способу управління персоналом, причому людьми краще не управляти загалом. «Сьогодні, зрештою, стало ясно, що такого явища, як єдино правильна організаційна структура, не існує. Є просто різні види структур, кожен з яких має свої сильні і слабкі сторони. Вочевидь, що організаційна структура – не самоціль. Це інструмент, за допомогою якого можна підвищити продуктивність праці робітників. У цій якості будь-яка організаційна структура годиться для вирішення певних завдань в певних умовах і в певний час»¹⁸¹.

Тож проблема полягає в тому, що в цій царині необхідно передбачити не тільки управління людьми, але й іншими живими системами, до яких варто віднести біот всього живого, і для них потрібно сформулювати ідеї, на основі яких упорядковувати їх поведінку і розвиток в екосфері Майбутнього.

Функціонування системи самоупорядкування соціального організму, що спрямовується необхідністю подолання протиріччя, здатне її розвивати. Але можливі дуже різні режими функціонування: режим самозбереження, тупиковий і режим саморозвитку. У будь-якому випадку, якщо ефект збереження нових якостей, що породжуються задля досягнення необхідної самозміни, буде помітно виражений, то це буде означати, що соціальний організм перебуває в режимі гомеорезу.

Тепер ми можемо уявити модель соціального організму в новій якості, тобто за розрізнення в його складі керованої і керуючої підсистем (Див.: Рис. 5.).

Модель гомеостату та її властивостей розроблена Ю. Горським і викладена в монографіях, численних публікаціях засідань школи-семінару з гомеостатики, на конференціях, міжнародних симпозіумах та конгресах. У багатоклітинних живих системах гомеостат, на відміну від речовинної одиниці життя – клітини, виступає як інформаційна одиниця життя, тобто тільки за його наявності забезпечується кругообіг нежиття.

Для системи саморегуляції фактично характерні декілька джерел детермінації: одне – з боку суто зовнішніх впливів, друге – з боку її

---

¹⁸¹ Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке : учебн. пособ. / П. Ф. Друкер ; [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. – С. 25.

власної внутрішньої динаміки, третє – з боку її минулого (пам'яті). Тому поведінка соціальної особини надто складна для прогнозування, оскільки вона, образно кажучи, «сама часом не знає», як буде себе поводити. Ця цікава обставина виокремлюється і в літературі з самоорганізованих систем¹⁸².

Суб'єкт регуляції – Світова держава і Світовий уряд, що наділяються Світовим громадянським суспільством правом регуляції організаційного буття планетарної спільноти. Отже, суб'єкт владних відносин (суб'єкт влади) на планетарному рівні – це різноманітні політико-економічні і торгово-економічні, військово-політичні утворення та люди, які до них входять і, з огляду на свій суспільний стан, володіють ресурсами влади, мають загально визнане право здійснювати підпорядкування інших соціальних груп і людей, які до них входять; об'єкт владних відносин (об'єкт влади) – різноманітні соціальні групи та люди, що об'єднані у структури Світового громадянського суспільства і, відповідно до суспільних норм, зобов'язані підпорядковуватися вимогам суб'єкта влади.

Таким чином, загальні потреби Світового суспільства як соціальної системи зумовлюють виникнення і формування сутнісної характеристики влади – підпорядковуючої сили. Влада – це, передусім, суспільні відносини у формі переважання однієї сторони (суб'єкта) і залежності, підпорядкування іншої сторони (об'єкта).

Поняття влади, яке має три сутнісних атрибутивних властивості (волю суб'єкта, мету влади і підпорядковуючу силу), що досліджуються нами, може бути визначене наступним чином: влада – це суспільні відносини, що виражаються в здатності сторони, яка переважає, – суб'єкта – підпорядкувати іншу сторону – об'єкт – для забезпечення досягнення певних цілей. Сучасний етап соціального розвитку, особливо з огляду на вибухову динаміку засобів владного впливу на Світове громадянське суспільство, виводить на перший план принципово іншу атрибутивну властивість, яка має бути притаманною владі, а саме – соціальну відповідальність.

Це означає, що вже на стадії суспільства знань сферою управління організаційним буттям планетарної спільноти займаються інтелек-

---

¹⁸² Черников М. В. Самоорганизующиеся системы: методологические подходы и проблема управления / М. В. Черников // Общество и человек: пути самоопределения. – СПб., 1994. – Вып. 1. – С. 37–55.

туали, оскільки для виконання досить складної інтелектуальної функції, такої як управління Світовою державою, потрібно спеціалізований носій, тобто високоосвічені люди.

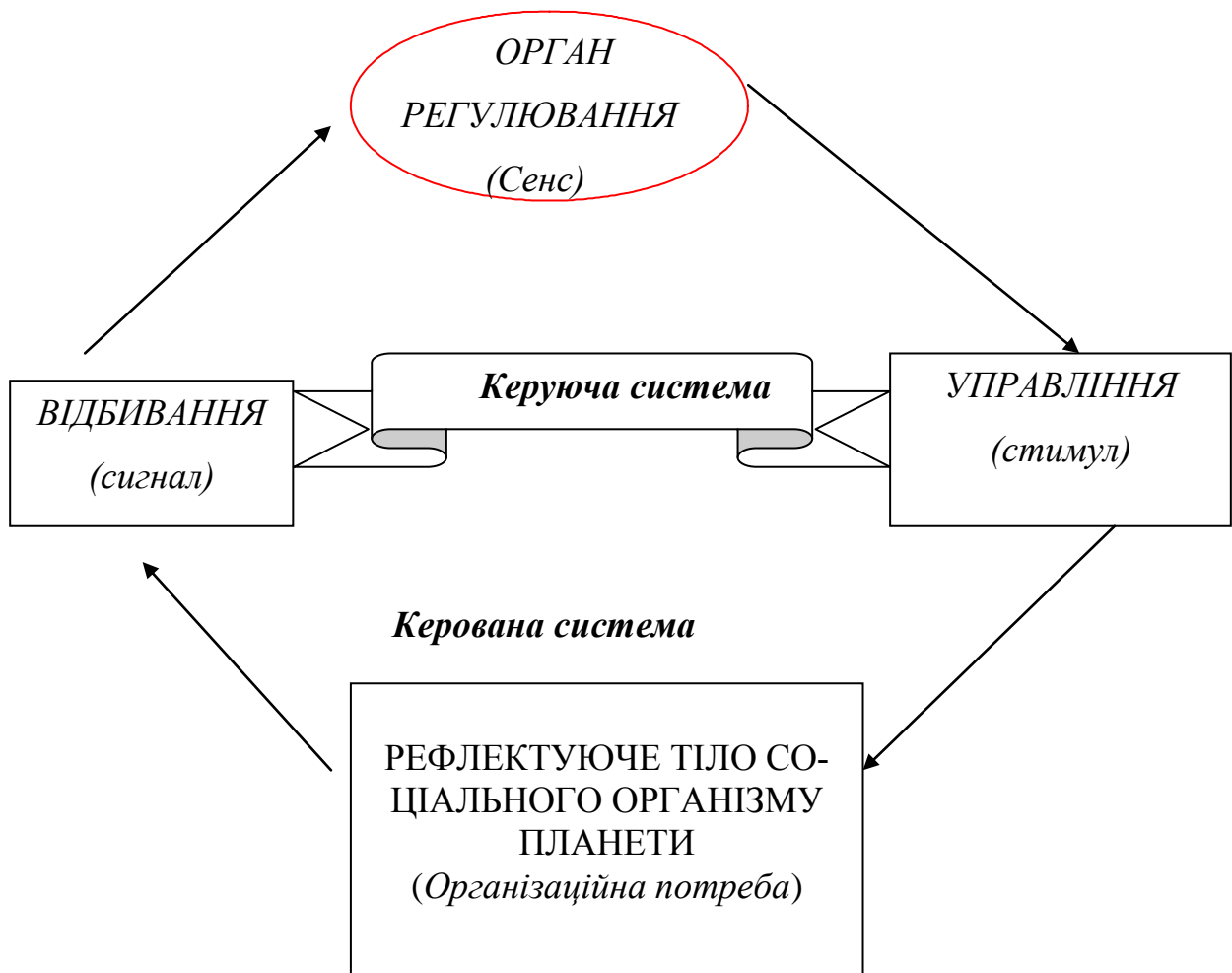

Рис. 6. Модель системи саморегулювання соціального організму (за розробками проф. В. Бежа)

Згідно з однією з інтерпретативних моделей соціальної структури, вищі щаблі інформаційного суспільства будуть належати саме такій комп'ютерній еліті, яку Д. Белл назвав мерітократією (від грец. «влада гідних»). Для нього мерітократія – це влада найкваліфікованіших фахівців, які в умовах інформаційної революції приймають на себе функцію ідейно-інтелектуальних провідників суспільства. Вище ми вже звертали увагу на людину Інтермена.

Представники мерітократії визначають стратегічну мету руху соціальної системи і спрямовують фінансові, інформаційні та інші

ресурси для її досягнення. Поняття «мерітократії» знайшло свій подальший розвиток у творчості І. Валлерстайна, але деякі сучасні автори вважають за доцільне позначення ним не стільки вищого класу в переформатованій соціальній структурі інформаційного суспільства, скільки його ідеологію.

У нетеократичній моделі Барда-Зодерквіста вища ланка соціальної структури репрезентована нетократами (тобто елітою, яка контролює Інтернет), середня ланка – власниками компаній зі створення комп'ютерів і комп'ютерних програм, нижча – найманими працівниками, програмістами, інженерами.

Об'єкт регуляції з боку Світової держави і Світового уряду – Світове громадянське суспільство. Це є закономірним висновком, оскільки Світове громадянське суспільство саме породжує Світову державу і делегує їй регулятивну функцію.

Один з найважливіших принципів реалізації громадських ініціатив – створення умов для максимально прозорих контрольних механізмів здійснення державної влади. На планетарній шкалі діяльність цивільних об'єднань координується Центром вивчення глобального управління¹⁸³.

Інструменти піднаглядності і контролю були прерогативою монархів, буржуазних, пролетарських, авторитарних і, більше того, тоталітарних держав. Після початку інформаційної революції виникли нові можливості для державного контролю, здійснюваного щодо діяльності і комунікації індивідуумів. Водночас громадяни отримали шанс «бути почутими», з одного боку, і отримувати до того ж додаткову життєво важливу інформацію щодо дій державних чиновників. Згодом з'явилися додаткові інструменти громадського управління соціально-політичними процесами з використанням міждержавних зв'язків і наддержавних інститутів, які можуть бути досить ефективними, відбивати інтереси вільних автономних осіб. Ці окремі локальні ініціативи поступово інтегрувалися в стратегії глобального громадянського суспільства.

Предмет регуляції – планетарні процеси, що вичерпно забезпечують життєдіяльність планетарної спільноти і є позитивними умо-

---

¹⁸³ Centre for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance LSE. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 348 p.

вами набуття Планетарною особистістю властивостей Ноосферної особистості. Це головний процес, що вбирає в себе усю енергетику планетного буття, і потрібен Всесвіту.

Виявляється, що сенс становлення планетарного соціального організму цілком пояснюється становленням Ноосферної особистості або променистого людства, до якого, з одного боку, прагне планетарна спільнота, а з іншого, – потребує наш Всесвіт. Для реалізації цього глобального задуму вищих сил природи планетарний соціальний світ має набутти просторового поширення і вивести планетарне життя на космічний рівень, тобто ноосоціогенез має поступитися місцем ноокосмогенезу.

Подивимось, як подають вчені драгомановського університету механізм управління європейськими/континентальними процесами у виконанні ЄС, що є, на нашу думку, найбільш наближеним колективним органом до ефективної реалізації функцій Світового уряду в колективній монографії «Саморегуляція соціального організму країни»¹⁸⁴. Про це вже йшлося вище.

По-третє, кратологічний аналіз показав, що пов'язується нами зі становленням організаційної єдності планетарної спільноти, оскільки ця тенденція проявляється у вертикальній площині і веде до якісно нового організаційного устрою системи саморегуляції планетарного життя; дієвими елементами тут виступають усе ті ж самі елементи: Планетарна особистість, Світове громадянське суспільство, Світова держава і Світовий уряд, які є у сукупності носіями Світової влади, що якісно змінюють атрибутивні властивості і форму їх прояву в структурі гомеостату планетарного соціального організму; наводиться модель гомеостату планетарного соціального організму з виокремленням керованої і керуючої підсистем, що здатні до саморегуляції; функціонування планетарного соціального організму, що у даному аспекті постає як організоване суспільство, відбувається у трьох принципово різних режимах функціонування: режим самозбереження (гомеостаз), тупиковий (гомеоклаз) і режим саморозвитку (гомеорез); виявлено чотири організаційно-правових алгоритми, що разом складають саморегулятивний цикл, а саме: 1) механізм формування законів, що має бути притаманним Планетарному парламенту; 2) механізм дії законів, що забезпечується логі-

---

¹⁸⁴ Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Бежа ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 495–500.

кою закладеного смислу; 3) механізм реалізації законів, що належить Світовій державі і Світовому уряду; 4) механізм соціального контролю, що має бути притаманним Світовому громадянському суспільству; суб'єкт, об'єкт і предмет саморегуляції настільки виявляються складними і суперечливими, що управління можна здійснити тільки завдяки наявності сучасних ІТ-технологій, найбільш наближеною до практики яких є Електронний уряд; загострюється потреба у фахівцях з соціального управління, і на планетарну арену має виступити якісно нова інтелектуальна еліта, що може бути представлена мерітократією або нетократами (тобто елітою, яка контролює Інтернет), середня ланка – власниками компаній зі створення комп'ютерів і комп'ютерних програм, нижча – найманими працівниками, програмістами, інженерами.

Отже, на кожному етапі передцивілізаційного і цивілізаційного розвитку організаційного буття планетарної спільноти співвідношення планомірності і стихійності, або ентропії і негентропії, змінювалося наступним чином: стихійне упорядкування (превалює ентропія) – елементарна регуляція (ентропія з елементами негентропії) – наукове, системне управління (негентропія з залишками ентропії) – електронне управління (превалює негентропія) – саморегуляція (на основі ціннісно-сислового планетарного поля) – самоорганізація (на основі смислового поля Всесвіту).

3.4. Теоретичне узагальнення еволюції планетарного соціального світу

Інтелект планетарної людини живиться тим, що повсякденно напружено пізнає еволюційні зміни соціального світу і постійно робить прогнози його подальшого стану. При цьому на кожному еволюційному тенденцію він виробляє свій теоретичний і методологічний продукт. Це означає, що кожна їх ланка (фаза) має подібну дуальність (двоїстість): геоекономіка – геоекономічний підхід; глобалізація – глобалістика; космологізація – гуманітарна космологія. Іншими словами, кожна фаза цивілізаційного руху супроводжується онтологічним і гносеологічним принципово відмінним змістовним «забарвленням». Тож кожна фаза саморозгортання планетарного соціального світу (етап) неодмінно виступає в наступних іпостасях: 1) як процес; 2) як продукт цього процесу; 3) як наука, що висвітлює цей процес, забезпечує його розуміння (досягнення, усвідомлення, теоретичне і методологічне відображення).

Це означає, що існує потреба інтеграції усіх напрацьованих на початок ХХІ століття концепцій і теорій цивілізаційного розвитку в узагальнюючу теоретичну схему когнітивного віддзеркалення еволюції планетарного соціального світу.

Відповідь на цю суспільну потребу планетарної спільноти може бути одна. Саморозгортання планетарного біоту розумної живої речовини по лінії: розум індивіда – розум біологічної людини – соціальний розум особистості людини – планетарний (колективний) розум – ноосферний (безтілесий) розум в Абсолютний космічний розум, у філософському сенсі «знімається», на нашу думку, переростанням теорії ноосоціогенезу у ноокосмогенез. Це наша робоча гіпотеза.

Ноогенез – це процес розгортання в просторі і розвитку в часі інтелектуальних систем (інтелектуальної еволюції). Основний ноогенетичний закон: в еволюції людства проявляються окремі риси філогенезу в короткому повторенні і деякі характеристики онтогенезу мозку людини в тривалому повторенні. Критична кількість інтелектуальних компонентів ($n \geq 10^9$), при її досягненні може спостерігатися феномен ноореволюції – переходу кількісної розгортки інформаційної системи в якісно нову автономно-інтелектуальну, розумну систему, здатну до повноцінних синергетичних актів її компонентів і поширення інтелектуальної енергії в зовнішнє середовище¹⁸⁵. Ноогенез, породжений планетарною спільнотою, ми тлумачимо як ноосоціогенез¹⁸⁶, а породжений Всесвітом – ноокосмогенез.

Витоками ідеї ноосоціогенезу, що на початку ХХІ століття набирає сили, є праці російських космістів і прибічників ідеї ноосфери. Уперше термін згадується в книзі¹⁸⁷ антрополога і філософа П'єра Тейяра де Шардена, посмертно виданій в 1955 році, у двох місцях:

---

¹⁸⁵ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 256.

¹⁸⁶ Социогенез // Википедия – свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%E8%E3%E5%ED%E7>. – Заголовок з екрана. ; Социогенез // Психологический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://testme.org.ua/glossary/item/917>. – Заголовок з екрана. ; Что такое Социогенез? Значение и толкование слова sotsiogenez, определение термина [Електронний ресурс] // Социологический словарь. – Режим доступу : <http://www.onlinedics.ru/slovar/soc/s/sotsiogenez.html>. – Заголовок з екрана.

¹⁸⁷ *Chardin, Pierre Teilhard de.* Le phénomène humain / Pierre Teilhard de Chardin. – Paris : Editions du Seuil, 1955. – 348 p. (фр.)

«У тому критичному настрої, в якому ми відтепер знаходимося, ясно одне. Виконувати доручене нам завдання – рухати вперед ноогенез – ми погодимося лише за однієї умови, щоб потрібне від нас зусилля мало шанси на успіх і повело нас якнайдалі»¹⁸⁸.

«...попереду для підтримки і урівноваження натиску свідомості з'явився психічний центр загальної течії, трансцендентний часу і простору і, значить, по суті екстрапланетарний. Ноогенез, що безповоротно піднімається до точки Омега крізь строго обмежений цикл геогенезу»¹⁸⁹.

У працях цього дослідника простежувалися спроби створити цілісний світогляд, так звану наукову феноменологію, в якій має бути знята протилежність між наукою і релігією. Як ноогенез малася на увазі дія зі створення чогось духовного; процес створення нової планетарної оболонки (ноосфери), що формує цілісно людське мислення. Стверджувалося: людина, перетворюючи матерію, включається в творчість еволюції; подальше вдосконалення еволюції можливе тільки на колективній основі.

Висунута В.І. Вернадським ідея про те, що вже в 30-х роках ХХ століття «людство вступило в ноосферу – сферу провідного значення розуму» («ноос» від грец. «розум»). Ця заява вченого свідчила про міжнародний характер науки і сприяла розвитку людської думки про гіпотезу «глобального розуму». Він передбачав перехід біосфери в новий стан, так звану сферу розуму – «ноосферу», в якій людина стане основною геологічною силою.

Ноосфера відрізняється від біосфери величезною швидкістю розвитку. За концепцією ноосфери, людство перетворилося на найпотужнішу геологічну силу на планеті. В.І. Вернадський підкреслював, що протягом останніх 500 років воно освоїло нові форми енергії (парову, електричну, атомну) й навчилося використовувати майже всі хімічні елементи. Людство освоїло всю біосферу й одержало набагато більшу, порівняно з іншими організмами, незалежність від навколишнього середовища. Наукова думка й діяльність людини змінили структуру біосфери, незаймана природа швидко зникає, з'являються нові екосистеми та ландшафти – міста, культурні землі, для яких характерні простіші угруповання організмів.

---

¹⁸⁸ Цит. за Шарден П. *Феномен человека*/ Т. Шарден. – М. : Айрис-пресс, 2002. – С. 237.

¹⁸⁹ Цит. за Шарден П. *Феномен человека*/ Т. Шарден. – М. : Айрис-пресс, 2002. – С. 280.

У свою чергу, К.Е. Ціолковський став засновником космічної філософії, оскільки висунув ідеї пошуку позаземного розуму, зв'язків з позаземними цивілізаціями. У книзі «Воля Вселенной. Неизвестные разумные силы», виданій у Калугі в 1928 році, він писав: «Що є могутнішим за розум? Йому – влада, сила і панування над усім космосом. Останній сам народжує в собі силу, яка ним управляє. Вона могутніша за усі інші сили природи»¹⁹⁰.

На початок ХХІ століття є перші праці дослідників, що намагаються теоретично формалізувати це явище і визначити зміст поняття «ноогенез». Так, наприклад, О. Єрьомін у праці «Ноогенез и теория интеллекта»¹⁹¹ подає наступне його визначення: «Ноогенез – це процес розгортання в просторі і розвитку в часі інтелектуальних систем (інтелектуальної еволюції). Ноогенез є сукупністю закономірних, взаємопов'язаних, таких, що характеризуються певною тимчасовою послідовністю структурних і функціональних перетворень усієї ієрархії і сукупності, що взаємодіють між собою відносно елементарних структур і процесів інтелектуальних систем, починаючи від моменту виникнення і відособлення розумної системи до сучасності (філогенез нервових систем організмів; еволюція людства, як автономної інтелектуальної системи) або смерті (в ході онтогенезу мозку людини)»¹⁹².

За аналогією з основним біогенетичним законом висувається гіпотеза ноогенетичного закону, що «описує зв'язок між розвитком людства і еволюцією філогенезу і онтогенезу мозку людини: чисельність, автономність, низка синергетично керованих інформаційно-інтелектуальних функцій, що характеризують людство на різних етапах еволюції, починаючи від його зародження і завершуючи досягненням розвинутого стану, є стислим повторенням окремих рис тривалої еволюції, пройденої нервовою системою від простих форм у древні часи до справжнього мозку людини, і також є тривалим повторенням низки характеристик еволюції, яку проходить індивідуа-

---

¹⁹⁰ *Циолковский К. Э.* Воля Вселенной. Неизвестные разумные силы / К. Э. Циолковский. – Калуга : автор . гостип. КГСНХ, 1928. – С. 22.

¹⁹¹ *Еремин А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – 356 с.

¹⁹² *Еремин А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 20.

льний головний мозок людини від ембріональних клітин до розвинутого структурно-функціонального стану»¹⁹³.

При цьому інтелектуальна система розглядається О. Єр'оміним як «сукупність тих, що взаємодіють між собою відносно елементарних структур і процесів, об'єднаних в ціле виконанням функції інтелекту (цілеспрямованого, опосередкованого і узагальненого пізнання, активного відображення об'єктивної реальності, логічного і творчого мислення), що не зводиться до функції її компонентів. Ознаки інтелектуальної системи: а) взаємодія з середовищем і іншими системами як єдине ціле; б) складається з ієрархії підсистем нижчого рівня»¹⁹⁴.

В іншому випадку цей дослідник подає її дещо з іншого погляду, а саме: «Інтелектуальні системи – сукупності тих, що взаємодіють між собою відносно елементарних структур і процесів, об'єднаних в ціле виконанням функції інтелекту, що не зводиться до функції її компонентів. Ознаки інтелектуальної системи : 1) взаємодія з середовищем і іншими системами як єдине ціле, 2) складається з ієрархії підсистем нижчого рівня, 3) здатність логічно і творчо активно відбивати об'єктивну реальність, цілеспрямовано, опосередковано і узагальнено пізнавати істотні зв'язки і стосунки речей. До інтелектуальних систем I-го рівня відноситься мозок людини, II-го рівня – інтелектуальна система людства в цілому»¹⁹⁵.

Дослідник припускає можливість виносу інтелектуальної системи планетарної спільноти у Всесвіт, що може видозмінювати планетарну систему в нових умовах, і ми тоді можемо говорити про інтелектуальні системи III-го рівня, що адаптовані під ноокогеноз. На потенційну можливість утворення інтелектуальних систем III-го рівня прямо вказує О. Єр'омін: «У разі існування або послідовного зародження аналогічних планетарних інтелсистем їх взаємний пошук триватиме для налагодження комунікацій, досягнення «критич-

---

¹⁹³ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 24–25.

¹⁹⁴ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 20.

¹⁹⁵ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 260.

ної кількості інтелектуальних компонентів» і формування інтелсис-теми Галактики або Всесвіту»¹⁹⁶.

До речі, В.П. Бех у праці «Человек и Вселенная» доводить, що Всесвіт очікує від планетарної людини, а скоріше планетарної спільноти, тільки одного – підживлення його смислами, на основі чого відбувається реновація субстанції, що лежить у його основі, і тим самим забезпечується його життєспроможність, тобто буття загалом. Він пише: «При імпульсі з боку космічної свідомості макрорівень збагачується, а при імпульсі в бік підвалів космічної свідомості макрорівень збагачує своїм змістом Всесвіт. Таким чином, можна припустити, що макрорівень, на якому розгортається біот живої речовини як органічна єдність безрозсудного і розумного, є велетенським квантово-вакуумним насосом мембранного типу в організмі Всесвіту, що перекачує через себе матеріал універсуму, водночас забезпечуючи його видозміну. При цьому процес видозміни є переходом універсуму з фази матеріалізації у фазу дематеріалізації»¹⁹⁷.

У цьому й полягає, як тепер стає зрозумілим, інтелектуальна місія планетарного людства – «спільні цілі або завдання людства, що полягають у формуванні інтелектуальної системи і реалізації властивих їй характеристик і функцій (автономності, фрактальності, ієрархічності, двополярної асиметрії, синергічності і ін.); роль людства полягає у взаємодії з середовищем і іншими системами на Землі і в космосі як єдиного цілого»¹⁹⁸, – слушно зазначає О.Л. Єрємін.

Саме з приводу розмноження інтелектуальної системи людства він пише: «Теоретично, інтелектуальній системі людства усередині Сонячної системи можна за часом встигнути розмножитися (сформувати аналогічну автономну інтелектуальну систему) один-два рази. Людство, як автономна інтелсистема, можливо, прагнутиме розмножитися і утворити інтелектуальну систему другого покоління в інших частинах Всесвіту»¹⁹⁹.

---

¹⁹⁶ *Єрємін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Єрємін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 260.

¹⁹⁷ *Бех В. П.* Человек и Вселенная / В.П. Бех. – Запорожье : РА «Тандем-У», 1998. – С. 36.

¹⁹⁸ *Єрємін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Єрємін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 260.

¹⁹⁹ *Єрємін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Єрємін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 258.

Можна припустити, що в ХХІ столітті планетарне людство наближається до формування автономного «глобального розуму» людства завдяки закономірностям еволюції (зростання і досягнення максимуму населення Землі) і історичному розвитку цивілізації (науки, сучасних засобів зв'язку). Тому воно природно намагається побудувати узагальнену модель розвитку планетарної спільноти.

Беручи це до уваги, залишається питання – називати його «природним розумом» або сформованим, зокрема за допомогою спеціальних засобів зв'язку і обробки інформації, «штучним інтелектом». На думку О. Єрьоміна, «можливо, доцільне введення поняття аутопоезис інтелектуальний – процес дозрівання інтелектуальної системи до рівня формування автономності, що полягає у формуванні мережі взаємодій її складових частин, як деякої єдності в просторі, відособленні, організаційній замкнутості і самоврядуванні, взаємодії з середовищем і іншими системами як єдиного цілого»²⁰⁰.

При цьому варто мати на увазі, що тривалість життя інтелектуальної системи мозку нерозривно пов'язана з тривалістю життя біосистеми людини і складає 70 років (40-100)²⁰¹. Інтелектуальною системою людства до «народження» і періоду дозрівання «прожиті» 40 тис. років. За аналоговою екстраполяцією з онтогенезом, залишається в 100 разів більше, ніж «прожито», – близько $4 \cdot 10^6$ років, тобто тривалість життя людства, можливо, не перевищить 10^7 (млн) років²⁰².

Сьогодні ж вже йдеться навіть про створення теорії інтелекту [гр. *theoria* – спостереження, дослідження], що має, на думку О. Єрьоміна, три складові, а саме²⁰³: а) наукове пояснення закономірностей розвитку і формування природних інтелектуальних систем в ході їх еволюції і інтелектуальної системи людства в процесі історії (ноогенез); б) логічне узагальнення досвіду і закономірностей взаємодії інтелектуальних систем з довкіллям (екологія інтелекту-

---

²⁰⁰ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 53.

²⁰¹ *Войтенко В. Т.* Молекулярные механизмы старения и эволюция продолжительности жизни: Проблема системного анализа / В. Т. Войтенко // Молекулярные и клеточные механизмы старения: тез. докл. – К., 1981. – С. 37–38.

²⁰² *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 228.

²⁰³ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 49.

льних систем); в) система керівних ідей, закономірностей впливу інформації на індивідуальне і громадське здоров'я і розробка практичних заходів щодо оздоровлення інформаційного середовища (інформаційна гігієна).

О. Єрьомін подає теорію інтелекту як сукупність спостережень і досліджень, що є: а) наукове пояснення закономірностей розвитку і формування природних інтелектуальних систем в ході їх еволюції і інтелектуальної системи людства в процесі історії (ноогенез); б) логічне узагальнення досвіду і закономірностей взаємодії інтелектуальних систем з довкіллям (екологія інтелектуальних систем); в) система керівних ідей, закономірностей впливу інформації на індивідуальне і громадське здоров'я для розробки практичних заходів щодо оздоровлення інформаційного середовища (інформаційна гігієна), які дають розуміння об'єктивній дійсності інформаційної взаємодії усередині інтелектуальних систем (енергія інтелектуальна), процесів активного відображення реальності в ході пізнавальної і розумової діяльності і можуть зумовлювати перспективні цілі діяльності розуму індивідуума і глобальної інтелектуальної системи макросоціуму людства²⁰⁴. З цього приводу є й інші публікації²⁰⁵.

Це дає розуміння об'єктивної дійсності інформаційної взаємодії усередині інтелектуальних систем (енергія інтелектуальна), процесів активного відображення реальності в ході пізнавальної і розумової діяльності і може зумовлювати перспективні цілі діяльності розуму індивідуума і глобальної інтелектуальної системи макросоціуму людства. Теорія інтелекту може бути, на думку О.Єрьоміна, основою інтелектології (коректніше – ноологія) – науки про теорію і досліди інтелектів, ноогенез, екологію інтелектуальних систем, інформаційну гігієну.

Тут закономірно постає питання про управління цим унікальним процесом, мається на увазі породження, становлення, функціонування і розвиток інтелектуальної системи планетарної спільноти в умовах інтенсифікацій інформаційної доби з переходом її в інтелектуальну цивілізацію. Ясно, що тут старими методами нічого вдіяти не можливо.

---

²⁰⁴ Див.: *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 257, 334.

²⁰⁵ *Ладенко И. С.* Концептуальные основы теории интеллектуальных систем (систематизация методологических основ интеллектики) / И. С. Ладенко, В. И. Разумов, А. Г. Тесминов ; отв. ред. И. С. Ладенко. – Новосибирск, 1994. – 270 с.

З вищевикладеного випливає, що інтелектуальний менеджмент і політика полягають в управлінні інтелектуальними системами і підсистемами (нано-, мікро-, мілі-, макросоціум), що мають спиратися на особливості системного і ситуаційного підходу до даного феномена і бути спрямованими на реалізацію властивих для інтелектуальних систем характеристик і функцій (автономності, фрактальності, ієрархічності, дисипативності, спадковості і пам'яті, когерентності, двополярної асиметрії, синергічності) з метою забезпечення стійкого сталого і безпечного розвитку планетарної спільноти.

Зіставленню ідей, обґрунтованій критиці і раціональним виведенням, формуванню консолідованої думки наукового співтовариства, можливо, сприяв би розвиток «соціології ноогенезу» – розділу науки про закономірності розвитку суспільства, в якому використовувалися б теорія і методи, приклади або зразки закономірностей розвитку інтелектуальних систем для вивчення будь-якої окремої сторони суспільного життя або розробки адаптованих соціально-гуманітарних практичних рекомендацій в різноманітних сферах людської діяльності²⁰⁶.

Тож має йтися про якісно новий вид організаційної діяльності і нову якість менеджерів-інтелектуалів. Здається, що такий якісно новий вид менеджменту зароджується вже сьогодні. Ми маємо на увазі управління знаннями і управління інтелектуальною власністю. Про феномен нового виду людини цієї доби можна тільки припускатися, оскільки до моменту появи її зрілої форми може не вистачити всього третього тисячоліття.

Але цьому сприяє пройдений людиною довгий шлях планетарної еволюції. До феномена, що не спостерігається в інших видів живих організмів і кардинально відмінний від попередніх характеристик, кожна з яких знаменувала появу нового виду людини (пряме ходіння, виготовлення знарядь праці, приготування їжі на вогні – 2600-1900 тис. років тому; поховання покійних, художня творчість 350-100 тис. років тому), відноситься взаємодія: соціальна і організаційна.

До нових відмітних функціональних (поведінкових, інформаційно-інтелектуальних, діяльних) навичок (умінь, ознак, особли-

---

²⁰⁶ Див.: *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 334.

востей) можна віднести взаємодії: письмову (час появи 7 тис. років тому), мінову (5 тис.), через читання-друкування (550 років тому), за допомогою швидкого пересування на відстань (150), за допомогою електро-енергетичних мереж (150), через телефонний зв'язок (130), через радіозв'язок, через віртуальні гроші (100), телевізійний зв'язок (80), через Інтернет (50), через стільниковий зв'язок (30); спільне, у межах усієї глобальної біологічної популяції, використання засобів і мереж енергетичної, фінансової, інформаційної взаємодії, спільне ухвалення рішень, що мають значення для усієї земної цивілізації. На черзі формування інтелектуальної взаємодії, що повинне лежати в основі інтелектуальної цивілізації.

Впродовж тривалого часу вид Людини розумної розмножився і, через накопичення інформації і взаємодію, формує феномен автономної глобальної інтелектуальної людської популяції і інформаційне середовище мешкання, які через статевий відбір рекурсивно можуть впливати на формування вектора еволюції і появу нового виду – Людини взаємодії – *Homo sinergiosus*.

Ноогенез як родове поняття має свої підвиди, а саме: ноосоціогенез і ноокосмогенез. Ноосоціогенез ми виокремлюємо як видову складову родового поняття ноогенез і вкладаємо в цей термін функціонування розуму планетарної спільноти, що утворює ноосферу. Її становлення напряму залежить від кількості населення планети. Цей процес прогресує завдяки зростанню чисельності населення планети. До XIX – XX ст. у людства в рамках екології і біосфери Землі місія полягала в розвитку і вдосконаленні власної популяції. І у 2013 році воно досягло понад 7 млрд, в 2028 році – 8 млрд, в 2048 році – 9 млрд. Відповідно до математичних моделей С.П.Капиці кількість людства може досягти 12,5-14 млрд в XXI – XXII ст.²⁰⁷.

Спільна глобальна високоінтелектуальна діяльність людей, об'єднаних в планетарне людство, привела в другій половині XX століття до актів, що відображають єдність і рівень інформаційно-інтелектуального потенціалу планети: заснування ООН, освоєння атомної енергії і космосу, організація супутникового телебачення і всесвітніх енергетичної, телефонної, комп'ютерної мереж, постано-

---

²⁰⁷ *Kapitza S. P. Population growth, sustainable development and the environment / S. P. Kapitza // World culture report. Culture, creativity and markets. – UNESCO, 1998. – P. 24–32.*

вка питання про Планетарну особистість, Світове громадянське суспільство, Світову державу, Світовий уряд (Електронний уряд) і ін.

Між тим, враховуючи, що навіть тільки у видимій частині Всесвіту знаходиться величезна кількість зірок, складно зупинити учених у передбаченні інформаційних контактів з позаземним розумом. Тому і було запропоновано розвивати космософію – науку про закони і форми розвитку цивілізацій на астрономічних інтервалах часу²⁰⁸. К. Кардашевим запропонована, наприклад, віртуальна класифікація космічних цивілізацій, але не за числом інтелектуальних компонентів, а за рівнем технолого-енергетичного розвитку: I тип – земний, споживання енергії – 10^{20} ерг/секунду; II – цивілізація опанувала енергію, яку випромінює своя зірка, споживання енергії – 10^{33} ерг/секунду; III – цивілізація опанувала енергію в масштабі своєї галактики, споживання енергії – 10^{44} ерг/секунду²⁰⁹.

Ідея унікальності земного розуму у Всесвіті має наслідок – властивості автономності і фрактальності єдиної ноопланетної інтелектуальної системи мають на увазі також такі функції, як рекурсивне відтворення і інтелектуальну ітерацію, які можуть накладати на місію людства завдання відтворення, репродукції, поширення інтелектуальних систем в космосі.

Між тим, за початковими імовірнісними оцінками, – у сучасну епоху тільки в нашій Галактиці кількість планет, населених розумними істотами з досить високим рівнем цивілізації, може досягати декількох мільйонів (10^6 – 10^7)²¹⁰. Ці цифри можна порівняти з ноогенетичною «критичною кількістю компонентів інтелектуальної системи» – 10^9 ²¹¹. Згідно з рівнянням Дрейка, наприклад, можна визначити число цивілізацій в галактиці, з якими у людства є шанс налагодити контакт²¹².

Таким чином, сучасна криза громадського розвитку впритул наближає нас до розуміння думки В. Вернадського про те, що в різних

---

²⁰⁸ Шкловский И. С. Вселенная, жизнь, разум / И. С. Шкловский. – М. : Наука, 1987. – 320 с.

²⁰⁹ Див.: Еремин А. Л. Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 247.

²¹⁰ Шкловский И. С. Вселенная, жизнь, разум / И. С. Шкловский. – М. : Наука, 1987. – С. 247.

²¹¹ Цит. за: Шкловский И. С. Вселенная, жизнь, разум / И. С. Шкловский. – М. : Наука, 1987. – С. 247.

²¹² Уравнение Дрейка [Електронний ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/5880>. – Заголовок з екрана.

сферах і на різних рівнях ієрархічної організації Всесвіту, використовуючи різні типи матеріально-енергетичних потоків, існують надзвичайно різноманітні форми живої речовини, ґрунтовані на різній польовій формі. Це означає, що в умовах нашої планети існує специфічна форма розумної живої речовини з електромагнітним видовим полем. Ця робоча гіпотеза хоча і дискусійна, але не суперечить відомим функціональним визначенням життя, які раніше формулювалися А. Колмогоровим і А. Ляпуновим.

Після масового нашестя НЛО в 1999-2000 роках присутність на Землі стороннього розуму офіційно визнав уряд Китаю. Зробив це і Папа Римський.

У червні 2000 року Міжнародна реєстраційна палата інформаційно – інтелектуальної новизни видала патент № 000360 на відкриття академікові В. Ажаже про те, що Людство у Всесвіті не самотнє. Патент підписав академік А. Харитон.

У пояснювальній записці щодо формули новизни говориться: «Емпірично було показано: поява на планеті Земля і в навколоземному просторі, дії на людей, природу і техніку ІНШОГО, ніж людський, РОЗУМУ, що перевершує за технологічними можливостями рівень розвитку людської цивілізації, що проявляється в так званих НЛО і пов'язаних з ними феноменах, доводить – Людство у Всесвіті не самотнє».

До того часу, коли мешканці Землі заселять інші планети, чекати, здається, залишилось недовго, оскільки ми стаємо свідками того, як на початку ХХІ ст. в ході еволюційного геологічного процесу біологічна форма буття «знялася» соціальною, так тепер і соціальна форма з необхідністю знімається космічною формою життя. Вже сьогодні більше, ніж 200000 осіб погодилися переселитися на Марс без повернення на Землю.

У рамках приватного проекту Mars One вже відібрані 1058 чоловік для польоту на Марс. Відправка перших космічних апаратів планується в 2018 році, а людей повезуть туди в 2024 році²¹³. Нагадаємо, проект Mars One, що базується в Нідерландах, ставить своїм завданням до 2023 року здійснити пілотовану експедицію на Марс.

---

²¹³ Для полёта на красную планету отобрано более тысячи добровольцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svit24.net/technology/67-technology/99700-dlja-polta-na-krasnuju-planetu-otobrano-bolee-tsjachy-dobrovolcev>. – Заголовок з екрана.

Чотири учасники проекту стануть першими марсіанськими колоністами і проведуть залишок життя в марсіанському поселенні, яке буде побудоване для них автоматами, відправленими на Марс завчасно. Варто зазначити, що найбільший інтерес до польоту проявили жителі Північної і Південної Америк, за ними йдуть азіати і африканці, європейці, замикають п'ятірку – жителі Океанії.

Стало відомо, коли ми познайомимося з інопланетянами²¹⁴. Група провідних учених НАСА заявила, що наступне покоління космічних телескопів, швидше за все, виявить схожі на Землю світи і, ймовірно, інопланетне життя. Учені чекають, що це станеться впродовж 20 років.

«У найближчому майбутньому люди зможуть показувати на зірки і говорити: «Та зірка має таку ж планету, як Земля», – сказала Сара Сігер, професор планетології і фізики в Массачусетському технологічному інституті, пише The Register, сайт, присвячений новим технологіям.

«Тільки уявіть собі момент, коли ми знайдемо ознаки життя, – погоджується з нею інший провідний фахівець з космічних телескопів. – Уявіть собі той момент, коли світ прокидається, і людський рід розуміє, що його довга самотність в часі і просторі може закінчитися, коли ми вже будемо не самотніми у Всесвіті.

«Я думаю, в найближчі 20 років ми точно дізнаємося, що не одні у Всесвіті», – додав астроном НАСА Кевін Хенд.

Такі перспективи відкриваються завдяки розгортанню космічного телескопа James Webb Space Telescope (JWST) в т.з. точці Земля-сонце L 2, далеко за межами орбіти місяця. Там, окрім усього іншого, він зможе зондувати атмосферу інших сонць з віддалених екзопланет. Проект JWST планується почати в 2018 році.

На початку наступного десятиліття планується розгорнути Широкопольний телескоп інфрачервоного спостереження – (Wide Field Infrared Survey Telescope – Astrophysics Focused Telescope Assets), а в 2017 році стартує проект Transiting Exoplanet Surveying Satellite.

---

²¹⁴ Стало известно, когда мы познакомимся с инопланетянами [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://infosmi.net/kuryozy/64182-stalo-izvestno-kogda-my-poznakomimsya-s-inoplanetyanami>. – Заголовок з екрана.

Ці різні космічні обсерваторії проводитимуть поглиблене дослідження екзопланет, раніше відкритих іншими засобами, на кшталт космічного апарату Кеплер.

За словами фізика Джона Грансфелда, ці технології розробляються вже зараз. Глава НАСА Чарльз Болден (колишній пілот корабля «Шатл» і генерал морської піхоти США) поділяє ентузіазм учених з приводу можливості знайти життя за допомогою цих розробок. «Дуже маловірогідно, що ми, люди, самотні в безмежних просторах Всесвіту», – заявив він.

Почав навіть формуватися новий науковий напрям – космоглобалістика, що вивчає вплив космічних чинників на розвиток глобальних процесів, проблему розвитку космонавтики на планеті і переростання глобальних процесів в космічні²¹⁵.

А, можливо, багато що в майбутньому залежить від ноогонокінезу (гр. *noos* – розум; *gonos* – (по-) народження; *kinema* – рух) – розмноження інтелектуальних систем в часі і поширення їх у просторі (в ході еволюції – поширення інтелектуальної системи мозку людини на Землі, поширення інтелектуальних систем аналогічних людству на інші планети, в Космосі).

Е.А. Вітол у статті «Будущее земной эволюции известно (философствование за гранью реальности)²¹⁶» подає гіпотезу про послідовну історичну змінність у ході еволюції різних форм розуму – біологічної, штучної і польової (ноосферної), з кінцевим переходом у космічну надсвідомість.

---

²¹⁵ Урсул А. Д. Глобальные проблемы освоения космоса (к формированию космической глобалистики) / А. Д. Урсул, А. И. Дронов // Глобальные проблемы социального развития (философско-методологические аспекты) / отв. ред. А. Д. Урсул. – Кишинев : Штиинца, 1988. – 182 с. ; Урсул А. Д. Формирование космоглобалистики и проблема экоразвития / А. Д. Урсул, А. И. Дронов // Освоение космоса и проблемы экологии: социально-философские очерки / отв. ред. А. Д. Урсул. – Кишинев : Штиинца, 1990. – С. 182–195. ; Урсул А. Д. Становление космоглобалистики / А. Д. Урсул // Философия и культура. – 2010. – № 11. – С. 60–70. ; Урсул А. Д. Космоглобалистика в ракурсе информационной гипотезы освоения мира / А. Д. Урсул // Глобалистика как область научных исследований и сфера преподавания / под ред. И. И. Абылгазиева, И. В. Ильина. – М. : МАКСПресс, 2011. – Вып. 5. – 386 с. ; Урсул А. Д. От глобальных к космическим процессам / А. Д. Урсул // Пространство и время. – 2012. – № 2. – С. 17–23 та ін.

²¹⁶ Витол Э. А. Будущее земной эволюции известно (философствование за гранью реальности) / Э. А. Витол // Философия и космология. – К.: Philosophy & Cosmology, 2014. – (Vol. 12). – С. 202–209.

Академік В.П. Казначеев характеризує ситуацію наступним чином: «Питання про природу планетарно-космічного інтелекту є епохальним. Сама ідея ноосферного світу дорівнює за своїми масштабами народженню нової планети, можливо, навіть більше. Виникла планета Земля породжує (фіксує?) в космосі інтелектуальний світ, інтелектуальний потік. Він вибухом йде далі, і реалізуються думки, про які писав К.Е. Ціолковський: космічні цивілізації поширюватимуться, і ми, ймовірно, є долею, лише частиною (не центром) цих космічних цивілізацій. Землянам треба терміново входити туди: шукати позаземні форми інтелекту, зв'язуватися з ними на польовій основі. Там лежить наше духовне безсмертя, безсмертя космічне»²¹⁷.

У кінці ХХ століття почав формуватися новий напрям трансдисциплінарних досліджень навколишньої реальності, який включає розумну матерію як необхідний компонент глобальних перетворень, що відбуваються у Всесвіті, він називається нооко-смологією.

Нооко-смологія дозволяє нам поглянути на самих себе наче в «космічне дзеркало». Вона включає три основні групи питань : 1) існування у Всесвіті (за межами Сонячної системи) життя, розуму, космічних цивілізацій, суть цих феноменів; 2) виявлення позаземних цивілізацій (ВЦ) і встановлення контакту з ними, проблему мови, на якій здійснюватимуться контакти, зміст передаваної інформації; 3) можливі наслідки таких контактів²¹⁸.

Тут найбільш суттєвими видаються наступні моменти: 1) інтенсивний розвиток усього комплексу наук, що вивчають як Всесвіт, так і людину, різке посилення значущості не лише короткострокових, але і довгострокових прогнозів майбутнього людства (футурологія); 2) поява в умовах космічної ери принципово нового підходу до нашої цивілізації – розгляд її рис з погляду здатності здійснювати контакти з ВЦ; 3) усвідомлення тієї обставини, що ефективний до-

---

²¹⁷ Тихоплав Т. С. Новая физика веры / Т. С. Тихоплав, В. Ю. Тихоплав. – СПб. : Крылов, 2007. – 194 с.

²¹⁸ Казютинский В. В. Нооко-смология и глобальные проблемы [Електронний ресурс] / В. В. Казютинский // Чтобы лучше познать самих себя... – М. : Знание, 1991. – С. 5–20. – Режим доступу : <http://e-libra.ru/read/186028-chtoby-luchshe-poznat-samix-sebya...-sbornik.html>.

звіл багатьох глобальних проблем сучасності буде, врешті-решт, обумовлений просуванням земної цивілізації в космос²¹⁹.

Певним імпульсом для розвитку ноокоsmології послужила цільова програма «Метаконтакт», реалізована в 90-х роках минулого століття фахівцями-аналітиками радянських спецслужб для встановлення взаємодії з інформаційними структурами космосу²²⁰. І хоча такі експерименти покищо не укладаються в рамки традиційної науки, їх евристична значущість дуже висока. Представники наукового співтовариства не повинні боятися відкривати нові явища буття, що ще не мають пояснення. Адже це сприяє розширенню меж пізнаваного світу.

Виявляючи закономірності планетарної еволюції, можна дійти дивовижних висновків. Історичні земні перетворення мають спрямований і висхідний характер: біологічний розум (антропосфера) – штучний інтелект (техносфера) – польовий розум (ноосфера) – космічна надсвідомість (Всесвіт). «Уся історія людства – лише етногенез плоду космічного Розуму в утробі Землі», – абсолютно справедливо робить висновок С.І. Сухонос²²¹.

При цьому О. Єр'омін вважає, що необхідно зазначити два можливі шляхи космічного ноогонокінезу²²². Перший – це розмноження інтелектуальних систем за рахунок космічних подорожей, перенесення і розселення своїх інтелектуальних компонентів на інші планети. Цей варіант має недолік і перешкоду, пов'язану із закономірною вищерозглянутою «пірамідою інтелектуальної біомаси», за

---

²¹⁹ Казютинский В. В. Ноокоsmология и глобальные проблемы [Електронний ресурс] / В. В. Казютинский // Чтобы лучше познать самих себя... – М. : Знание, 1991. – С. 5–20. – Режим доступу : <http://e-libra.ru/read/186028-чтобы-luchshe-poznat-samix-sebya...-sbornik.html>.

²²⁰ Савин А. Ю. Основы ноокоsmологии. Философия и ноофизика. – М. : Фирма «SvR-Аргус», 1994. – 171 с. ; Савин А. Ю. Путеводитель по вечности / А. Ю. Савин, Д. Н. Фонарев. – М. : ВеГа, 2009. – 296 с. ; Ратников Б. К. За гранью познанного. Антология / Б. К. Ратников, Г. Г. Рогозин, Д. Н. Фонарев. – М. : Академия управления, 2010. – 388 с. ; Фонарев Д. Н. Ноокоsmология в 693 ответах [Електронний ресурс] / Д. Н. Фонарев. – М. : Безопасность 21 век, 2012. – Ч. 1. – Режим доступу : <http://security21.ru/vyishla-kniga-nookosmologiya-693-v-otvetah-chast-1>.

²²¹ Сухонос С. И. Логика эволюции человечества / С. И. Сухонос // Сухонос С. И. Логика эволюции человечества. – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2008. – 224 с.

²²² Еремин А. Л. Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 248.

якою на одну масу інтелектуальної системи потрібні 10000 мас споживаних нею біологічних речовин.

Цікава гіпотеза, з цього погляду, запропонована польським дослідником Т.Я. Гандзієм у статті «Сознание и его эволюция: от человека к пост-человеку»²²³. Автор стверджує наступне: вік особи в її фізичному і біологічному значенні може не мінятися з часом, тобто тіло людини може не мінятися упродовж довгого періоду часу. Це станеться тоді, коли особа успішно проведе експеримент зі свідомістю. Свідомість особи може знаходитися частково в нашому Всесвіті і частково в чорній дірі Планка. Коли в певний момент часу її переважний розподіл буде в чорній дірі Планка, тіло людини не буде змінюватися. Час не протікає в чорній дірі Планка, він там не існує. Коли ж свідомість особи буде розвинена до такої міри, що ця особа не старітиме з часом, вона, на думку автора, стане пост-людиною завдяки еволюції свідомості.

Друга модель шляху – поширення на інші планети головних біологічних молекул, які, за наявності умов (вода, тепло і ін.), за закономірностями еволюційного процесу повинні приводити до зародження життя і подальшого зародження інтелектуальних систем. Відома гіпотеза, що походження життя на Землі мало саме такий шлях. Тут варто зазначити можливу критику, наприклад, – еволюційні шляхи несповідимі. Так, за одного комп'ютерного моделювання еволюції, був зроблений висновок, що поява людини (інтелектуальної системи) – випадковість, яка не повторюється при наступному запуску комп'ютерного моделювання з первинними характеристиками.

Тож наш аналіз швидше підтверджує, ніж заперечує життєспроможність запропонованої нами концепції еволюції соціального світу в суб'єктивованому і об'єктивованому вигляді від ноосоціогенезу до ноокосмогенезу. Це означає, що ми можемо тепер коректніше використовувати категоріальний апарат, реальніше оцінювати дійсний стан соціальних процесів на кожному із трьох рівнів мислення особистості і повсякденного буття людини, ефективніше проектувати

---

²²³ Ганзий Т. Я. Сознание и его эволюция / Т. Я. Ганзий // Философия и космология. – К. : Philosophy & Cosmology, 2014. – (Vol. 12). – С. 214–222.

продукти, що хочемо отримати в практичній діяльності; вести виваженіше селекцію цінностей, смислів та ідеалів, що вважаємо за доцільне спрямувати на розвиток суспільства і його головного діяча – особистості людини.

Звернемо увагу на те, що термін «теорія» тут вживається нами дещо умовно, оскільки її ще треба розробити, але вищенаведені закономірності, що спостерігаються в саморозгортанні планетарного соціального світу, вселяють упевненість, що це можна зробити цілком ґрунтовно і не відкладаючи набезрiк. Особливо, якщо до цього додати закономірності саморозгортання соціального світу за організаційними рівнями його функціонування, що забезпечуються розумом людини, досліджені і викладені у монографічній праці Ю. Бех «Алгоритм саморозгортання соціального світу» (2007)²²⁴. У цій монографічній праці ґрунтовно подані атрибутивні властивості соціального світу, який є оригінальною формою існування універсуму в просторі, що обіймає собою планетарний сегмент Всесвіту. Це зроблено завдяки спеціально розбудованій методологічній матриці, що концептуально включала в себе філософські характеристики предмета дослідження, його процесуальну і продуктивну складові, а також специфіку кожного із трьох етапів його саморозгортання.

У праці отримана вичерпна, з погляду логічності і цілісності, картина, що має на кожному ієрархічному рівні саморуху універсуму свої провідні морфогенетичні процеси, види енергії та причинності, рушійні сили, види свідомості, органи життєзабезпечення, інститути опосередкування, а також свої специфічні продукти, відповідно до рівнів: соціум, суспільство і ноосфера.

Таким чином, це дослідження суттєво поглибило знання про специфіку формування, функціонування та напрямок розвитку соціального світу на мікрорівні, оскільки подана філософська характеристика соціального світу, виявлені базові морфогенетичні процеси, що ведуть до формування основного стадійного продукту – соціуму, з'ясовуються його функціональні властивості і зміст фазового переходу соціального світу від мікро- на макрорівень.

---

²²⁴ Бех Ю. В. Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. – К. : Видво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 248 с.

Авторка зводить в єдину несуперечливу картину існуючі дослідницькі підходи й суперечливі оцінки, демонструючи потужність обраного нею методологічного підходу до вивчення головного продукту цієї стадії саморозгортання – суспільства. Розкрита внутрішня логіка цього явища, відстежено закономірність руху дослідницької думки від аграрного до індустріального і інформаційного стану цього унікального предмета, а також відтворена опосередковуюча функція макрорівня в переході соціального світу між мікро- та мегарівнями.

Тут вперше подано існування соціальності на мегарівні. Введено в обіг наукового і філософського аналізу матеріал, що раніше або не належав до традиційного філософського знання, або використовувався дуже обмежено (наприклад: третя природа, транс-акції, безтілесна суб'єктність, космічний розум, матриця пустих форм), за допомогою яких відтворюється зміст завершального етапу саморозгортання соціального світу. Соціальний світ, що народився в темряві мікрорівня, досяг величі на макрорівні, тепер розчинився у світлі мегарівня для того, щоб знову потрапити до мікрорівня і з наступним кроком піднятися на щабель вище. Схоже, що саме таким чином наш Всесвіт позбувається зайвої ентропійності і набуває більшої морфологічної й організаційної зрілості.

При цьому запропонована схема саморозгортання соціального світу у вертикальному вимірі, по-перше, глибоко проникає в сутність глибинних процесів самореновації соціальної фази універсуму; по-друге, пояснює необхідність і закономірність наближення нас до Семантичного Всесвіту; по-третє, викриває сили, що формують інформаційне суспільство як найсприятливіше середовище для подальшого розвитку *homo inteligenis*; по-четверте, гостро ставить питання про визначення осьових інститутів і принципів, навколо яких мають зосередитись усі інші енергетичні, інституціональні й організаційні атрибути того чи іншого суб'єкта історичної дії.

Закономірність осьового саморозгортання соціального світу закладена, як доводить авторка, у його алгоритмі: квантовий вакуум зі співвідношенням фізичного і семантичного матеріалу на користь фізичного компонента – хаос_{фізичний} – суб'єктивізація в структурі біологічної людини з породженням особистістю соціуму – об'єктивізація в соціальному просторі з породженням суспільства – (ноосфера) хаос-

семантичний – квантовий вакуум зі збагаченим співвідношенням фізичного і семантичного матеріалу на користь останнього.

Загальні характеристики процесу саморозгортання соціального світу з його підпроцесами, допоміжними органами і продуктами ми подаємо у вигляді окремої порівняльної таблиці (Див.: Додаток А. Порівняльний аналіз етапів процесу саморозгортання соціального світу).

Таким чином, монографічна праця Ю.В. Бех «Алгоритм саморозгортання соціального світу» вперше у вітчизняній філософській і науковій думці подає важливу для нас цілісну концепцію саморозгортання соціального світу як трьохетапного процесу, що має на кожному ієрархічному рівні саморуху універсуму свої провідні морфогенетичні процеси, види енергії, рушійні сили, види свідомості, органи життєзабезпечення, інститути опосередкування, а також свої специфічні продукти, відповідно: соціум, суспільство й ноосферу.

Для оцінки стану планетарного соціального світу нам вкрай важливо мати уяву про механізм його саморозгортання, що полягає в такій низці перетворень: квантовий вакуум зі співвідношенням фізичного й семантичного матеріалу на користь фізичного компонента – хаос_{фізичний} – суб'єктивація в структурі біологічної людини з породженням особистістю соціуму – об'єктивація в соціальному просторі з породженням суспільства – ноосфера (хаос_{семантичний}) – квантовий вакуум зі збагаченим співвідношенням фізичного й семантичного матеріалу на користь останнього.

Не менш корисною є параметрична характеристика стану і процесів формування, функціонування та напрямку розвитку соціального світу на мікрорівні. Соціальний світ розглядається як архетипне поле, що обслуговує етнос і утримує специфічне культурологічне ядро, яке детермінує саморозгортання будь-яких соціальних систем; подається його сутнісна характеристика й зміст як культурологічний обмін між суб'єктами соціального життя, а менталітет – відповідно, органом і процесом відтворення «духу народу». Головним продуктом виступає соціум, що самовідтворюється завдяки механізму етносоціогенезу, провідними елементами якого є колективне підсвідоме й система цінностей.

Встановити специфіку існування соціального світу в горизонті макрорівня наразі також є доступним для аналізу. Саме тут соціаль-

ний світ проявляє себе як самостійне явище, що ґрунтується на знаннях, демонструє свою діяльну сутність, зміст якої має форму обміну діяльністю та її продуктами; органом продукування соціальності є колективний розум або соціальний інтелект, що ґрунтується на створених людьми інформаційних банках даних і відтворюється в ході інформатизації суспільного життя; головним продуктом є суспільство, що відтворюється людьми в ході ноосоціогенезу.

Для нас принципово важливо мати уяву про характер і зміст буття планетарного соціального субстрату на мегарівні, який у літературі дістав назву третьої природи. Ми вперше стикаємося з обґрунтуванням смислової або інтелектуальної форми існування соціальності на цьому етапі. Сутність соціального життя подана як обмін трансакціями між учасниками космологічного процесу, що здійснюється завдяки надсвідомості людини; органом, що підтримує смислове поле на цьому рівні, визнано космічний розум, а джерелом утримання знятої соціальності є матриця як носій ідеальних або порожніх форм (М. Мамардашвілі). Продуктом цієї стадії розглядається ноосфера, що утримується, з одного боку, смислопородженням людини, а з іншого, – ноокосмогенезом.

Ми у своєму аналізі не торкалися уявлення про причинність, посередників саморозгортання соціального світу та специфічні форми його саморегуляції. Водночас, у дослідженні Ю.В. Бех доведено, що каузально-механічна причинність більше притаманна мікрорівню, телеологічна – макрорівню, а вільна причинність панує на мегарівні; встановлено, що медіаторами або посередниками переходів між рівнями є: на мікрорівні – соціальні інститути; на макрорівні – соціальні системи, що ґрунтуються на діяльності людей; зрештою, на мегарівні цю функцію забезпечують сильна і слабка взаємодія, електромагнітне поле, гравітація, а також відтворені специфічні види саморегуляції соціального процесу: архетипна, нормативна та інформаційно-знакова.

Коротко прокоментуємо наші головні висновки щодо користі використання в наступних розвідках саме результатів нашого дослідження. (Див. : Додаток Б. Характеристика еволюційних перетворень складових планетарного соціального світу (регуляція планетарного соціального світу в ході саморозгортання еволюційного процесу).

Евристична цінність цієї монографічної праці полягає, на наш погляд, у системному віддзеркаленні саморозгортання планетарного соціального світу в суб'єктивованому і об'єктивованому вимірах з визначенням головних філософських параметрів на кожному з трьох рівнів його буття, а саме: на мікро-, макро- і мегарівнях. Це поперше.

По-друге, ми довели, за яким саме алгоритмом еволюціонує планетарна людина, і дослідили у загальних рисах характеристику її станів на кожному еволюційному рівні, що, з одного боку, об'єктивно закладений смислогенезом, як геологічним чинником, а з іншого, – освоєний людиною. Її «підйом» щаблями наведеного ланцюга: індивід – біологічна людина – Особистість людини – Планетарна особистість – Ноосферна особистість (безтілесний суб'єкт – ноосфера) – Променисте людство пояснює логіку еволюційного процесу і процеси і форми організаційного життєустрою, що його супроводжують.

По-третє, перед нами розкрився ланцюг опанування планетарним людством організаційних рівнів такої геологічної сили, як смислогенез, що подається нами як низка перетворень змісту Семантичного Всесвіту по лінії: архетипи – емпіричне знання – наукове знання – інформація – смисли – космічний розум.

По-четверте, двома вищенаведеними фактами, мається на увазі опанування змісту семантичного континууму і перетворень атрибутивних властивостей планетарної людини, ми обґрунтували послідовність і необхідність зміни організаційних форм життєустрою планетарної спільноти, що постала перед нами як видові цивілізації, які змінюють одна одну у міру того, як людина переходить з етапу на етап власного розвитку, а саме: пращивілізація – аграрна – індустріальна – інформаційна – інтелектуальна – космічна цивілізації.

По-п'яте, ми змогли відтворити види і характер регуляції життєдіяльності планетарної спільноти в залежності від перелічених вище чинників і встановили, що:

а) пращивілізація має елементарну стихійну регуляцію, в якій превалює соціальний хаос або ентропія;

б) аграрна цивілізація має регуляцію з елементами раціонального управління, і тому вона характеризується нами як ентропія з елементами негентропії;

в) техногенна цивілізація ґрунтується на науковому управлінні з домінантою раціонального над ірраціональним, що привело, як відомо, до стагнації соціального розвитку;

г) інформаційна цивілізація буде ґрунтуватись на електронному врядуванні на основі наукової інформації, що веде до системного характеру управління, в якому мало місця для негентропії, що ставить під загрозу інновації у сфері оновлення змісту і форм життєустрою людини;

д) інтелектуальна цивілізація, що породжує і функціонує у формі Світового суспільства знань, у структуру якого імплантовані природним шляхом його складові – мережевий, інформаційний і організований інваріанти організаційної структури; вона, інтелектуальна цивілізація, може стало функціонувати тільки завдяки повній саморегуляції на основі смислів, породжених планетарною спільнотою і організованих у ноосферу, що потребує особливої уваги до інноваційного елементу в життєдіяльності планетарної спільноти, оскільки штучний інтелект буде превалювати над інтелектом людини;

є) космічна цивілізація постає як *terra incognita*, закономірність її появи в саморозгортанні планетарної спільноти безсумнівна, але властивості упорядкування, швидше за усе, – повномасштабна самоорганізація²²⁵, і його характер нам зовсім невідомий, оскільки планетарне людство має набути характеру променистого людства, про властивості якого ми на початку ХХІ століття нічого не знаємо.

По-шосте, ми прослідкували зміну провідного регулятора і інструмент, завдяки якому можливо підкорити процеси життєдіяльності планетарної спільноти, і виявилось, що на етапі:

---

²²⁵ Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 437 с. ; Бех В. П. Саморегуляция социального организма навчального закладу : монографія / В. П. Бех, Л. М. Семененко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с. ; Бех Ю. В. Філософія управління соціальними системами : монографія / Ю. В. Бех ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 623 с. ; Бех Ю. В. Філософські проблеми управління складними системами: ідеї, принципи і моделі : монографія / Ю. В. Бех, А. І. Слепцов ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 404 с. ; Самоорганізація: психо- і соціогенез / [под ред. В. Н. Келасьєва]. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. – 200 с.

а) працевілізації все упорядковує природний відбір, і тут діють відомі три закони Ч. Дарвіна²²⁶, звісно з корекцією на соціальну природу і стан планетарної спільноти, а замовниками виступають природні біоритми планети з її каузально-механічною причинністю, що притаманно для так званої першої природи і з елементами простої регуляції;

б) аграрної цивілізації – мова (знакові системи), знаряддя праці, звичаї, традиції та ритуали, а першими соціальними управлінцями виступають старійшини, вожді, шамани, чаклуни та інші особи, що набувають рис лідерів або фахівців-знахарів, у той час, як на цьому обрії з’являються паростки прадержавності, але ще з величезною долею залежності від каузально-механічної причинності;

в) техногенної цивілізації – національне право, народна мораль, ідеологія технократизму²²⁷, а роль суб’єктів управління захоплює технократична еліта: наукова, експертна, технічна, військова та інші актори планетарного організаційного поля, що об’єднане і діє від імені класичної держави з її телеологічною причинністю;

г) інформаційної цивілізації – міжнародне право, загальнолюдські цінності, ідеологія екогуманізму/космополітизму, що будуть інтенсивно культивуватися Планетарною особистістю за часів перебу-

---

²²⁶ Див.: Аутопоезис соціальних систем : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 748 с.

²²⁷ Белозерцев В. И. Технократическое мышление и пути его преодоления / В. И. Белозерцев // Идеологизация науки и истина. – Казань, 1989. – С. 82–85. ; Бех В. П. Технократизм у дискурсі проблем вищої школи : монографія / В. П. Бех, І. В. Малик ; за ред. В. П. Беха. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 263 с. ; *Мартинів Р. С.* Гуманістичні та екологічні виміри технократичної свідомості [Електронний ресурс] / Р. С. Мартинів // Мультиверсум : філос. альманах : [зб. наук. пр.] ; [голов. ред. : В. В. Лях.] . – 2007. – Вип. 64. – С. 108–115. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_64/%CC%E0%F0%F2%E8%ED%EE%E2.pdf. ; *Мартинів Р. С.* Еволюція ідеї технократизму: від російського космізму до постмодерну [Електронний ресурс] / Р. С. Мартинів // Ноосфера і цивілізація. – 2007. – Вип. 5 (8). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Niz/2007_8/martinov.htm. ; *Мартинів Р. С.* Технократичні проекти ХХ ст.: трансформації та альтернативи [Електронний ресурс] / Р. С. Мартинів // Мультиверсум : філос. альманах : [зб. наук. пр.] / [голов. ред. : В. В. Лях.] . – 2008. – Вип. 67. – С. 120–128. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_67/Martynov.pdf. ; *Мартинів Р. С.* Феномен технократичної свідомості в соціально-філософському вимірі : дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Мартинів Р. С. ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2006. – 181 с. Суркова Л. В. Технократизм: социокультурный феномен / Л. В. Суркова. – М. : МГУ, 1992. – 157 с.

вання її у складі новоутворених суб'єктів планетарного соціального поля – Світового суспільства знань, Світового громадянського суспільства, Світової держави і Світового уряду;

д) інтелектуальної цивілізації – головним інструментом саморегуляційного впливу на планетарну спільноту буде зміст ноосфери, в якому матеріалізувалась ціннісно-сміслова матриця планетарного життя, а провідним агентом саморегуляції буде виступати штучний інтелект як інтегратор і носій атрибутивних властивостей планетарної спільноти, що залежить від панування телеологічної причинності;

є) космічної цивілізації – ми опиняємося на порозі сингулярності, тобто повної невизначеності, що з нами буде, і як ми будемо взагалі існувати спочатку в Близньому космосі, а згодом – у Дальньому Космосі, ясно тільки одне, а саме: планетарне людство, перебуваючи в променистій формі буття, має пульсувати в ритмі Космосу, підкорятися ритмам Всесвіту. Про соціальне управління тут мови принципово йти не може, бо тут пануватиме вільна причинність і повна самоорганізація, за законами якої живе Всесвіт і Галактики.

По-сьоме, виявляється, що макрорівень, на якому розгортається біот живої речовини як органічна єдність нерозумного і розумного, є гігантським квантовакуумним насосом мембранного типу в організмі Всесвіту, який перекачує через себе матеріал універсуму, водночас забезпечуючи його видозміну. При цьому процес видозміни являє собою перехід універсуму з фази матеріалізації у фазу дематеріалізації.

Враховуючи, що макрорівень, як і весь універсум, має квантову природу, все те, що тут виникає, повинно мати квантову природу і пульсувати в ритмі чинності описаної вище мембранної конструкції. Якщо ця гіпотеза підтвердиться в подальшому, то тоді справді планетарний соціальний світ потрібен універсуму як життєво важливий орган, без якого неможливий його саморозвиток. Схоже, що соціальні світи є органами саморуху універсуму. Як саме виглядають справи, ще належить з'ясувати. При цьому є всі підстави вважати, що в антисвіті відбувається зворотний процес, тобто там фаза дематеріалізації переходить у фазу матеріалізації. Тоді коло замикається, оскільки наявний механізм саморуху універсуму.

*Без елемента невідомості
життєва гра втрачає сенс.
Дж. Голсуорсі*

ПЛАНЕТАРНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ СВІТ НА ПОРОЗІ СИНГУЛЯРНОСТІ (замість післямови)

Досліджуючи еволюцію планетарного соціального світу ми, не очікувано навіть для самих себе, вийшли на парадоксальний для нас результат – планетарний соціальний світ має розчинитись у глибинах Всесвіту. Ми поділяємо погляди тих дослідників, що вважають занесення розуму на нашу планету малоймовірним фактом, оскільки «можливість цілеспрямованого вольового занесення звідкись зі Всесвіту на Землю біо-генної речовини, оскільки часу від моменту утворення Всесвіту до появи життя на Землі (за загальноприйнятими оцінками) – недостатньо для завершеного циклу формування позаземної автономної інтелектуальної системи. Походження розуму (ноогонія): життя і розум на Землі мають земне походження. Інтелектуальна система людства на Землі є інтелектуальною системою першого покоління у Всесвіті»²²⁸.

Це означає, що ми досягнемо порога соціальної сингулярності, оскільки ми виходимо за межі існуючої раціональності в повсякденному бутті і звичного нам жорсткого державного, навіть з елементами розширеної участі громадськості, управління. Як писав П'єр Тейяр де Шарден: «Людина незамінна. Значить, наскільки б неймовірною не була перспектива, вона повинна досягти кінцевої мети,

---

²²⁸ *Еремін А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремін. – Краснодар: Советская Кубань, 2005. – С. 260.

поза сумнівом, не з потреби, але неминуче. Не призупинення, якою б не була його форма, а останній прогрес, що настає у свою біологічну годину. Дозрівання і вищий ступінь. Щораз далі в неймовірне, з якого ми вийшли. Саме в цьому напрямі, якщо ми хочемо передбачати кінець світу, варто екстраполювати людину і гомінізацію»²²⁹.

У раціонально обґрунтованому сюжеті ми просто змушені передбачити логічне завершення саморозгортання інтелекту людини у просторі, що обмежується площинами колективного безсвідомого і колективного свідомого. «Щоб дати думці місце у світі, мені було необхідно, – писав П'єр Тейяр де Шарден, – інтер'єризувати матерію, уявити енергетику духа; уявити собі, на противагу ентропії, висхідний ноогенез; надати еволюції напрям, вершину і критичні точки і, врешті-решт, зімкнути все в дечому»²³⁰.

Коли, як саме ми досягнемо точки сингулярності, і що буде з планетарним людством, подано у відомій праці П'єра Тейяра де Шардена «Феномен человека»²³¹. У ній дослідник пише: «У своїх тлумаченнях згодом ми можемо науково розглядати майже нескінченне удосконалення людського організму і людського суспільства. Але як тільки мова заходить про практичну матеріалізацію наших мріянь, ми констатуємо, що проблема залишається невирішеною або навіть нерозв'язною, якщо тільки не припустимо частково шляхом надраціональної інтуїції конвергентності світу, до якого ми належимо. Віра в єдність.

Більш того. Якщо під тиском фактів ми оптимістично висловимося на користь об'єднання, то для руху вперед нам потрібен не лише порив і специфічна мета, що фіксує цей рух, але виникає технічна необхідність відкрити єднальну речовину або спеціальний цемент, який внутрішньо об'єднає наші життя, не спотворюючи і не применшуючи їх. Віра у безмірно привабливий центр особи.

---

²²⁹ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

²³⁰ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

²³¹ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступа: <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

Загалом, як тільки, виходячи за межі нижчої і попередньої стадії аналітичних досліджень, наука переходить до синтезу, – синтезу, який, природно, завершується реалізацією якогось вищого стану людини, негайно ж вона змушена передбачати майбутнє і ціле і робити ставку на них, і, тим самим, виходячи за межі самої себе, починає робити вибір і займатися поклонінням.

Отже, Ренан і мислителі XIX століття не помилялися, коли говорили про релігію науки. Їх помилка полягала в тому, що вони, створюючи культ людства, включили в цей культ в оновленій формі ті ж самі духовні сили, від яких, як вони вважали, їм вдалося позбавитися.

Коли ми розглядаємо, як в універсумі, що розвивається, який ми тільки що почали осягати, тимчасові і просторові ряди розходяться і розгортаються навкруги і позаду нас, на кшталт поверхні конуса, то, можливо, це чиста наука. Але коли ми обертаємося до вершини, до цілісності і до майбуття, то це вже мимоволі релігія. **Так реалізується шлях планетарної спільноти від колективного несвідомого до колективного свідомого.**

Релігія і наука – дві нерозривно пов'язані сторони, або фази, одного і того ж повного акту пізнання, який тільки один зміг би охопити минуле і майбутнє еволюції, щоб їх розглянути, виміряти і завершити.

У взаємному посиленні цих двох все ще антагоністичних сил, у поєднанні розуму і містики людському духу самою природою його розвитку призначено знайти вищу міру своєї прозорливості разом з максимумом своєї життєвої сили»²³².

Далі він пише: «Просуваючись, як і раніше, в трьох, щойно вказаних напрямках (наука, релігія і людський дух – ми), і маючи величезний запас часу, який йому залишається прожити, людство має в розпорядженні величезні можливості. До людини життя швидко призупинялося, щоб діяти, вона була змушена дробитися і спеціалізуватися, вона фіксувалася і розсіювалася при кожному стрибку вперед. Починаючи зі ступеня мислення, завдяки дивовижним можливостям «штучного», яке, відділяючи знаряддя від органу, дозволяє одній і тій же істоті посилювати і нескінченно урізноманітнювати

---

²³² Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступу : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

форми своєї дії, нічого не втрачаючи у своїй свободі, завдяки, водночас, дивовижній здатності думки зближувати і комбінувати в одному і тому ж свідомому зусиллі усі людські частки, ми вступили в абсолютно нову сферу еволюції. Насправді, якщо вивчення минулого і дозволяє нам зробити певну оцінку ресурсів, які має організована матерія в розсіяному стані, то ми ще не маємо жодного поняття про можливу величину «ноосферної» потужності. Резонанс людських коливань – в мільйони разів! Цілий покрив свідомості, що водночас тисне на майбуття! Колективний і підсумовувальний продукт мільйонів років мислення! Чи намагалися ми коли-небудь уявити, що є ці величини?²³³

У цьому напрямі найнесподіванішим може бути те, що найбільше очікується.

Можна, передусім, серйозно запитати себе: чи не зуміє одного разу життя, за зростаючої напруги духу на поверхні земної кулі, майстерно здолати стіни своєї земної в'язниці або, знайшовши спосіб, захопити інші незаселені небесні тіла, або – ще більш запаморочлива подія – встановити крізь простір психічний зв'язок з іншими осередками свідомості. Зустріч і взаємне збагачення двох ноосфер... Це припущення, на перший погляд, може здатися божевільним, але воно, врешті-решт, лише поширює на психіку масштаб величин, правомірність якого для матерії ніхто більше і не подумує заперечувати. Свідомість, що створює себе, врешті-решт, шляхом синтезу планетарних одиниць. А чом би й ні, у такому універсумі, де астральна одиниця – галактика?

Анітрохи не бажаючи засмучувати прибічників цих гіпотез, справедливість яких, зауважимо, неймовірно розширила б розміри ноосфери, але ніскільки не змінила б ні її конвергентності, ні, отже, її кінцевої тривалості, я, проте, вважаю їх вірогідність занадто слабкою, щоб варто було на них зважати.

---

²³³ Окрім інтелектуального значення окремих людських одиниць, необхідно взяти до уваги колективне збудження (шляхом підтримки або резонансу) цих належно організованих одиниць. Важко сказати, чи є ще на Землі Аристотелі, Платони і Августини (яким чимом це довести? А, втім, чом би і ні?). Але ясно, що, спираючись одна на одну (будучи зведені в одно місце або зібрані у фокусі дзеркала), наші сучасні душі бачать і відчують нині світ, який (за його розмірами, зв'язками і можливостями) вислизав від усіх великих людей минулого. І чи наважаться заперечити, що цьому прогресу у свідомості не відповідає жодне просування вперед в глибокій структурі буття?

Людський організм настільки складений і чутливий, так пристосований до земних умов, що важко уявити собі, яким чином він зміг би акліматизуватися на іншому небесному тілі, навіть якщо він здатен здолати міжпланетні простори. Безмірність космічних просторів така велика, що не ясно, яким чином у двох різних сферах неба дві думки могли б співіснувати і співпадати порівнянними фазами свого розвитку.

З цих двох причин, не згадуючи інших, я припускаю, що нашій ноосфері призначено відособлено замкнутися в собі, і що не в просторовому, а в психічному напрямі вона знайде, не покидаючи Землі і не виходячи за її межі, лінію своєї втечі.

І тут абсолютно природно знову виступає поняття зміни стану. До речі, дослідження зміни стану людини мають стати цікавим об'єктом наукового дослідження, оскільки вона їх змінює декілька разів: вперше, коли із розрізнених яйцеклітин чоловіка і жінки переходить у стан плоду і розвивається в утробі матері; вдруге – коли мати народжує дитинку, і вона із внутрішньоутробного середовища переходить у принципово інше – зовнішнє буття; у третьому випадку, за нашими прогнозами, набуває стан ноосферної особистості, що не буде мати тілесності і її буття буде відбуватися в просторі смислів, зрештою, у четверте – коли вона переходить у стан променистого людства середовищем, буттям якого буде Космос.

У нас і через нас ноогенез постійно піднімається увись. Ми виявили основні моменти цього підйому – зближення крухіток думки; синтез індивідів і синтез націй і рас; необхідність існування автономного і верховного особистого осередку для об'єднання елементарних осіб без спотворення і в атмосфері активної симпатії. Усе це, зазачимо ще раз, під спільною дією сферичної кривизни Землі і космічної конвергентності духу існує відповідно до закону складності і свідомості.

Отож, коли внаслідок скупчення достатньої безлічі елементів цей істотно конвергентний розвиток досягає такої інтенсивності і такої якості, що для подальшого свого об'єднання людство, узятє в цілому, повинне, як це сталося з індивідуальними силами інстинкту, у свою чергу, «пунктуально» усвідомити саме себе²³⁴, (тобто поки-

---

²³⁴ Це означає, що людська історія розвивається між двома критичними точками мислення (однією – нижчою і індивідуальною, іншою – вищою і колективною).

нути свою орґано-планетарну опору і ексцентруватися до трансцендентного центру своєї зростаючої концентрації), саме тоді і настане для Духу Землі фінал і увінчування.

Кінець світу – внутрішнє повернення до себе цілком усієї ноосфери, що досягла водночас крайньої міри своєї складності і своєї зосередженості.

Кінець світу – переверот рівноваги, відокремлення свідомості, що, врешті-решт, досягла досконалості, від своєї матеріальної матриці, щоб відтепер мати можливість усією своєю силою покоїтися в Богові (точці Омега).

Кінець світу – критична точка одночасного виникнення і виявлення, дозрівання і вислизання.

Про фізичний і психічний стан, в якому знаходитиметься наша планета при наближенні до точки свого дозрівання, ми можемо зробити два майже протилежних припущення.

Згідно з першою гіпотезою, що виражає надії, до яких, у будь-якому випадку, варто орієнтувати наші зусилля, як і ідеалу, зло на завершальному етапі Землі знаходиться в мінімумі. Нам не потрібно буде більше боротися проти гострих форм голоду і хвороб – вони переможені наукою. Під дією дедалі більш гарячих променів Омеги припиняться ненависть і міжусобна боротьба, переможені почуттям Землі і почуттям людини. В усій ноосфері пануватиме якась одностайність. Завершальна конвергенція станеться мирно.*)²³⁵ Зрозуміло, такий вихід найбільш гармонійно відповідав би теорії.

Але також може бути, що згідно із законом, якого в минулому ще ніщо не уникнуло, зло теж у своїй специфічно новій формі, зростаючи водночас з добром, досягне фіналу свого вищого ступеня.

Немає вершини без прірви.

Величезними будуть сили, вивільнені в людстві внутрішньою дією його об'єднання. Але не виключено, що завтра, як і учора, і сьогодні, ця енергія діятиме незлагоджено. Механічна спільна дія під натиском грубої сили? Або спільна дія в симпатії? Чи буде людина прагнути завершити себе колективно або індивідуально в комусь більшому, ніж вона сама? Відмовитись від Омеги або прийняти?

---

²³⁵ І, проте, водночас, за крайньої напруженості, оскільки йдеться про наближення до критичної точки. Немає нічого спільного між цими перспективами і старими мріяннями сектантів про райський період на Землі перед кінцем світу.

яти її? Може виникнути конфлікт. У цьому випадку, внаслідок природи процесу, який її об'єднує, і в ході цього процесу ноосфера, що досягла певної точки об'єднання, знову відокремиться на дві зони, що відповідно притягуються двома антагоністичними полюсами поклоніння. На зону думки, яка ніколи не була повністю єдиною. І на зону всеосяжної любові, що оживляє і, врешті-решт, виокремлює, щоб її завершити, лише одну частину ноосфери – ту, яка наважиться «зробити крок» за межі себе, в інше. Останній раз, ще одне розгалуження.

За цією останньою гіпотезою, що більше відповідає традиційним апокаліпсисам, навколо нас, можливо, водночас піднімаються в майбуття три криві: неминуче збавляння органічних можливостей Землі; внутрішній розкол свідомості, що дедалі більше розділяється до двох протилежних ідеалів еволюції; позитивне залучення центром центрів тих сердець, які звернуться до нього. І кончина Землі станеться в потрійній точці, в якій шляхом збігу, цілком згідного з прийомами життя, ці три криві зустрінуться і досягнуть строго одночасно свого максимуму.

Смерть планети, що матеріально вичерпала себе; розрив ноосфери, що розділилася в питанні про форму, в яку необхідно вдягнутися, свою єдність, і водночас, надаючи події усе її значення і усю її важливість, звільнення того відсотка універсуму, який зуміє крізь час, простір і зло ретельно синтезуватися до кінця.

Не нескінченний прогрес – цій гіпотезі суперечить істотна конвергентність ноогенезу, а екстаз – позарозмірами і рамками видимого універсуму.

Екстаз у згоді або розбраті, але як в тому, так і в тому випадку, при внутрішньому надлишку напруженості.

Це єдиний біологічний вихід, відповідний і мислимий для феномена людини»²³⁶.

Практично усі, хто вважає, що сингулярність буде, припускають, що вона станеться в цьому столітті, і багато хто упевнений, що це, швидше за все, станеться впродовж декількох десятиліть. Це нібито планета, що була заселена мавпами, раптом різко трансформувалася

---

²³⁶ Шарден Т. Феномен человека [Електронний ресурс] / Т. Шарден; пер. и примеч. Н. А. Садовского – М.: Прогресс, 1965. – Режим доступу : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

у світ інтелектуально обдарованих людей, що змінюють Землю абсолютно незрозумілим до того способом.

Термін «сингулярність»²³⁷ запозичений, як відомо, у математиків і астрофізиків, які використовують його, описуючи космічні чорні діри, і в деяких теоріях початку всесвіту, – точка з нескінченно великою щільністю і температурою і нескінченно малим об'ємом. Математична сингулярність (особливість) – точка функції, значення в якій прагне до нескінченності, або інші подібні «цікаві» точки – особливості функції.

У цьому контексті вперше термін «сингулярність» використав у середині ХХ століття Д. Нейман, маючи на увазі математичне, а не астрофізичне розуміння цього слова – точку, за якою екстраполяція починає давати безглузді результати (розходитися). Про це пише В. Віндж, якому цей термін, зазвичай, приписують. Науковим обґрунтуванням настання сингулярності активно займається Р. Курцвейл.

Якщо ознайомитись з його працею «The Singularity Is Near»²³⁸, то стане зрозуміло, куди рухається наша людино-машинна цивілізація в цілому, і що нас чекає в найближчому майбутньому. Оскільки вона не перекладена ні російською, ні українською, то коментар до неї зробив 2013 року Марк Ромул у книзі «Сингулярность действительно близко», що цілком ґрунтується на ідеях і смислах книги Реймонда Курцвейла «The Singularity Is Near», але, по факту, є абсолютно іншою книгою²³⁹.

Ось як Марк Ромул адаптує і інтерпретує зміст праці Реймонда Курцвейла «The Singularity Is Near», і як він прогнозує дату прояву сингулярності. Він зазначає, що поява на світ штучного інтелекту, який перевершує людину – це питання недалекого майбутнього. І коли цей час настане, то настане новий етап розвитку життя на Землі. Єдиний шанс людства на виживання – злиття з штучним інтелектом, яке породить людину нову, більше здійснену.

---

²³⁷ Сингулярность [Електронний ресурс] // Вікіпедія – вільна енциклопедія. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сингулярность>. – Заголовок з екрана.

²³⁸ *Kurzweil, Raymond. The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology by Ray Kurzweil. – Viking Press Inc, 2005. – 672 p.*

²³⁹ *Ромул М. Сингулярность действительно близко: Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near». [Електронний документ]. – Б. м., 2013. – 54 с. – Режим доступу: <http://novadeus.com/wp-content/uploads/Singularity.pdf>.*

Ми останні:

- Ми останнє неаугментоване*²⁴⁰ покоління.
- Ми останнє інтелектуальне самотнє покоління.
- Ми останнє покоління, яке обмежене своїми тілами.

Ми перші:

- Ми перше аугментоване покоління.
- Ми перше інтелектуальне єдине покоління.
- Ми перше покоління, можливості якого будуть обмежені лише уявою.

У той же час, як штучний інтелект розумнішає щодня і зрощується з людиною, паралельно йде інший, не менш цікавий для нас процес. 8 жовтня 2013 року офіційно стартував міжнародний проект Human Brain Project. Його основною метою є симуляція діяльності людського мозку. По суті, ми намагаємося створити машину, яка думатиме так само, як думає людина. Створення програмно-машинного комплексу, інтелектуальні здібності якого відповідатимуть людині, завершиться вже в 2020–2025 роках.

«Рушійною силою, що веде нас до сингулярності є три наукові революції, що відбудуться в першій половині XXI століття, – зазначає Марк Ромул. Нас чекає революція в генетиці, революція в нанотехнології і революція в робототехніці. Кожна з них є якісним стрибком на шляху до розуміння діяльності Всесвіту і створення технологій управління ним. Кожна революція дає нам ще більше влади або над своїм тілом, або над навколишньою матерією, або над нашими нащадками, які одного разу виростуть і щедро віддячать своїм творцям.

Genetics. Революція в генетиці дасть нам можливість програмувати свою біологію для ліквідації усіх захворювань, різкого розширення людського потенціалу і радикального продовження життя. Але людина, яка ґрунтована на біологічних принципах, не надто відрізнятиметься від нас сьогоднішніх. Наша біологія так само поступатиметься нашим інженерним рішенням.

Nanotech. Революція в нанотехнології дасть нам можливість перебудувати молекулу за молекулою, наше тіло, наш мозок і наш світ, який виходить далеко за межі біології. Революція в нанотехно-

---

* Аугментація – технологічне рішення для посилення властивостей *Homo Sapiens*

логії дасть нам владу над самою матерією. Воістину фантастичні перспективи готує нам майбутнє. І сьогодні це вже зовсім не фантастика, а реально існуючі технології.

Robotics. Революція в робототехніці, яку ви вже можете спостерігати на прикладі численних відео на ND, означатиме, що на Землі з'явиться щось досконаліше за людину. Наше творіння, яке буде досконалішим, ніж ми. Це найзначніша революція з усіх. Революція в робототехніці означає не лише конкретні інженерні рішення при побудові машин, ця революція означає створення мислячих машин з сильним штучним інтелектом, які нічим не поступатимуться людині. Сила, що буде здатна змінити увесь всесвіт.

Синтез і взаємна дія цих трьох революцій приведе наш світ в якісно інший стан, який дуже відрізнятиметься від світу минулих тисячоліть. Уперше ми можемо встати на п'єдестал творця, створивши розумне штучне життя завдяки науці і прогресу. Уперше ми набудемо влади над усією матерією завдяки нанотехнологіям. Уперше ми можемо змінити самих себе так, як визнаємо за потрібне. Саме ці три взаємопов'язані революції дадуть нам ключ до побудови власного світу, який управлятиметься нашою волею за допомогою наших технологій.

Близько 2030 року настане момент, коли потужність інтелекту комп'ютерів прирівняється до інтелектуальної сили людства. Це будуть дійсно глибокі зміни, коли машини будуть рівні нам в інтелектуальному полі, це дата початку глибокого злиття людини і машини. Бурхливо розцвіте повсюдне аугментування людей, тому що штучні органи перевершуватимуть природні за усіма параметрами. Ціна на них буде позамежно висока і вони будуть доступні лише багатим людям. Водночас штучний інтелект почне зливатися з людством, допомагаючи нам там, де наших здібностей бракує.

2030-і – це десятиліття бурі. Момент, коли старі громадські інститути почнуть дуже швидко руйнуватися під власною вагою через власну незатребуваність. Суспільство не буде готове до радикальних змін, адже воно інертне, і державний апарат – завжди консервативний. Загостряться тертя між світовими корпораціями і органами влади. З'являться численні групи, що виступають проти злиття людини і машини. І хтось неминуче постраждає, але така ціна еволюції. Це буде той самий кіберпанк з Deus Ex, з убогістю, корпорація-

ми, владою, першими надлюдськими аугментаціями, першим сильним штучним інтелектом.

До 2040 року ми все ще будемо людською цивілізацією, з явним переважанням небіологічного інтелекту на планеті. Людство виходитиме з біології, але не з людяності. Старі громадські інститути остаточно рухнуть. Дрібні групи ретроградів все ще чинитимуть опір, але більшість супротивників прогресу просто нічого не зможе з цим зробити і буде змушена або піти жити в природу, або бути з усіма.

2050 рік буде роком створення принципово іншої цивілізації, яка цілком складатиметься з тих, хто дуже відрізняється від *Homo Sapiens*. Це буде практично безсмертне створіння, життя якого надто відрізнятиметься від наших життів. Далі прогнозувати просто неможливо, тому що це вже за межею сингулярності.

Вочевидь, нас чекають радикальні зміни найближчі 10-20 років. Темний час на декілька десятиліть. Час, коли усе старе має піти, звільнивши дорогу для нового. І сьогодні у нас поки ще є можливість підготуватися і стати на гребені нової хвилі, а не бути відкинутими на узбіччя життя. Що робити – вибір за вами»²⁴¹.

Російські вчені також мають свій власний погляд на входження планетарної спільноти в сингулярність. Не виключено, що духовна сингулярність російських учених в питаннях становлення ноосфери є віддзеркаленням специфічного російського стилю мислення й особливого шляху в ноосферу, про що вже роздумував М. Мойсеєв²⁴². Йому вторить А. Урсул, що в праці «Путь в ноосферу: Концепция выживания и устойчивого развития человечества» пише: «Росія не буде, як певна рядова ланка, механічно вписуватися у світовий процес ноосферогенезу, адаптуючись до нього, бо російський шлях в ноосферу є синергетичний ефект коеволюції свого власного шляху і шляху іншої світової спільноти. Шлях в ноосферу далеко не простий, і його пошук пов'язаний з посиленням системно-синергетичних процесів планетарного і навіть космічного масштабу в усіх сферах соціальної і соціоприродної діяльності. І пріоритет у

---

²⁴¹ Див.: *Ромул М.* Сингулярность действительно близко: Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near». [Електронний документ]. – Б. м., 2013. – 54 с. – Режим доступу: <http://novadeus.com/wp-content/uploads/Singularity.pdf>.

²⁴² Див.: *Моисеев Н. Н.* Российский выбор: Путь в ноосферу? / Н. Н. Моисеев // *Экос.* – 1991. – № 1.

вирішенні цієї проблеми має бути відданий зміні природи самої людини, можливостям творення загальнолюдського інтегрального інтелекту на базі інформатизації і становлення глобально-планетарного управління усім цивілізаційним процесом. Ці завдання (а це тільки декілька пріоритетних проблем) безпрецедентно складні, можливо, у принципі навіть нездійсненні, і важливо виявити реальність ноосферної перспективи для людства»²⁴³.

А. Урсул присвятив навіть спеціальне дослідження створенню концепції становлення ноосфери, яка може слугувати (чи, скромніше, може цьому сприяти) світоглядною і методологічною основою виживання і подальшого стійкого розвитку цивілізації. «Саме такої концепції потребує, – пише він, – як Росія, так і уся світова спільнота, бо зараз важливо заповнити той теоретичний вакуум, який утворився після відмирання комуністичних і інших соціальних утопій і усвідомлення того, що людська цивілізація може навіть загинути»²⁴⁴.

Викладене в ньому розуміння проблеми лягло в основу створення Міжнародного інституту ноосфери (при Міжнародній асоціації «Космос і філософія»), який був організований у травні 1990 р. в ході двох міжнародних конгресів згаданої асоціації, що проходили в Болгарії в містах Кирджали і Казанлик. Країнами-засновниками цього міждисциплінарного і міжнародного інституту стали СРСР, НРБ, Греція, Франція, США, в яких організовуються національні центри ноосферних досліджень.

Поки що є окремі розрізнені колективи дослідників, що займаються, в основному на громадських засадах, тими або іншими аспектами ноосферних досліджень, – в Москві, Одесі, Кишиневі, Єревані, Тбілісі, Хабаровську, Запоріжжі і інших містах колишнього СРСР. Деякі з них працювали під егідою громадського Інституту ноосфери, а останнім часом з'явилися і державні установи (Ноосферно-екологічний інститут Російської академії управління), науково-комерційні структури і громадські об'єднання (наприклад, Академія ноосфери, створена у кінці 1991 р.).

---

²⁴³ Урсул А. Д. Путь в ноосферу: Концепция выживания и устойчивого развития человечества / А. Д. Урсул. – М. : Луч. – 1993. – 275с.

²⁴⁴ Урсул А. Д. Путь в ноосферу: Концепция выживания и устойчивого развития человечества / А. Д. Урсул. – М. : Луч. – 1993. – С. 8.

Фундаментальними відкритими питаннями щодо сингулярності є питання про її існування, час настання і темпи зростання технологічних змін. Технології розвиваються експоненціально. Це видно навіть на прикладі iPhone. Остання модель iPhone 5S, що презентована виробником, по зростанню продуктивності в 40 разів потужніше за найпершу. Вдумайтеся в цю цифру, в 40 разів! А між найпершим iPhone і самим останнім пройшло всього 6 років (перший 2007, останній 2013). Якщо порівнювати грубо, то вам треба 40 iPhone першого покоління щоб обробляти дані як один iPhone останнього покоління. Цей технологічний стрибок стався всього за 6 років і цей тільки початок. Це і є експоненціальний вибуховий розвиток технологій.

Відомий шахіст Володимир Крамник вже програв програмі Deep Fritz, час переваги людини в шахах пройшов. Машини вже сильніше. Нещодавно система IBM Watson обіграла живих людей в американській інтелектуальній грі Jeopardy! (Своя гра). Час переваги людини в Jeopardy! пройшло. І зовсім нещодавно IBM Watson навчився ставити медичні діагнози живим людям і почав «викладати». Тільки вдумайтеся в це, програмно-машинний комплекс навчився ставити діагнози краще, ніж живі люди, і його почали використати в навчанні студентів!

Екстраполяція деяких тенденцій показує, що сингулярність може статися до 2020 року; можливо, цю дату варто переглянути і наблизити до 2018 або навіть 2016 року, якщо покладатися на останню оцінку Д. Едера про те, що час подвоєння потужності комп'ютерів припав за 9 місяців на вересень 2002 року, – і вона має бути дуже раптовою, що характерно для природи гіперекспоненціальної кривої.

Технологічна сингулярність – передбачувана точка в майбутньому, коли еволюція людського розуму внаслідок розвитку нанотехнології, біотехнології і штучного інтелекту прискориться до такої міри, що подальші зміни призведуть до виникнення розуму з набагато більш високим рівнем швидкодії і новою якістю мислення.

За деякими припущеннями, сингулярність повинна настати близько 2030 року (наприклад, так вважає В. Віндж). Якщо проекструлювати закон Мура, виявиться, що приблизно в той же час обчислювальна потужність комп'ютерів зрівняється з потужністю головного мозку людини.

Технологічна сингулярність – це гіпотетичний момент у майбутньому, коли технологічний розвиток стане настільки стрімким, що графік технічного прогресу зробиться практично вертикальним. Ця концепція уперше була запропонована В. Вінджем, який вважає, що якщо ми зуміємо уникнути загибелі цивілізації до цього, то сингулярність станеться через прогрес в галузі штучного інтелекту, інтеграції людини з комп'ютером або інших методів збільшення розуму.

Посилення розуму, на думку В.Вінжа, в якийсь момент призведе до позитивного зворотного зв'язку: розумніші системи можуть створити ще розумніші системи і зробити це швидше, ніж первинні конструктори-люди. Цей позитивний зворотний зв'язок, швидше за все, виявиться таким сильним, що впродовж дуже короткого проміжку часу (місяці, дні або навіть усього лише години) світ перетвориться більше, ніж ми можемо це уявити: він несподівано виявиться населеним надрозумними створіннями. Це час життя і творення, за нашим баченням і ідеологією розвитку планетарного світу, Планетарної особистості.

Самопородження Планетарної особистості (Інтермена) з її синергетичним мисленням, космополітичним світоглядом і космополітичною ідеологією, оригінальною інтернеткультурою, що потребує якісного забезпечення науковими знаннями і наявності інтенсивного соціального спілкуванні на основі розвиненої організаційної культури або соціальної взаємодії з іншими особистостями в горизонті становлення єдиного інформаційного забезпечення життєдіяльності, що має бути побудована на раціонально організованих смислах, інтенсивно відбувається вже сьогодні.

З поняттям сингулярності часто пов'язують ідею про неможливість передбачити, що буде після неї. Перші ознаки соціальної сингулярності мають з'явитися вже за переходу від інформаційної до інтелектуальної цивілізації, коли системоутворюючим чинником нашого життєустрою буде безтілесна ноосфера, що оперуватиме смислами планетарного походження.

Постлюдський світ, який у результаті з'явиться, можливо, буде таким чужим для нас, що наразі ми не можемо знати про нього абсолютно нічого. Єдиним винятком можуть бути фундаментальні закони природи, але навіть тут іноді допускається існування ще не відкритих законів (у нас поки немає теорії квантової гравітації) або не

до кінця зрозумілих наслідків з відомих законів (подорожі через просторові тунелі (просторову червоточину), створення «всесвітів-немовлят», подорожі в часі і т. ін.), за допомогою яких постлюди зможуть робити те, що ми звикли вважати фізично неможливим.

Водночас, багато людей пов'язують з Сингулярністю найпозитивніші очікування²⁴⁵. Теоретично сингулярність означає можливість безсмертя, необмеженого розширення свідомості і польоти на інші планети. Але так само теоретично атомна енергія означає необмежену дармову електрику, проте, насправді, нескінченні переваги урівноважуються нескінченними недоліками, які у випадку атомної енергії – ядерна зброя, радіоактивне зараження і загроза глобальної війни. Відповідно, виникло наступне спрощене уявлення про сингулярність: досить дотягнути до неї, а там штучний інтелект вирішить усі наші проблеми, виникне економіка достатку і рай на Землі.

Не дивно, що такі уявлення викликали реакцію у відповідь: висловлювалися припущення, що ідеї про сингулярність – це свого роду релігія для фанатів техніки, де штучний інтелект – замість Ісуса, а сингулярність – замість Бога. І на підставі такої психологізації ідея про сингулярність відкидалася.

Можна також порівнювати очікування настання сингулярності з ідеями про комунізм. Після сингулярності, говорять її прибічники, молекулярне виробництво дозволить робити будь-які товари практично безкоштовно, створивши той самий достаток, що робить комунізм можливим; крім того, в керованому штучним інтелектом суспільстві відпаде необхідність ринку, оскільки управління згори виявиться, зрештою, ефективнішим. Когнітивні технології зможуть створити нову людину або підправити «стару». Проте подібні очікування, ймовірно, більше говорять про нас самих, ніж про те, що буде насправді.

Інша критика ідеї сингулярності була спрямована на те, що закон Мура є експоненціальним, а виокремлена точка можлива тільки при гіперболічному законі; що, можливо, людина не здатна створити надлюдський розум, оскільки це занадто складне завдання, і щоб створити надрозум, потрібно його вже мати. Наприклад, у критичній

---

²⁴⁵ Сингулярность / А. В. Турчин [Електронний ресурс] // Взгляд за Грань. – Режим доступу : <http://vzglyadzagran.ru/kosmos/singulyarnost-2.html>. – Заголовок з екрана.

статті «Сингулярність завжди поруч» (праці Р. Курцвейла, що пародіює назву «Сингулярність поруч») йдеться про те, що ми ніколи не зможемо виявити себе «після сингулярності», оскільки в цьому стані ми повинні були б визнати, що усе нескінченне зростання знаходиться позаду нас, а попереду ніякого такого зростання не буде. Замість того, щоб розбирати усю цю критику, зазначимо, що вона не впливає на основний факт – на зміну невідомої природи, що реально насувається на нас.

Тут варто зауважити, що абсолютно нові можливості відкриваються перед глобально-еволюційними процесами у Всесвіті у зв'язку з прогресом космонавтики і розгортанням космічної діяльності людства і передбачуваних наукою позаземних цивілізацій. Йдеться про космічне розширення соціального ступеня еволюції, яке отримало найменування Великого соціального вибуху.

Поява соціального ступеня еволюції опиняється в цьому сенсі як би «другою сингулярною» точкою, поворотним пунктом, який круто змінює параметри глобально-еволюційних процесів у Всесвіті, наповнює їх діалектикою соціального і природного, сприяючи «соціалізації» природної еволюції космосу. Еволюція матерії з'являється з цього погляду як процес, що розгортається не лише в «просторовому», космічному середовищі, але і в тимчасовому вимірі, що поєднує в єдине еволюціонуюче ціле астрономічне минуле Всесвіту з його «потрібним» для людини космогонічним майбутнім.

Деякі вчені подають навіть своє бачення механізму «падіння» планетарної спільноти в сингулярність. «Можна цей процес, що повертає людство, яке вже почало деградувати, на супермагістраль глобальної еволюції, вважати, за аналогією, Великим соціальним, або навіть соціоприродним «вибухом». Великий соціоприродний вибух, тобто швидке за космогонічними масштабами часу (але не інфляційне) просторово-темпоральне розширення соціоприродної сфери, уявляється приблизно такою ж «астросоціологічною» закономірністю, як наразі нам бачиться процес глобалізації на планеті, який також розширює цю соціогеосферу і передує її поширенню в позаземних просторах вже як космоноосфери»²⁴⁶, – пишуть І. Ільїн і

---

²⁴⁶ *Ильин И. В. Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов) / И. А. Ильин, А. Д. Урсул. – М. : Изд-во МГУ, 2009. – С. 151–152.*

А. Урсул у праці «Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов)».

Соціальний ступінь завдяки Великому соціальному вибуху на планеті, а потім і в космосі, виявляється принципово іншим в просторово-часовій перспективі, ніж їй попередні шаблі глобальної еволюції. Це пов'язано з реальною і потенційною можливістю розширення цього ступеня спочатку в ході глобалізації у просторі земної кулі, а потім і соціалізації, освоєння Всесвіту.

У нашому Всесвіті завдяки синергетичним процесам реалізується інформаційний критерій (принцип) розвитку, суть якого – в появі дедалі більш складних форм речовин. Цей принцип припускає ускладнення структур матерії і появу усіх відомих структурних рівнів аж до людини і соціуму, і найбільш нетривіальним виведенням виступає поява саме складних форм речовини. Цю ідею на іншому матеріалі підтверджують О. Князева і С. Курдюмов, вважаючи, що «еволюція з'являється як створення дедалі більш складних нелінійних середовищ, здатних об'єднувати щораз більшу кількість простих структур і створювати дедалі більш складну організацію»²⁴⁷. Саме в нашому Всесвіті з його глобальними характеристиками і фундаментальними фізичними константами і може реалізуватися той головний напрям еволюції, який відображає інформаційно-синергетичний принцип глобальної еволюції.

Таким чином, з переходом на більш високий ієрархічний рівень відбувається звуження «коридору ускладнення» еволюціонуючих систем, тобто прогресивний розвиток на супермагістралі глобальної еволюції має вигляд конуса (негентропійна піраміда), що звужується. При цьому повинні зберігатися основа, фундамент, з якого «вирастає» більш високий структурний рівень еволюції, тобто в цьому сенсі забезпечується «безпека» попереднього рівня. Якщо цього не відбувається, то прогресивна еволюція просто припиняється, або тимчасово залишається на тому ж рівні, або переходить на траєкторію регресивного розвитку.

«Безпека» ширшої системи потрібна для того, щоб слугувати основою, стартовим майданчиком і умовами для продовження прогресивного розвитку.

---

²⁴⁷ Князева Е. Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя. 2002. – С. 9, 90.

сивної самоорганізації системи. Щоб перейти на новий, більш високий рівень складності, еволюціонуюча система має вступати в коеволюційні відносини з попередніми структурними рівнями матерії, що можливо тільки в дуже вузькому коридорі безпеки, у природних умовах, де може бути гарантована ця коеволюція. Тому не випадково іноді глобальний еволюціонізм іменують «універсальним коеволюціонізмом».

Отже, соціальна сингулярність настає в момент, коли планетарна спільнота, породивши планетарний соціальний світ, загубить контроль над ним і перейде у невідому для нас фазу буття.

Ясно тільки одне. Ми швидко наближаємось до порога соціальної сингулярності в бутті планетарного соціального світу. Ми не згодні з прогнозами деяких дослідників, що це трапиться в просторі XXI століття або навіть третього тисячоліття, але те, що це неодмінно станеться, у нас жодних сумнівів немає.

Що це має викликати в нас – страх, здивування чи радість? При цьому зазначимо, що у багатьох наших співробітників, особливо серед жіночої статі, була вкрай негативна реакція на таку перспективу, що відкидає наше людське: емоції, любов до дітей, відчуття єдиної родини. Ми ж, мешканці планети, на початку XXI століття зовсім не готові відповісти на це питання, в яке вилилось це дослідження кінцевої мети еволюційного розвитку планетарної спільноти, вочевидь, закладеної від самого моменту породження планетарного соціального світу Космічним Розумом, а Ви, шановні читачі, що думаєте з цього приводу?

ЛІТЕРАТУРА

---

1. *Абдеев Р. Ф.* Механизм управления, его генезис и системообразующая роль / Р. Ф. Абдеев // *Философские науки*. — 1990. — № 4. — С. 105—113.
2. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. — М. : ВЛАДОС, 1994. — 336 с.
3. *Алексеев И.* Энергия / И. Алексеев // *Философская энциклопедия*. — М. : Изд-во «Сов. энциклопедия», 1970. — Т. 5. — С. 563-564.
4. *Алексеев С. С.* Теория государства и права: учебн. для юридических вузов и факультетов / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, Г. В. Игнатенко и др. ; отв. ред. : В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. — 3-е изд. — М. : Норма, 2004. — 484 с.
5. *Алексеев С. С.* Теория права / С. С. Алексеев. — М. : Изд-во БЕК, 1995. — 320 с.
6. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. — 339 с.
7. *Андрущенко В. П.* Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть : досвід соціально-філософського аналізу [Електронний ресурс] / В. П. Андрущенко. — К. : Генеза, 2006. — 546 с. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2006/06vaos>.
8. Аутопоезис соціальних систем : монографія / за наук. ред. В. П. Бега ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — 748 с.
9. *Ахиезер А. С.* Дезорганизация как категория общественной жизни / А. С. Ахиезер // *Общественные науки и современность*. — 1995. — № 6. — С. 42—52.

10. *Базалук О. А.* Время в свете новой космологической концепции / О. А. Базалук. — Днепропетровск : Пороги, 2003. — 127 с.
11. *Базалук О. А.* Модели Мироздания / О. А. Базалук // *Sententiae* : наук. праці Спільки дослідників модерної філософії (Паскалівського товариства). — Спецвип. № 2 «Філософія і космологія». — Вінниця ; Днепропетровск : УНІВЕРСУМ-Вінниця ; Пороги, 2005. — С. 51-67.
12. *Базалук О. А.* Происхождение человечества: новая космологическая концепция / О. А. Базалук. — Днепропетровск : Пороги, 2003. — 144 с.
13. *Базалук О. А.* Разумное вещество / О. А. Базалук. — К. : Наук. думка, 2000. — 367 с.
14. *Базалук О. А.* Сущность человеческой жизни / О. А. Базалук. — К. : Наук. думка, 2002. — 272 с.
15. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. — М. : Искусство, 1979. — 424 с.
16. *Бевзенко Л. Д.* Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. — К. : Ин-т социологии НАН Украины, 2002. — 437 с.
17. *Бек Дон Эдвард, Кован Кристофер К.* Спиральная динамика. Управляя ценностями, лидерством и изменениями в XXI веке / Дон Эдвард Бек, Кристофер К. Кован. — М. : Открытый Мир, BestBusinessBooks, 2010. — 424 с.
18. *Белозерцев В. И.* Технократическое мышление и пути его преодоления / В. И. Белозерцев // *Идеологизация науки и истина*. — Казань, 1989. — С. 82-85.
19. *Бердяев Н. А.* Самопознание / Н. А. Бердяев. — М. : Книга, 1991. — 445 с.
20. *Берестов А.* Число зверя / А. Берестов. — М. : Троице-Сергиева лавра, 1996. — 342 с.
21. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права / Ж.-Л. Бержель ; под. общ. ред. В. И. Даниленко ; пер. с фр. — М. : Издательский дом «NOTA BENE», 2000. — 576 с.
22. *Бех В. П.* Генезис соціального організму країни : монографія / В. П. Бех. — 2-е вид., доп. — Запоріжжя : Просвіта, 2000. — 288 с.

23. *Бех В. П.* Саморегуляція соціального організму навчального закладу : монографія / В. П. Бех, Л. М. Семененко. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 330 с.
24. *Бех В. П.* Смыслогенез як механізм енергоінформаційного формування особистості у дискурсі традицій громадянського суспільства / В. П. Бех, І. Є. Колеснікова // *Нова парадигма : Філософія. Політологія. Соціологія : журнал наук. праць.* — К. : НПУ , 2007. — Вип. 63. — С. 8-18.
25. *Бех В. П.* Соціальне управління у контексті саморегуляції соціального організму країни : монографія / В. П. Бех, Ю. В. Бех, С. М. Попов; за наук. ред. В. П. Беха. — Запоріжжя : Просвіта, 2012. — 572 с.
26. *Бех В. П.* Соціальний організм країни / В. П. Бех. — Запоріжжя : ЗДУ, 1999. — 186 с.
27. *Бех В. П.* Технократизм у дискурсі проблем вищої школи : монографія / В. П. Бех, І. В. Малик ; за ред. В. П. Беха. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — 263 с.
28. *Бех Ю. В.* Саморозгортання соціального світу : монографія / Ю. В. Бех. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. — 248 с.
29. *Бех Ю. В.* Філософія управління соціальними системами : монографія / Ю. В. Бех ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — 623 с.
30. *Бех Ю. В.* Філософські проблеми управління складними системами: ідеї, принципи і моделі : монографія / Ю. В. Бех, А. І. Слепцов ; Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. — 404 с.
31. *Бех В. П.* Человек и Вселенная / В.П. Бех. — Запорожье : РА «Тандем-У», 1998. — 144 с.
32. *Бех В. П.* Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. — 2-е изд., доп. — Запоріжжя : Просвіта, 2004. — 148 с.
33. *Бродель Ф.* Грамматика цивилизаций / Ф. Бродель ; пер. с фр. — М. : Весь мир, 2008. — 545 с.

34. Буданов В. Г. Как возможна квантово-синергетическая антропология, синтетические миры телесности [Электронный ресурс] / В.Г. Буданов // *Философия и синергетика*. — Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/philosophy/kak-vozmozhna-kvantovo-sinergeticheskaya-antropologiya/>. — Заголовок з экрана.
35. Быченков В. М. Институты: Сверхколлективные образования и безличные формы социальной субъективности / В. М. Быченков. — М. : Российская академия социальных наук, 1996. — 965 с.
36. Василенко В. Н. Ноосферная концепция развития социальных институтов : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д.филос.н. : спец. 09.00.11. — социальная философия / Василий Николаевич Василенко. — Волгоград : ВолГУ, 2005. — 51 с.
37. Величковский Б. М. Когнитивная наука : Основы психологии познания : в 2 т. — / Б.М. Величковский. — М. : Смысл : Издательский центр «Академия», 2006. — Т. 2. — 432 с.
38. Вернадский В. И. Научное мировоззрение / В. И. Вернадский // На переломе. Философские дискуссии 20-х годов: Философия и мировоззрение / сост. П. В. Алексеев. — М. : Политиздат, 1990. — 528 с.
39. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. — М. : Наука, 1988. — 520 с.
40. Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. — 2-е изд. — М. : Сов. радио, 1968. — 326 с.
41. Винер Н. Кибернетика или управление и связь в животном и машине / Н. Винер. — М. : Наука, 1983. — 340 с.
42. Витол Э. А. Будущее земной эволюции известно (философствование за гранью реальности) / Э. А. Витол // *Философия и космология*. — К. : Philosophy & Cosmology, 2014. — (Vol. 12). — С. 202-209.
43. Вовканич С. І. Інтелект у шатах духовності [Електронний ресурс] / С. І. Вовканич. — Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/zurnal/N2/Unyk_apokal/vovkanych-intel.htm.
44. Войтенко В. Т. Молекулярные механизмы старения и эволюция продолжительности жизни: Проблема системного анализа

- / В. Т. Войтенко // Молекулярные и клеточные механизмы старения : тез. докл. — К., 1981. — С. 37—38.
45. *Воловик В. І.* Вступ до філософії : навч. посіб. / В. І. Воловик. — Запоріжжя: Просвіта, 2001. — 160 с.
  46. *Воронков Н. А.* Основы общей экологии : учебн. для студ. высш. учеб. заведений ; пособ. для учителей. — М. : Агар, 1999. — 96 с.
  47. *Воронкова В. Г.* Синергетична методологія аналізу соціального управління [Електронний документ] / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2009. — Вип. 36. — С. 26-46. — Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpqgvzdia/2009_36/pdf_36/VISNIK_36_3.pdf.
  48. *Выготский Л. С.* Развитие высших психических функций / Л. С. Выготский. — М. : АПН РСФСР, 1960. — 598 с.
  49. *Ганзий Т. Я.* Сознание и его эволюция / Т. Я. Ганзий // Философия и космология. — К. : Philosophy & Cosmology, 2014. — (Vol. 12). — С. 214—222.
  50. *Гардинер Ф.* Тайные общества. Запретное знание Гардинера. Откровения о франкмасонах, тамплиерах, иллюминатах, фашистах и змеиных культах / Ф. Гардинер. — СПб. : ИГ «Весь», 2011. — 240 с.
  51. *Гегель Г.* Наука логики : [в 3 т.] / Г. Гегель. — М. : Мысль, 1971. — Т. 2. — 248с.
  52. *Гегель Г.* Наука логики : [в 3 т.] / Г. Гегель. — М. : Мысль, 1970. — Т. 1. — 501 с.
  53. *Гегель Г.* Энциклопедия философских наук / Г. Гегель. — М. : Мысль, 1975. — Т. 2. — 695 с.
  54. *Гегель Г. В. Ф.* Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В. С. Нерсесянц. — М. : Мысль, 1990. — 524 с.
  55. Гетерохронія [Електронний ресурс] // Вікіпедія — вільна енциклопедія. — Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Гетерохронія>. — Заголовок з екрана.
  56. *Головин А. И.* Идея «потока сознания» и концепция «трех миров» / А. И. Головин // Дух і Космос: наука і культура на шляху до нетра-

- диційного світосприймання / кол. авт. під кер. проф. І. З. Цехмістро. — Харків, 1995. — С. 37.
57. *Гольцова О. Є.* Соціальна регуляція: просторово-часовий вимір / О. Є. Гольцова [Електронний документ] О. Є. Гольцова // Часопис Київського університету права. — 2013. — № 1. — С. 37—40. — Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yuuuu/37.pdf.
58. *Горский Ю. М.* Гомеостатика: модели, свойства, патологии / Ю. М. Горский // Гомеостатика живых, технических, социальных и экологических систем. — Новосибирск : Наука, Сиб. отд., 1990. — 280 с.
59. *Горский Ю. М.* Системно-информационный анализ процессов управления / Ю. М. Горский. — Новосибирск : Наука, Сиб. отд., 1988. — 322 с.
60. *Госвами Амит.* Самосознающая вселенная : как сознание создает материальный мир [Електронний ресурс] / Амит Госвами ; [пер. с англ. А. Киселева]. — Москва : Открытый Мир : Ганга, 2008. — 80 с. — Режим доступу : <https://bookmate.com/reader/HdVMtcst>. — Заголовок з екрана.
61. *Девтеров І. В.* Інтермен як нова особистість / І. В. Девтеров // Вища школа. — 2011. — № 9. — С. 83-91.
62. *Девтеров І. В.* Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія / І. В. Девтеров. — К. : НТУУ «КПІ», 2012. — 360 с.
63. Для полёта на красную планету отобрано более тысячи добровольцев [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://svit24.net/technology/67-technology/99700-dlja-polta-na-krasnuju-planetu-otobrano-bolee-tsjachy-dobrovolcev>. — Заголовок з екрана.
64. *Добронравова І. С.* Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. — К. : Либідь, 1990. — 152 с.
65. *Донченко О.* Від цілісності психологічних знань до цілісності світобачення / О. Донченко. — Соціальна психологія. — 2011. — № 1. — С. 4—10.
66. *Дружинин В. В.* Системотехника / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов. — М. : Радио и связь, 1985. — 200 с.
67. *Друкер П. Ф.* Задачи менеджмента в XXI веке : учебн. пособ. / П. Ф. Друкер ; [пер. с англ.]. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. — 272 с.

68. *Еремин А. Л.* Ноогенез и теория интеллекта / А. Л. Еремин. — Краснодар: Советская Кубань, 2005. — 356 с.
69. *Жданов Ю. А.* Мыслящий человек есть мера всему / Ю. А. Жданов // Научное и социальное значение деятельности В. И. Вернадского. — Л., 1989. — С. 219-226.
70. *Закиянов Д.* Японцы создали боевых человекоподобных роботов [Электронный ресурс] / Д. Закиянов // Экономические известия : еженедельная газета. — Режим доступа : <http://world.eizvestia.com/full/yaropcy-sozdali-boevyih-chelovekopodobnyh-robotov>.
71. *Зиммель Г.* Социологический этюд / Г. Зиммель ; [пер. с нем.]. — К.; СПб.; Харьков : Южно-рус. кн-во Ф. А. Иогансона, 1903 (ценз. 1901). — 59 с.
72. *Зинченко В. П.* Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В. П. Зинченко, Е. Б. Моргунов. — М. : Тривола, 1994. — 304 с.
73. *Ильенков Э. В.* Философия и культура / Э. В. Ильенков // Мыслители XX века. — М. : Политиздат, 1991. — 464 с.
74. *Ильин И. А.* Собрание сочинений: в 10 т. / И. А. Ильин. — М. : Русская книга, 1993. — Т. 2. — Кн. 1. — 386 с.
75. *Ильин И. В.* Теория и практика политической глобалистики : монография / И. В. Ильин, О. Г. Леонова, А. С. Розанов. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 2013. — 296 с.
76. *Ильин И. В.* Эволюционная глобалистика (концепция эволюции глобальных процессов) / И. А. Ильин, А. Д. Урсул. — М. : Изд-во МГУ, 2009. — 232 с.
77. *Искаков Б. И.* Лептонная концепция мироздания — синтез науки и религии? / Б. И. Искаков // Наука и религия. — 1992. — № 4—5. — С. 15—17.
78. История цивилизаций [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.civil.newparadigm.ru/civil3.htm>. — Заголовок з экрана.
79. Интеллектуал [Электронный ресурс] // Вікіпедія — вільна енциклопедія. — Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB> — Заголовок з экрана.

80. *Казначеев В. П.* Космопланетарный феномен человека: Проблемы комплексного изучения / В. П. Казначеев, Е. А. Спириин. — Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1991. — 304 с.
81. *Казначеев В. П.* Феномен человека: космические и земные стоки / В. П. Казначеев. — Новосибирск : Новосибирское книжное изд-во, 1991. — 128 с.
82. *Казютинский В. В.* Ноокосмология и глобальные проблемы [Электронный ресурс] / В. В. Казютинский // Чтобы лучше познать самих себя... — М. : Знание, 1991. — С. 5-20. — Режим доступа : <http://e-libra.ru/read/186028-chtoby-luchshe-poznat-samix-sebya...-sbornik.html>.
83. *Кант И.* Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант; [пер. с нем. Н. М. Соколов] // *Кант И.* Сочинения: в 6 т. — М. : Мысль, 1966. — Т. 6. — С. 349—588.
84. *Каныгин Ю. М.* Введение в социальную когнитологию / Ю. М. Каныгин, Ю. И. Яковенко. — К. : Наук. думка, 1992. — 108 с.
85. *Карсавин Л. П.* О личности // Карсавин Л. П. Религиозно-философские сочинения. — М. : Ренессанс, 1992. — Т. I. — С. 3-35.
86. *Карташев В. А.* Система систем / В. А. Карташев. — М. : «Прогресс-Академия», 1995. — 325 с.
87. *Кастельс М.* Становление общества сетевых структур / М. Кастельс; пер. с англ. // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / под ред. В.Л. Иноземцева. — М. : Academia, 1999. — С. 494—505.
88. Кібернетика // Вікіпедія — вільна енциклопедія [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кібернетика>. — Заголовок з екрана.
89. *Клаус Г.* Кибернетика и общество / Г. Клаус ; [пер. с нем.]. — М. : Прогресс, 1968. — 432 с.
90. *Клаус Г.* Кибернетика и философия / Г. Клаус ; пер. с нем. И. С. Добронравова, А. П. Куприяна, Л. А. Лейтес ; ред. В. Г. Виноградов ; послесл. Л. Б. Баженова, Б. В. Бирюкова, А. Г. Спиркина. — М. : ИЛ, 1963. — 530 с.
91. *Князева Е. Н.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. — СПб. : Алетейя. 2002. — 418 с.

92. *Колесникова И. Е.* Механизм смыслогенеза личности в онтогенезе: морфогенетический и онтологический контекст : монография / И. Е. Колесникова. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. — 205 с.
93. *Колесникова И. Е.* Роль традиций в развитии личности в аспекте энергоинформационного подхода / И. Е. Колесникова // Научный часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. — 2007. — С. 110—115.
94. Коммунистическая партия и научное управление / В. Н. Мазур (руководитель), А. Н. Макаров, В. Г. Королько, В. Е. Хмелько и др. — К. : Изд-во политической литературы Украины, 1984. — 364 с.
95. *Кохан В. В.* Когнітивна соціологія як сфера дослідження соціального інтелекту [Електронний документ] / В. В. Кохан. — Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/sociology/2008/84-90-16.pdf>. — Заголовок з екрана.
96. *Кочетов Э.* Космологизация. Новый этап мирового развития (постановка научной проблемы и ее общий контур) [Електронний ресурс] / Э. Кочетов // Вся Европа. — 2012. — № 6 (67). — Режим доступу : <http://www.alleuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-i-ee-obschiy-kontur-1>. — Заголовок з екрана.
97. *Кочетов Э. Г.* Глобальная трансформация: ее реальные проявления и новые возможности / Э. Г. Кочетов // Проблемы глобализации: реальность, тенденции, прогнозы : материалы постоянно действующего междисциплинарного семинара Клуба ученых «Глобальный мир». — М. : ИД «Новый век», 2001. — С. 67—100.
98. *Кравченко О. М.* Дилема Кіборга: Концепт штучності як визначальний у становленні самості / О. М. Кравченко // Мультиверсум: філос. альманах. — К. : Центр духовної культури, — 2005. — № 49. — С. 233-240.
99. *Крестьянский В. И.* Структурные уровни живой материи / В.И. Крестьянский. — М. : Наука, 1969. — 293 с.
100. *Крохмаль Н. В.* Історичні форми саморегуляції соціального процесу / Н. В. Крохмаль. — Запоріжжя : Просвіта, 2004. — 144 с.

101. *Кудрин Б. И.* Введение в науку о технической реальности : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра филос. наук : 0941.00.08 / Б. И. Кудрин. — СПб. : СПб. гос. ун-т, 1996. — 40 с.
102. *Кудрин Б. И.* Технетика: Новая парадигма философии техники (третья научная картина мира) / Б. И. Кудрин. — Томск : Изд-во Томск. гос. ун-та, 1998. — 40 с. — (Препринт).
103. *Кудрин Б. И.* Техноэволюция и ее закономерности [Электронный ресурс] / Б. И. Кудрин // Электрификация металлургических предприятий Сибири. — Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1989. — Вып. 6. — С. 168-210. — Режим доступа : <http://www.kudrinbi.ru/public/10225/index.htm>.
104. *Кузьмин В. П.* Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В. П. Кузьмин. — М. : Политиздат, 1986. — 398 с.
105. *Куриц С. Я.* Болезни государства. Диагностика патологий системы государственного управления и права : монография / С. Я. Куриц, В. П. Воробьев; [Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД России]. — М. : МГИМО(У) МИД России, 2009. — 472 с.
106. *Кушерець В. І.* Суспільний інтелект та інформатизація (теоретичні аспекти) [Електронний ресурс] / В. І. Кушерець. — Режим доступу : http://www.znannya.org.ua/post/2/102_4.htm. — Заголовок з екрана.
107. *Ладенко И. С.* Концептуальные основы теории интеллектуальных систем (систематизация методологических основ интеллектики) / И. С. Ладенко, В. И. Разумов, А. Г. Тесминов ; отв. ред. И. С. Ладенко. — Новосибирск, 1994. — 270 с.
108. *Лейст О. Э.* Сущность права. Проблемы теории и философия права / О. Э. Лейст. — М. : Зерцало, 2008. — 340 с.
109. *Ленин В. И.* Философские тетради // Ленин В. И. Полн. собр. соч. — Изд. 5-е. — М. : Госполитиздат, 1963. — Т. 29. — 782 с.
110. *Леонтьев Д. А.* Деятельность и потребность / Д. А. Леонтьев; под ред. В. В. Давыдова, Д. А. Леонтьева // Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы. — М. : Изд. АПН СССР, 1990. — С. 96—108.
111. *Леонтьев Д. А.* Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1999. — 487 с.

112. *Леонтьев Д. А.* Жизненный мир человека и проблема потребностей / Д. А. Леонтьев // Психол. журн. — 1992. — Т. 13. — № 2. — С. 107—120.
113. *Лесков Л. В.* Семантическая Вселенная / Л. В. Лесков. // Вестник Московского Университета. Серия 7. Философия. — 1994. — № 2. — С. 3—18.
114. *Луман Н.* Общество как социальная система / Н. Луман; пер. с нем. А. Антоновский. — М. : Изд-во «Логос», 2004. — 232 с.
115. Люди с самым высоким уровнем интеллекта [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://scisne.net/t1520>. — Заголовок з экрана.
116. *Макаров И. М.* Кибернетика: прошлое для будущего: этюды по истории отечественной кибернетики. Теория управления. Автоматика. Биокибернетика : сб. статей / И. М. Макаров. — М. : Наука, 1989. — 189 с.
117. *Маркс К.* К критике гегелевской философии права // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — М. : Госполитиздат, 1954. — Т. 1. — С. 219-368.
118. *Маркс К.* К критике политической экономии / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — М. : Изд-во политической литературы, 1959. — Т. 13. — С. 1-167.
119. *Маркс К.* Капитал. Критика политической экономии Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — М. : Изд-во политической литературы, 1960. — Т. 23. — 920 с.
120. *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 года. // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — М. : Политиздат, 1974. — Т. 42. — С. 41—174.
121. *Мартынов Р. С.* Гуманістичні та екологічні виміри технократичної свідомості [Електронний документ] / Р. С. Мартынов // Мультиверсум : філос. альманах : [зб. наук. пр.] ; [голов. ред. В. В. Лях.] . — 2007. — Вип. 64. — С. 108-115. — Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_64/%CC%E0%F0%F2%E8%ED%EE%E2.pdf.
122. *Мартынов Р. С.* Еволюція ідеї технократизму: від російського космізму до постмодерну [Електронний ресурс] / Р. С. Мартынов // Ноо-

- сфера і цивілізація. — 2007. — Вип. 5 (8). — Режим доступу : http://archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/Niz/2007_8/martinov.htm.
123. *Мартынов Р. С.* Технократичні проекти ХХ ст.: трансформації та альтернативи [Електронний ресурс] / Р. С. Мартынов // Мультиверсум : філос. альманах : [зб. наук. пр.] ; [голов. ред. В. В. Лях.] . — 2008. — Вип. 67. — С. 120—128. — Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_67/Martynov.pdf.
124. *Мартынов Р. С.* Феномен технократичної свідомості в соціально-філософському вимірі : дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Мартынов Р. С. ; Донецький нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 181 с.
125. *Мартинюк С. Є.* Генезис інформаційної цивілізації : монографія [Електронний ресурс] / С. Є. Мартинюк. — Запоріжжя : Просвіта, 2002. — 192 с. — Режим доступу : http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ispu_ksue_Martynyk_Inf_cuv/Martynyk.
126. *Маслобоева О. Д.* Российский органицизм и космизм XIX — XX вв.: эволюция и актуальность: монография / О. Д. Маслобоева. — М. : АПК и ППРО, 2007. — Ч. I—III. — 296 с.
127. *Маслов С. Ю.* Теория дедуктивных систем и ее применение / С. Ю. Маслов. — М. : Радио и связь, 1986. — 133 с.
128. *Матузов Н. И.* Теория государства и права: курс лекцій / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — М. : Юрист, 1997. — 672 с.
129. *Мельников А. В.* Организм и надорганизменные образования как биокбернетические системы / А. В. Мельников // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия : Рыбное хозяйство. — 2009. — № 1. — С. 7—9.
130. Метаболизм (архитектура) [Електронний ресурс] // Википедия — свободная энциклопедия . — Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Метаболизм_\(архитектура\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Метаболизм_(архитектура)). — Заголовок з екрана.
131. Метаболизм [Електронний ресурс] // Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. — СПб. : Лань, 1999. — 528 с. — Режим доступу : http://www.slovarnik.ru/html_tsot/m/metabolizm.html. — Заголовок з екрана.
132. *Минделл А.* Квантовый ум: грань между физикой и психологией (фрагмент) [Електронний ресурс]/ А. Минделл. — Лао цзы пресс;

- Портланд; 2000. — Режим доступа : http://www.coolreferat.com/Квантовый_ум,_Минделл_Арнольд. — Заголовок з экрана.
133. Мир // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : [в 4 т.]. — СПб. : ТОО «Диамант», 1996. — Т. II : И—О. — С. 330.
134. Михайлова А. Метаболизм: как протекает метаболический процесс [Электронный ресурс] / А. Михайлова // Портал о здоровом образе жизни Everlive.ru. — Режим доступа : <http://www.everlive.ru/metabolism-how-the-process-is-going/>. — Заголовок з экрана.
135. Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный подход. — М. : Изд-во «Экономика», 1999. — 256 с.
136. Моисеев Н. Н. Российский выбор: Путь в ноосферу? / Н. Н. Моисеев // Экое. — 1991. — № 1.
137. Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество / Н. Н. Моисеев. — М. : Устойчивый мир, 2001. — 200 с.
138. Монсон П. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы / П. Монсон ; [пер. со шв.]. — СПб. : Изд-во «Нотабене», 1992. — 445 с.
139. Налимов В. В. Разбрасываю мысли. В пути и на перепутье / В. В. Налимов. — М. : Прогресс-Традиция, 2000. — 344 с.
140. Налимов В. В. Реальность нереального / В. В. Налимов, Ж. А. Дрогалина. — М. : Изд-во «МИР ИДЕЙ», АО АКРОН, 1995. — 432 с.
141. Налимов В. В. Этюды по истории кибернетики предтечи кибернетики в Древней Индии [Электронный ресурс] / В. В. Налимов, З. Б. Барина // Философия науки. — 2000. — № 1 (7). — Режим доступа : http://www.philosophy.nsc.ru/journals/philscience/7_00/Nalimov.htm.
142. Новик И. Б. Кибернетика. Философские и социологические проблемы / И. Б. Новик. — М. : Госполитиздат, 1963. — 207 с.
143. Обратная связь (техника) [Электронный ресурс] // Википедия — свободная энциклопедия. — Режим доступа : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Обратная_связь_\(техника\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Обратная_связь_(техника)). — Заголовок з экрана.
144. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — М. : Азбуковник, 1997. — 944 с.

145. Онтологічні основи соціально-правової реальності [Електронний ресурс] // Бачинін В. А., Журавський В. С, Панов М. Філософія права : навч. посіб. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — 472 с. — Режим доступу : http://www.big-lib.com/book/2_Filosofiya_prava/179_21_Ontologichni_osnovi_socialno_ppravovoi_realnosti_. — Заголовок з екрана.
146. *Петров И. И.* Мир / И. И. Петров // Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. — 7-е изд., перераб. и доп. — М. : Республика, 2001. — С. 333—334.
147. *Попов С. М.* Зворотний зв'язок у парадигмі саморегуляції соціальних систем : теоретико-методологічний аналіз / С. М. Попов — Запоріжжя : Просвіта, 2011. — 412 с.
148. *Попов С. М.* Зворотний зв'язок у парадигмі саморегуляції соціальних систем: теоретико-методологічний аналіз : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук за спец. 09.00.03 — соціальна філософія та філософії історії / Попов Сергій Миколайович. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011.
149. *Попов С. М.* Зворотний зв'язок у системі соціального менеджменту : монографія / С. М. Попов. — Запоріжжя : Просвіта, 2010. — 444 с.
150. *Попов С. М.* Соціально-філософський аналіз зворотного зв'язку: теоретико-методологічний контекст : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філос. наук : 09.00.03 / Попов Сергій Миколайович. — К., 2012. — 40 с.
151. *Радчук Г. К.* Смыслогенез личности у контексті засвоєння соціального досвіду в освітньому середовищі / Г. К. Радчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць / Чернігівський держ. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. — Чернігів, 2008. — Вип. 59. — Т. 2. — С. 115—119.
152. *Рассел Б.* Философский словарь разума, материи и морали / Б. Рассел; пер. с англ. — К. : Port-Royal, 1996. — 368 с.
153. *Рассел П.* «Мировой мозг» — следующая ступень нашего развития / П. Рассел // Один мир для всех: Контуры глобального сознания. — М. : Прогресс. 1990. — С. 15—22.
154. *Ратников Б. К.* За гранью познанного. Антология / Б. К. Ратников, Г. Г. Рогозин, Д. Н. Фонарев. — М. : Академия управления, 2010. — 388 с.
155. *Резник Ю. М.* Введение в социальную теорию: Социальная системология / Ю. М. Резник ; Ин-т человека. — М. : Наука, 2003. — 525 с.

156. *Розанов Ф. И.* Социальное взаимодействие как информационный обмен : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Розанов Филипп Иванович ; [Новосиб. гос. техн. ун-т] — Новосибирск, 2010. — 143 с.
157. *Ромул М.* Сингулярность действительно близко: Адаптация и интерпретация труда Raymond Kurzweil «Singularity is near». [Электронный документ]. — Б. м., 2013. — 54 с. — Режим доступа: <http://novadeus.com/wp-content/uploads/Singularity.pdf>.
158. *Савин А. Ю.* Основы ноокоsmологии. Философия и ноофизика. — М. : Фирма «SvR-Аргус», 1994. — 171 с.
159. *Савин А. Ю.* Путеводитель по вечности / А. Ю. Савин, Д. Н. Фонарев. — М. : ВеГа, 2009. — 296 с.
160. Самоорганизация: психо- и социогенез / [под ред. В. Н. Келасьева]. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. — 200 с.
161. Саморегуляція соціального організму країни : монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль, Г. О. Нестеренко ; Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. — 652 с.
162. *Сетров Н. М.* Основы функциональной теории организации. Философский очерк / Н. М. Сетров. — Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1972. — 164 с.
163. Сингулярность [Электронный ресурс] / А. В. Турчин // Взгляд за Грань. — Режим доступа : <http://vzglyadzagran.ru/kosmos/singulyarnost-2.html>. — Заголовок з екрана.
164. Сингулярность [Электронный ресурс] // Вікіпедія — вільна енциклопедія. — Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сингулярность>. — Заголовок з екрана.
165. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. — Харків : Консум, 2001. — 656 с.
166. *Сковорода Г. С.* Диалог. Имя ему — Потоп Змиин // Сковорода Г. С. Соч. : в 2 т. — М. : Изд-во соц.-эконом. лит-ры, 1973. — Т. 2. — 486 с.
167. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина и проф. Ф. И. Петрова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1949. — 805 с.
168. *Соловьев В. С.* Смысл любви // В. С. Соловьев. Соч.: в 2 т. — М. : Мысль, 1990. — Т. 2. — 822 с.

169. *Соловьев В. С.* Чтения о Богочеловечестве // В. С. Соловьев. Чтения о Богочеловечестве : Статьи; Стихотворения и поэма; Из «Трех разговоров»: Краткая повесть об Антихристе. — СПб. : Художественная литература, 1994. — 528 с.
170. *Сомов В. В.* Социологическое знание в социальной утопии Платона / В. В. Сомов // Социологические исследования. — 1993. — № 9. — С. 120—125.
171. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин. — М. : Политиздат, 1992. — 543 с.
172. Социогенез [Электронный ресурс] // Википедия — свободная энциклопедия. — Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%E8%E3%E5%E7>. — Заголовок з экрана.
173. Социогенез [Электронный ресурс] // Психологический словарь. — Режим доступа : <http://testme.org.ua/glossary/item/917>. — Заголовок з экрана.
174. Спиральная Динамика Грейвза. Принципы Спиральной Динамики [Электронный ресурс] / — Режим доступа : <http://nlping.ru/print.php?id=11BD560D-F45FE-0BC6D576>. — Заголовок з экрана.
175. *Спиркин А. Г.* Основы философии / А. Г. Спиркин. — М. : Политическая литература, 1988. — 592 с.
176. Стало известно, когда мы познакомимся с инопланетянами [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://infosmi.net/kuryozy/64182-stalo-izvestno-kogda-my-poznakomimsya-s-inoplanetyanami>. — Заголовок з экрана.
177. *Степанов А. М.* Основы медицинской гомеостатики : лекции по теории и практике биоинформационных коррекций / А. М. Степанов. — Воронеж : НПО «МОДЭК», 1994. — 272 с.
178. Структура власти тайного мирового правительства [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://energodar.net/black/struktura.html>. — Заголовок з экрана.
179. *Суркова Л. В.* Технократизм: социокультурный феномен / Л. В. Суркова. — М. : МГУ, 1992. — 157 с.
180. *Сухонос С. И.* Логика эволюции человечества / С. И. Сухонос // Сухонос С. И. Логика эволюции человечества. — М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2008. — 224 с.

181. *Таланов В. М.* Восхождение к Разуму / В. М. Таланов // *Онтология и антропология гуманизма : материалы межвуз. симпоз.* г. Владимир, 16-17 мая 2006 г. — Владимир, 2006. — С. 71—76.
182. *Таланов В. М.* Человек Универсальный — Homo Universum (печаль по утраченной целостности) / В. М. Таланов // *Фундаментализация высшего технического образования : материалы Всерос. науч.-метод. конф.* г. Новочеркасск, 29 мая — 2 июня 2000 г / Юж. - Рос. гос. техн. ун-т (НПИ). — Новочеркасск : Набла, 2000. — С. 196—199.
183. *Теорія держави і права. Академічний курс: підручник.* — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
184. *Тернер Дж.* Структура социологической теории / Дж. Тернер. — М. : Прогресс, 1985. — 472 с.
185. *Тихоплав Т. С.* Новая физика веры / Т. С. Тихоплав, В. Ю. Тихоплав. — СПб. : Крылов, 2007. — 194 с.
186. *Тоффлер Э.* Создание новой цивилизации. Политика Третьей Волны / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. — Новосибирск, 1996. — 215 с.
187. *Туленков М. В.* Теоретико-методологічні основи організаційної взаємодії в соціальному управлінні : монографія / М. В. Туленков. — К. : Каравела, 2009. — 512 с.
188. *Уилбер К.* Интегральное видение. Краткое введение в революционный интегральный подход к жизни, Богу, вселенной и всему остальному / К. Уилбер. — М. : Открытый мир, 2009. — 232 с.
189. Уравнение Дрейка [Электронный ресурс] // *Словари и энциклопедии на Академике.* — Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/guwiki/5880>. — Заголовок з екрана.
190. *Урсул А. Д.* Глобальные проблемы освоения космоса (к формированию космической глобалистики) / А. Д. Урсул, А. И. Дронов // *Глобальные проблемы социального развития (философско-методологические аспекты)* / отв. ред. А. Д. Урсул. — Кишинев : Штиинца, 1988. — 182 с.
191. *Урсул А. Д.* Космоглобалистика в ракурсе информационной гипотезы освоения мира / А. Д. Урсул // *Глобалистика как область научных исследований и сфера преподавания* / под ред. И. И. Абылгазиева, И. В. Ильина. — М. : МАКСПресс, 2011. — Вып. 5. — 386 с.
192. *Урсул А. Д.* От глобальных к космическим процессам / А. Д. Урсул // *Пространство и время.* — 2012. — № 2. — С. 17—23.

193. Урсул А. Д. Путь в ноосферу: Концепция выживания и устойчивого развития человечества / А. Д. Урсул. — М. : Луч. — 1993. — 275 с.
194. Урсул А. Д. Становление космоглобалистики / А. Д. Урсул // Философия и культура. — 2010. — № 11. — С. 60—70.
195. Урсул А. Д. Формирование космоглобалистики и проблема экоразвития / А. Д. Урсул, А. И. Дронов // Освоение космоса и проблемы экологии: социально-философские очерки / отв. ред. А. Д. Урсул. — Кишинев : Штиинца, 1990. — С. 182—195.
196. Федоров В. И. Физиология и кибернетика: история взаимопроникновения идей, современное состояние и перспективы : к 60-летию написания Н. Винером книги «Кибернетика» // Успехи физиологических наук. — 2007. — Т. 38. — № 3. — С. 72-86.
197. Физика микромира : маленькая энциклопедия / гл. ред. Д. В. Ширков. — М. : Сов. энциклопедия, 1980. — 528 с.
198. Философия и методология науки : учеб. пособ. для студентов высш. учеб. заведений / [под ред. В. И. Купцова]. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 554 с.
199. Философский энциклопедический словарь: в 5 т. / гл. ред.: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. — М. : Сов. энциклопедия, 1983. — 840 с.
200. Філософія політики : хрестоматія : у 4 т. / ред. кол. : Л.В. Губерський (керівник) та ін.; авт.-упоряд. В.П. Андрущенко (керівник) та ін. — К. : Знання України, 2003. — Т. 1. — 363 с.
201. Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. Андрущенко. — Х. : Корвін, 2002. — 672 с.
202. Фонарев Д. Н. Ноокосмология в 693 ответах [Электронный ресурс] / Д. Н. Фонарев. — М. : Безопасность 21 век, 2012. — Ч. 1. — Режим доступа : <http://security21.ru/vyishla-kniga-nookosmologiya-693-v-otvetah-chast-1>.
203. Франкл В. Человек в поисках смысла : сб. / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана]. — М. : Прогресс, 1990. — 368 с.
204. Холономный подход: новые принципы и новые перспективы [Электронный ресурс] / — Режим доступа : <http://bo0k.net/index.php?p=chapter&bid=1383&chapter=7>. — Заголовок з екрана.

205. *Хофштадтер Даглас Р., Деннет Дэниел К.* Глаз разума / Даглас Р. Хофштадтер, Дэниел К. Деннет. — Самара, Бахрах-М, 2009. — 432 с.
206. *Храмова В. Л.* Целостность духовной культуры / В. Л. Храмова. — К. : Феникс, 1995. — 399 с.
207. *Циолковский К. Э.* Воля Вселенной. Неизвестные разумные силы / К. Э. Циолковский. — Калуга : автор . гостип. КГСНХ, 1928. — 23 с.
208. *Чайка І. Ю.* Феномен інформаційної єдності: соціально-філософський аналіз : [монографія] / І. Ю. Чайка. — Запоріжжя : КСК-Альянс, 2013. — 330 с.
209. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии: Древний мир — эпоха просвещения : [сб. ст. / сост. П. С. Гуревич]. — М. : Политиздат, 1991. — 463 с.
210. *Черников М. В.* Самоорганизующиеся системы: методологические подходы и проблема управления / М. В. Черников // Общество и человек: пути самоопределения. — СПб., 1994. — Вып. 1. — С. 37—55.
211. *Чижевский А. Л.* Лучистое человечество [Электронный ресурс] / А. Л. Чижевский. — Режим доступа : <http://2012new.info/archives/3454>. — Заголовок з екрана.
212. *Чинакова Л. И.* Социальный детерминизм: Проблема движущих сил развития общества / Л. И. Чинакова. — М. : Политиздат, 1985. — 159 с.
213. Что такое Социогенез? Значение и толкование слова *sotsiogenez*, определение термина [Электронный ресурс] // Социологический словарь. — Режим доступа : <http://www.onlinedics.ru/slovar/soc/s/sotsiogenez.html>. — Заголовок з екрана.
214. *Чумаков А. Н.* Контуры целостного мира : монографія / А. Н. Чумаков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2011. — 432 с.
215. *Шарден П.* Феномен человека / Т. Шарден. — М. : Айрис-пресс, 2002. — 352 с.
216. *Шарден П.* Феномен человека / Т. Шарден. — М. : Наука, 1987. — 240 с.
217. *Шарден Т.* Феномен человека [Электронный ресурс] / Т. Шарден ; пер. и примеч. Н. А. Садовского. — М. : Прогресс, 1965. — Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/shard01>.

218. *Шеллинг Ф. В. Й.* Сочинения: в 2 т. / Ф. В. Й. Шеллинг; пер. с нем. — М. : Мысль, 1987. — Т. 2. — 636 с.
219. *Шкловский И. С.* Вселенная, жизнь, разум / И. С. Шкловский. — М. : Наука, 1987. — 320 с.
220. *Эйген М.* Гиперцикл: принципы самоорганизации макромолекул / М. Эйген, П. Шустер. — М. : Мир, 1982. — 270 с.
221. *Энгельс Ф.* Диалектика природы // Маркс К., Энгельс Ф. Полн. Собр. Соч. — 2-е изд. — Т. 20. — С. 339—626.
222. *Юдин Э. Г.* Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки / Э. Г. Юдин. — М. : Изд-во «Наука», 1978. — 391 с.
223. *Юркевич П. Д.* Чтения о воспитании / П. Д. Юркевич. — М. : Педагогика, 1965. — 298 с.
224. *Янков М.* Материя и информация / М. Янков. — М. : Прогресс, 1979. — 334 с.
225. Centre for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance LSE. — Oxford : Oxford University Press, 2001. — 348 p.
226. *Chardin, Pierre Teilhard de.* Le phénomène humain / Pierre Teilhard de Chardin. — Paris : Editions du Seuil, 1955. — 348 p.
227. *Frankl V.* The will to meaning: foundations and applications of logotherapy. — New York : Plume press, 1969. — 181 p.
228. *Gabdulin A.* Interocracy [Электронный ресурс] / A. Gabdulin. — Режим доступа : <http://concepton.wordpress.com/2013/05/16/interocracy>. — Заголовок з экрана.
229. *Hodgetts, Richard M.* Management: theory process and practice / Richard M. Hodgetts. — Philadelphia, 1975. — 603 p.
230. *Kapitza S. P.* Population growth, sustainable development and the environment / S. P. Kapitza // World culture report. Culture, creativity and markets. — UNESCO, 1998. — P. 24—32.
231. *Kurzweil, Raymond.* The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology by Ray Kurzweil. — Viking Press Inc, 2005. — 672 p.
232. *Virally M.* La pensée juridique / M. Virally. — Paris : Ed. L.G.D.J., 1960. — 225 p.

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
ЕТАПІВ ПРОЦЕСУ САМОРОЗГОРТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ**

№ з/п	Головні категорії аналізу соціального світу	Рівень саморозгортання соціального світу		
		МІКРОРІВЕНЬ	МАКРОРІВЕНЬ	МЕГА РІВЕНЬ
1.	Природа соціального світу	Квантово-хвильова	Квантово-хвильова	Квантово-хвильова
2.	Форма існування інформації	Архетипи	Знання	Смисл
3.	Сутність соціального світу	Ціннісна / культурологічне ядро	Діяльнісна	Енерго-інформаційна
4.	Зміст соціального світу	Спілкування, обмін цінностями. Культура	Обмін діяльністю та її продуктами	Обмін смислами. Транс-акції
5.	Форма буття соціального світу	Потенційна	Реальна	Космічна
6.	Суб'єкт соціального процесу	Етнос – Народ	Народ – Нація	Безтілесна суб'єктивність (Бог)
7.	Вид свідомості	Підсвідомість	Самосвідомість	Надсвідомість
8.	Вид енергії, що живить соціальне життя на рівні	Психічна	Інтелектуальна	Духовна
9.	Орган породження і підтримки функціонування соціального світу	Розум особистості	Колективний розум	Космічний розум
10.	Модифікація семантичної складової соціального світу	Дух народу	Дух епохи	Абсолютний дух
11.	Джерело і механізм трансформації семантичної складової соціального світу	Менталітет	Банк знань. Інформатизація	Матриця ідеальних форм. Резонансна взаємодія полів
12.	Процес формування і відтворення соціального світу	Етносоціогенез	Ноосоціогенез	Ноокосмогенез
13.	Продукт саморозгортання соціального світу	Соціум	Суспільство	Ноосфера

14.	Онтологічна характеристика продукту	Ефір (меон) Спонтанне лептонове випромінювання	Локальні енергоінформаційні поля (Егрегори)	Загальнопланетарне поле як складова космічного поля. Торсіонні поля
15.	Елементи та структура продукту соціального світу	Соціетальна психіка, колективна свідомість, соціальний інтелект. Модель соціуму	Економічна, соціальна, політична, ідеологічна сфери суспільства. Модель суспільства	Ідеї (інформаційні моделі) Семантичний континуум
16.	Джерела детермінації саморуху на певному рівні	Вітальні потреби людини, що плінуть з фізичного Всесвіту	Соціальні потреби особистості людини	Ідеал, що впливає з семантичного Всесвіту
17.	Вид причинності, що превалує на даному рівні	Каузально-механічна причинність	Телеологічна причинність	Вільна причинність
18.	Зміст етапу саморозгортання соціального світу	Хаос ^{фізичний} - суб'єктивація	Суб'єктивація - об'єктивація	Об'єктивація - хаос ^{семантичний}
19.	Специфіка етапу самовідтворення рівня	Культурологічне співіснування	Діяльнісне відтворення	Транс-космічне існування
20.	Медіатор (посередник)	Соціальні інститути (релігія, традиції, звичаї, природне право)	Наука, освіта, виховання, ринок, штучний інтелект	Космічні процеси
21.	Спосіб саморегуляції соціального світу певного рівня	Архетипний	Нормативний	Інформаційно-знаковий

ХАРАКТЕРИСТИКА ЕВОЛЮЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ СКЛАДОВИХ ПЛАНЕТАРНОГО СОЦІАЛЬНОГО СВІТУ

Регуляція планетарного соціального світу в ході саморозгортання еволюційного процесу

Етап еволюції планетарної спільноти	Вид регуляції	Характер соціальної регуляції	Головний інструмент регуляції	Головний суб'єкт регуляції
Працивілізація	Елементарна стихійна регуляція	превалює ентропія	«Першонорми», табу, таліон, звичаї, традиції, ритуали, архетипи (здоровий глузд)	Природні біоритми планети, природний відбір
Аграрна цивілізація	Регуляція з елементами раціонального (регулювання)	Ентропія з елементами негентропії	Мова, знаряддя праці (звичаї і традиції)	Старійшини, вожді, шамани, чаклуни
Техногенна цивілізація	Наукове, системне управління	Негентропія з залишками ентропії	Національне право і мораль, ідеологія космополіт-тизму	Класична держава
Інформаційна цивілізація	Електронне управління	Превалює негентропія	Міжнародне право і мораль, ідеологія екогуманізму	Світова держава, континентальні і міжконтинентальні форми наддержавних утворень
Інтелектуальна цивілізація	Повна саморегуляція	Негентропія зі свідомо залишеними залишками ентропії для організаційних інновацій	Цінності і смисли планетарної ціннісно-сислової матриці	Гомеостат планетарного соціального організму
Космічна цивілізація	Самоорганізація	Негентропія з елементами ентропії	Смисли Всесвіту	Ритми Всесвіту або пульсація Космосу

Володимир Павлович Бех,
Юлія Володимирівна Бех

НА ПОРОЗІ СИНГУЛЯРНОСТІ

Монографія

Гарнітура Таймс. Формат 60×84/16.
Наклад 300. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 13,4.
Підписано до друку 15.10.2014.
Надруковано в “МП Леся”.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

“МП Леся”
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: 050 469 7485, 068 340 8332
E-mail: lesya3000@ukr.net

